

Гроші та кредит

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

УДК 336:74 (77)

ББК 65.262

К79

Рецензенти:

Н.І. Волкова, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса;

І.В. Черниш, доктор економічних наук, доцент кафедри туризму та адміністрування Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Протокол № 2 від 14.12.2017 р.

К 79   Кречотень І.М. та ін.

Гроші та кредит: навчальний посібник / І.М. Кречотень, Ю.С. Худолій, О.С. Максименко. — Полтава: ПолтНТУ, 2017. — 100 с.: іл.

ISBN 978-966-97601-7-3

Посібник містить відповіді на основні питання, що розглядаються при вивченні навчальної дисципліни “Гроші та кредит”.

Призначається студентам спеціальностей економічного спрямування, аспірантам і викладачам, усім хто цікавиться теоретичними і практичними аспектами функціонування грошово-кредитної системи.

ББК 65.262

© І.М. Кречотень, Ю.С. Худолій, О.С. Максименко, 2017

ISBN 978-966-97601-7-3

© Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, 2017

ТЕМА 1	Сутність та функції грошей	
	Поява грошей як об'єктивний наслідок розвитку товарного виробництва. Теорії походження грошей	6
	Форми грошей та їх еволюція	7
	Кредитні гроші	8
	Функції грошей	11
ТЕМА 2	Грошовий оборот та грошова маса	
	Економічна сутність грошового обороту	16
	Модель грошового обороту й грошові потоки	16
	Грошова маса та грошові агрегати	18
	Закон грошового обігу	20
ТЕМА 3	Грошовий ринок	
	Сутність та особливості функціонування грошового ринку, суб'єкти й об'єкти грошового ринку	24
	Інституціональна структура грошового ринку	26
	Поняття попиту на грошовому ринку, його складові	27
	Пропозиція грошей, механізм формування пропозиції, мультиплікація грошової маси	28
ТЕМА 4	Грошові системи	
	Сутність грошової системи, її елементи та роль	31
	Основні типи грошових систем та їх еволюція	32
	Створення та розвиток грошової системи України	34
ТЕМА 5	Сутність та види інфляції	
	Сутність інфляції, причини та наслідки	39
	Види інфляції	41
	Вимірювання інфляції	43
	Особливості інфляції в Україні	45

ТЕМА 6	Валютний ринок і валютні системи	
	Сутність валюти та її конвертованість	49
	Валютний курс і способи його визначення	50
	Режими формування валютних курсів	53
	Валютний ринок, операції валютного ринку	55
	Формування валютної системи України	57
ТЕМА 7	Кредит у ринковій економіці	
	Зміст та сутність кредиту. Роль кредиту в умовах ринкової економіки	63
	Функції кредиту	64
	Види кредиту	65
	Позичковий відсоток, його сутність та основні види	67
ТЕМА 8	Центральні банки	
	Загальна характеристика центральних банків	73
	Функції центральних банків	75
	Національний банк України (НБУ) та його функції	76
	Грошово-кредитна політика НБУ	77
ТЕМА 9	Комерційні банки та їх основні операції	
	Еволюція та розвиток комерційних банків в Україні	83
	Класифікація і характеристика комерційних банків	84
	Функції комерційних банків	86
	Операції та послуги комерційних банків	87
ТЕМА 10	Міжнародні валютно-кредитні організації та форми їх співробітництва з Україною	
	Загальна характеристика основних міжнародних валютно-кредитних організацій	95
	Фінансова діяльність міжнародних організацій	102
	Міжнародні розрахунки та валютне регулювання	104
	Практичні завдання	108

ТЕМА 1

СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

Поява грошей як об'єктивний наслідок розвитку товарного виробництва. Теорії походження грошей

Форми грошей та їх еволюція

Кредитні гроші

Функції грошей

ТЕМА 1 Сутність та функції грошей

1.1. Поява грошей як об'єктивний наслідок розвитку товарного виробництва. Теорії походження грошей

гроші – це товар, що слугує загальним еквівалентом.

раціоналістична концепція походження грошей – гроші є продуктом домовленості між людьми.

еволюційна концепція походження грошей – гроші виникли в результаті розвитку товарних відносин.

Гроші – одне з найдавніших явищ у житті суспільства, воно відіграє важливу роль у його економічному і соціальному розвитку. Гроші забезпечують життєдіяльність усіх елементів ринкової структури, сприяють подальшому розвитку суспільного відтворення матеріальних та нематеріальних благ, їх виробництву, обміну, розподілу та споживанню. Грошові відносини є найскладнішим елементом ринку, тому визначення сутності грошей вимагає проведення комплексного дослідження їх появи, подальшого розвитку, форм, якими вони представлені, та функцій, що вони виконують. Дослідження грошей та їх впливу на стан

економіки здійснює грошова (монетарна) теорія, яка є складовою загальної економічної теорії.

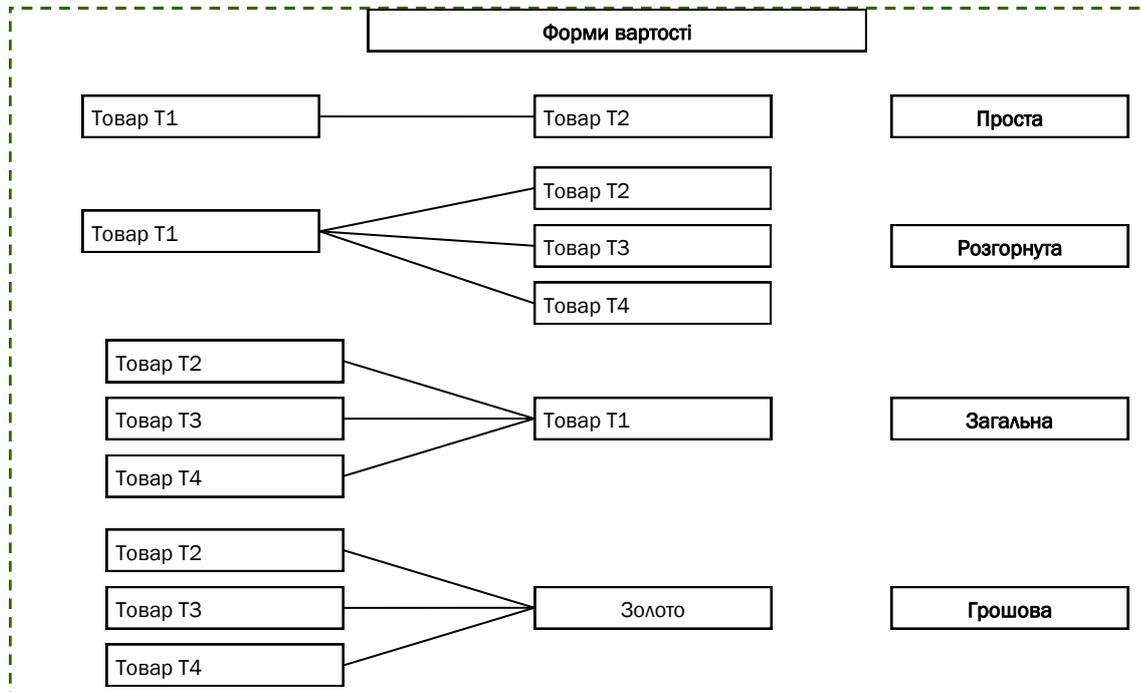
Існують дві основні концепції, що пояснюють причини виникнення грошей і закономірностей їх розвитку: *раціоналістична* та *еволюційна*.

Уперше **раціоналістична теорія** походження грошей викладена в праці Арістотеля «Нікомахова етика». Він писав: «Усе, що бере участь в обміні, повинно бути з'являється чином зіставленим. За загальною згодою з'являється монета, яка існує не по природі, а завдяки встановленню». **Раціоналістична концепція** панувала до кінця XVIII століття. Вона має прихильників і серед деяких сучасних економістів. У підручнику П. Самуельсона «Економіка» стверджується, що гроші є штучною соціальною умовністю, яка визначається суспільством. Дж. К. Гелбрейт вважає, що закріплення грошових функцій за благородними металами та іншими предметами – «продукт угоди між людьми».

Розвиток археологічної науки та її дослідження призвели до появи **еволюційної теорії** походження грошей. Послідовниками еволюційної концепції походження грошей стали представники класичної школи політичної економії А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс та інші. А. Сміт у праці «Дослідження про причину та природу багатства народів» (1776) аргументує положення про те, що розвиток грошей пов'язаний з історичним процесом суспільного поділу праці. У процесі еволюції гроші використовувалися у різних формах вартості: проста, розгорнута, загальна, грошова.

Найдавнішим відомим свідченням виникнення грошей є текст, написаний клинописом на кам'яному стовпі, знайдений під час розкопок у місті Сузи на території Давньої Месопотамії, який датований XX – XVIII ст. до н.е.

Проста форма вартості притаманна для суспільств із низьким рівнем розвитку продуктивних сил. За натурального господарства надлишок виготовленої продукції має місце досить рідко, тому обмінні процеси не набувають системного характеру. Мінова вартість

- Форми вартості

товарів формується випадково і часто змінюється, залежно від того, обмін якої продукції відбувається.

Розгорнута форма вартості виникає в умовах розвитку господарських процесів, поділу праці. На ринок потрапляє значний обсяг надлишкових товарів і відбувається прирівнювання одного товару до низки інших. Розгорнута форма власності виражала більш розвинений обмін. У той же час вартість кожного товару не мала закінченого вираження. Оскільки число товарів-еквівалентів було невизначеним, вартість діставала різноманітне і різнорідне вираження. Тому виділялися товари, що у цей період часу на місцевому ринку товарів стали виражатися в одному товарі, що стає загальним еквівалентом.

Загальна форма вартості характеризується появою товару-еквівалента. У різний час на різних територіях його роль відігравали: худоба, хутро, сіль, тобто товари, на які завжди був попит. Товар-еквівалент часто міняється залежно від ринкової кон'юнктури.

Поступово в результаті тривалого розвитку обмінних процесів роль грошей починають виконувати дорогоцінні метали, насамперед золото, що найкращим чином змогло задовольнити потреби учасників обмінних процесів. Переваги металевих грошей були очевидними: легкість зберігання та транспортування, подільність із збереженням вартості (худобу, хутро не можливо було розділити між декількома обмінними операціями), висока вартість у малій вазі тощо. Утвердження дорогоцінних металів у ролі товару-еквівалента означувало появу наступної форми вартості – грошової.

Гроші – це товар, що виокремлюється серед інших та починає виконувати роль загального еквівалента.

Гроші є виразником споживчих вартостей інших товарів.

Поява грошей значно прискорила обмінні операції й економічний розвиток суспільства.

Гроші є результатом розвитку товарних відносин.

1.2. Форми грошей та їх еволюція

Категорія «паперові гроші» має два тлумачення, які не слід плутати між собою: 1) широке, якщо йдеться про грошові знаки, що виготовлені з паперу, в тому числі розмінні й нерозмінні банкноти, казначейські білети тощо; 2) вузьке, коли паперові гроші ототожнюються зі знаками вартості, що емітуються казначейством для покриття витрат держави. У теорії грошей категорія «паперові гроші» переважно використовується у вузькому розумінні – як символи вартості. Саме у такому значенні ми вживаємо цей термін у нашому посібнику.

У процесі своєї еволюції гроші існували у різних формах, які об'єднують у дві великі групи: повноцінні та неповноцінні гроші.

повноцінні гроші – це гроші, які мають свою внутрішню вартість, яка співпадає із вартістю грошей як товару-еквівалента. Тобто їх можна використовувати і як посередника в проведенні обмінних операцій, і для задоволення потреб. Наприклад, хутро можна використовувати для обміну і для пошиття одягу. При цьому вартість хутра як еквівалента дорівнює вартості хутра як товару, що використовують для виробництва одягу.

неповноцінні гроші – це гроші, що не мають внутрішньої товарної вартості. Звичайно, матеріал, з якого роблять сучасні гроші, щось коштує, але ця вартість не відповідає номіналу грошей. Крім цього, вони не використовуються для задоволення споживчих потреб.

У стародавній період роль грошей виконувала худоба, оскільки кози, вівці, корови були досить ліквідним товаром. Так, в «Одіссей» та «Іліяді» Гомера ціни на товари визначались коровами, биками.

Слово «капітал» також походить від латинського «caput» – голова, адже рахунок худоби вели по головах.

У «Руській Правді» слово «худоба» багаторазово вживається в розумінні грошей.

Слово «монета» походить від назви титулу богині Юнони що дослівно означає «порадниця», «попередниця». Стародавні римляни використовували храм богині Юнони Монети як майстерню для карбування монет.

Повноцінні гроші поділяються на товарні та металеві. Історично першою формою повноцінних грошей стали товарні гроші.

Товарні гроші здатні виступати загальним еквівалентом тому, що на їх виготовлення затрачено суспільну працю, вони є відносно рідкісними та такими, що вважаються потрібними в конкретному суспільстві.

Історично роль товарних грошей виконували предмети першої необхідності (сіль, зерно, риба, худоба) та предмети розкоші й прикраси (намисто, хутро та ін.). Різновидом грошей менших номіналів у Київській Русі стали куни й векші-вевериці. Роль грошей також виконувала худоба. Попередницею однієї з основних грошових одиниць Давньої Русі – гривні – більшість дослідників вважають шийну прикрасу. Але відзначається також її зв'язок з рахунком худоби по головах або гривах.

Наступні епохи зростання продуктивності праці й розширення товарного обміну та його територіальних

ТЕМА 1 Сутність та функції грошей

меж породили нові вимоги до знарядь обміну. Потрібні були такі засоби обміну, що володіли б однорідністю матеріалу, подільністю, тривалий час зберігали свою вартість тощо. Ось чому із загальної кількості обмінюваних вартостей у ролі загального еквівалента закріпилися метали.

Металеві гроші спочатку з'явилися як шматки металу різної форми та ваги. З часом з них стали виготовляти вироби, які однаково могли слугувати для задоволення потреб споживання і виступати засобом обміну. Пізніше з'явилася кругла *монета* – найдосконаліша форма повноцінних грошей. У ролі грошей на перших порах використовувалися різні метали й вироби з них: залізо, мідь, бронза та ін. Найдавнішими є монети з електри – сплаву золота і срібла. Уперше вони з'явилися у Лідії в Малій Азії (852 – 685 р. до н.е.).

Згодом природні властивості золота і срібла – висока питома вага вартості вагової одиниці, обмежене поширення в природі, здатність тривалий час зберігати фізичні властивості, легко змінювати зовнішній вигляд, портативність тощо, виділили ці метали. Як грошові метали вони використовувалися в епоху золотого і срібного біметалізму, а наприкінці XIX ст. настала епоха золотого монометалізму.

Золотий монометалізм знаменував найвищий ступінь розвитку металевих грошей. Водночас еволюційні процеси ускладнення й розширення товарного виробництва та ринкових відносин зумовили необхідність упровадження в обіг розмінних на золото паперових банкнот, які виявилися більш зручними і дешевшими засобами обміну. З іншого боку, зростала роль держави в усіх сферах суспільного життя, в тому числі і в грошовому обігу, банкнотне забезпечення якого легше піддається впливу засобів державного регулювання. Внаслідок цього об'єктивно створилася основа для запровадження неповноцінних грошей.

Основними формами **неповноцінних грошей** є білонна (розмінна) монета, паперові гроші (казначейські зобов'язання), банківські зобов'язання (банкноти), депозитні вклади, електронні гроші. Усі вони застосовуються як гроші лише тому, що, одержуючи їх, учасники ділових угод розраховують використати їх для майбутніх платежів.

Паперові гроші – нерозмінні на метал знаки вартості, що випускаються державою для покриття бюджетних витрат і наділяються нею примусовим курсом та законодавчо закріпленим обов'язком приймати в усіх видах платежів. Оскільки паперові гроші відірвані від вартості й реальних потреб обороту та емітуються державою для покриття бюджетного дефіциту, то їх ще називають *декретними*, або *казначейськими грошима*.

Їх використання в обігу зумовлене об'єктивними причинами, що пов'язані:

– з переходом до машинного способу виробництва, коли товарна маса стала зростати значно швидше, ніж збільшувався видобуток грошового матеріалу (золота), а золоті гроші великої вартості не могли обслуговувати дрібні за величиною вартості обороти товарів;

– з недостатньою економічною еластичністю вартісної стабільного золотого грошового обігу до потреб швидкого розширення чи звуження товарної маси, що реалізується;

– з легкістю зберігання, перевезення і зручністю у розрахунках.

Однак основною причиною використання паперових грошей є наявність дефіциту державного бюджету та необхідність виконання державою своїх зобов'язань перед кредиторами й населенням. Якщо їх випуск відповідав реальній ринковій потребі, вони могли певний час ефективно забезпечувати обмінні операції. Однак, як правило, вони швидко знецінювалися.

Гроші змінюються разом із людським суспільством. Усі форми грошей, що історично існували, об'єднують у дві групи – повноцінні та неповноцінні.

Сучасні гроші є неповноцінними за своєю суттю.

1.3. Кредитні гроші

кредитні гроші – це гроші, що виникли в процесі заміщення майнових боргових зобов'язань підприємств, приватних осіб та держави. У сучасних умовах емісію кредитних грошей здійснюють центральні банки кожної країни.

електронні гроші – це одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, що їх випускає, і є грошовими зобов'язаннями цієї особи, що виконуються в готівковій або в безготівковій формі.

Кредитні гроші виникають на основі інструментів, що обслуговували кредитні операції, насамперед векселя. Поступово право випуску кредитних грошей переходить до центральних банків. Їх обіг регулюється двома законами:

- *по-перше*, емісія кредитних грошей здійснюється на основі зворотного принципу. Тобто вони випускаються в обіг на умовах повернення у визначений час. Тому після обслуговування ділової угоди вони повертаються до банку. За такої умови грошова маса складається на основі взаємодії двох грошових потоків – випуску грошей через банк і повернення кредитованої суми

після збігу визначеного часу. Дотримання цієї вимоги забезпечує товарно-грошову рівновагу і стабільність грошей;

- по-друге, забезпеченість емісії кредитних грошей. Дотримання вимог цього закону означає, що позики надаються для забезпечення реальних потреб товаровиробників й інших учасників товарообороту в грошах. Тобто їх кількість не є довільною.

Дотримання цих законів робить кредитні гроші суттєво відмінними від паперових грошей.

Таким чином, **кредитні гроші** – це гроші особливого типу, що нерозмінні на золото, а в обіг випускаються центральним (національним) банком як банкноти.

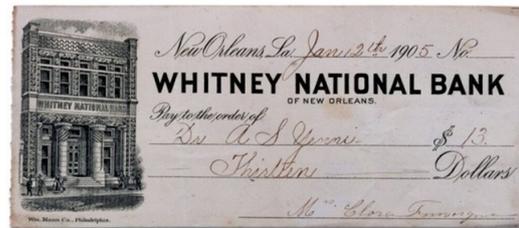
Обслуговуючи ділові угоди, кредитні гроші за час свого існування набули еволюційних форм: векселя, банкноти, чека, депозитних і електронних грошей. Історично першою формою кредитних грошей став вексель.

Вексель (promissory note) – це абстрактне письмове оформлене боргове зобов'язання встановленого зразка, за яким одна сторона ділової угоди зобов'язується сплатити іншій певну суму грошей у вказаний термін. Виникнувши ще в XII ст., вексель тривалий час еволюційно розвивався як один з найважливіших кредитно-розрахункових ордерних документів, але спочатку мав обмежений оборот. Як приватне боргове зобов'язання емітента, вексель обертася серед обізнаних учасників ділових угод. Водночас розвиток меж і масштабів ринку вимагав упрощення універсального платіжно-купівельного засобу. Ним і стала банкнота.

Банкнота (banknote) – вексель банку, що виписаний під придбані у своє розпорядження векселі приватних осіб. У такому розумінні його називають класичною банкнотою. Нині банкнотами переважно є грошові знаки різного номіналу, що випускаються в обіг центральними емісійними банками. Вони забезпечуються всіма активами цих банків і масою товарів, що належать державі. Банкноти є основним видом кредитних грошей та істотно відрізняються від векселів. У сучасних умовах випуск банкнот здійснюють лише центральні банки.

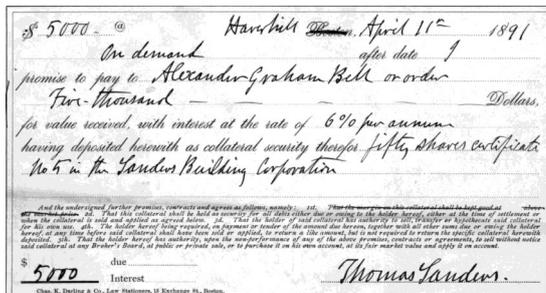
Чек (cheque) – цінний папір, що містить нічим не пікріплене доручення чекодавця банку здійснити платіж указаної в ньому суми чекотримачеві. Чекодавцем є особа, що має грошові кошти в банку, якими він може розпоряджатися шляхом виписування чеків, чекотримачем – особа, на користь якої видано чек, платником – банк, у якому тримаються кошти чекодавця.

Поняття «кредитні гроші» під впливом того або іншого фактора класифікують за різними критеріями. Зокрема, залежно від форми існування – розрізняють гроші на паперових носіях, монети, депозитні гроші, електронні гроші

Депозитні гроші – це різновид кредитних грошей, який існує у вигляді певних сум, записаних на рахунках економічних суб'єктів у банках. Вони не мають речового виразу й використовуються в безготівковій формі. Їх рух здійснюється за рахунками в банках і не виходить за межі банківської системи. До руху вони приводяться за допомогою технічних інструментів – чеків, платіжних доручень, пластикових карток тощо.

Система депозитних грошей має істотні переваги перед готівковою формою грошей: значно економічніша,

Паперові гроші вперше з'явилися в Китаї. Першою формою таких грошей були торгові квитанції в епоху династії Тан (618 – 907). Їх використовували торговці, оскільки вони були більш зручними, ніж мідні монети. Пізніше, через брак міді, паперові гроші почали використовувати для обслуговування загального обігу в країні.

ТЕМА 1 Сутність та функції грошей

зручніша в користуванні, піддається контролю з боку банків та держави. Тому в сучасних умовах депозитні гроші стали основною формою грошей у країнах з розвинутою ринковою економікою. Їх частка становить близько 90% усієї грошової маси в обороті.

Відносно молодого формою грошей є електронні гроші.

Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. В Україні банк має право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих лише в гривні. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, бере на себе зобов'язання з їх погашення. Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа.

У документі Європейського центрального банку «Звіт про електронні гроші» 1998 року дається таке визначення: «електронні гроші – грошова вартість, яка зберігається в грошовому вигляді на технічному пристрої і може широко використовуватись для здійснення платежів підприємствам, іншим, ніж емітент, без необхідності використання при цьому банківських рахунків, але яка діє як наперед оплачений інструмент на пред'явника».

Директивою Європейського Парламенту та Ради Європи №2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. термін «електронні гроші» визначається таким чином: «електронно, в тому числі магнетично, накопичена грошова вартість, яка представлена вимогою до емітента і яка після отримання коштів випускається з метою здійснення платіжних трансакцій і приймається фізичною і юридичною особою, що не є емітентом електронних грошей».

Отже, поняття «**електронні гроші**» відповідає таким характеристикам:

- це засіб обчислення вартості або одиниця вартості;
- носієм електронних грошей є технічний пристрій;
- електронні гроші приймаються як засіб платежу за товари і послуги особами, іншими, ніж емітент (тому до електронних грошей не належать засоби платежу, що приймаються лише їх емітентами, наприклад ваучери поповнення рахунку мобільних операторів тощо);
- електронні гроші є грошовими зобов'язаннями емітента.

З технічної точки зору електронні гроші є інформацією в електронній формі, носієм якої є спеціальний електронний пристрій (наприклад, жорсткий диск комп'ютера). Інформація знаходиться у розпорядженні власника і може бути передана третій особі з використанням електронних комунікаційних засобів.

З економічної точки зору електронні гроші – це платіжний інструмент, який поєднує (залежно від схеми реалізації) властивості як готівкових грошей, так і традиційних платіжних інструментів (чеків, переказів, банківських карток тощо). З готівкою їх поєднує

можливість здійснення платежів поза банківською системою; з традиційними платіжними інструментами – можливість здійснення розрахунків у безготівковій формі через рахунки, що відкриті в кредитних установах.

З юридичної точки зору електронні гроші – це безстрокові грошові зобов'язання емітента на пред'явника в електронній формі, випуск (емісія) в обіг та погашення яких здійснюється емітентом.

Отже, **електронні гроші** за своєю функціональністю абсолютно ідентичні традиційним. Їх можна отримати, заробити, подарувати, продати, ними можна оплатити товар або послугу. Причому швидкість розрахунків і операцій – моментальна, як у випадку з матеріальними грошима, а дальність розрахунків і можливості такі ж широкі, як у випадку з операціями з банківським рахунком.

Існують два види електронних грошей. Перші – на базі карток, другі – на базі мереж. Але обидва види у свою чергу поділяються на дві групи: анонімні й неанонімні. Анонімні дозволяють здійснювати операції без ідентифікації (тобто як у випадку з традиційними купюрами), а другі – вимагають ідентифікації учасників грошової операції. Найбільш популярні у світі системи на основі карт – Mondex, Proton, CLIP, Visa Cash.

Щоб стати учасником і користуватися послугами будь-якої платіжної системи, потрібно пройти процес реєстрації й відкрити в ній електронний рахунок у вигляді електронного гаманця. Електронний гаманець зберігає інформацію про суму коштів на рахунок користувача у цій платіжній системі. Найпопулярнішими в українському сегменті мережі Інтернет є такі системи електронних грошей: Webmoney, Яндекс.гроші, RBK Money, Ukrmoney, Інтернет.гроші, E-Gold та PayPal.

Paypal – найбільша електронна платіжна система, в якій зареєстровано понад 150 млн рахунків у всьому світі. Вона належить компанії «Ebay» і тісно інтегрована з відомим інтернет-аукціоном. Однак зараз українці можуть тільки реєструватися в системі та вносити кошти для проведення подальших операцій. Виведення грошей та перетворення їх у готівку є значно складнішим.

На сьогодні електронні гроші набувають все більшої популярності. Цьому сприяє розвиток електронної комерції. Особливою формою електронних грошей стали криптовалюти.

1.4. Функції грошей

Функції грошей є конкретним проявом їхньої сутності. Трансформація економічної природи сучасних грошей зумовлює й модифікацію їхніх функцій. Традиційно в економічній науці виділяють п'ять головних функцій грошей.

Ці п'ять функцій грошей у їх системній єдності становлять реальний рух грошей (реальне функціонування грошової маси). Зміст тієї чи іншої функції грошей відображає особливості досягнутого рівня (етапу) еволюції їх самих.

Найважливішою функцією грошей є їхня **міра вартості**, тобто спроможність вимірювати вартість усіх товарів та бути посередником при визначенні ціни. Разом з тим необхідно мати на увазі, що не гроші роблять товари порівнюваними. Товари порівнюювані за допомогою грошей тому, що вони, як і гроші, є продуктами людської праці, мають однорідну з ними базу порівняння – абстрактну працю. Виражена в грошах вартість товару є **ціною**. Функція міри вартості відображає відношення товару до грошей як загального еквівалента. Однак для визначення ціни товару цього недостатньо. Оскільки на виробництво різних товарів витрачається неоднакова кількість абстрактної праці, то гроші реалізують свою функцію міри вартості через взаємодію з **масштабом цін**.

Масштаб цін – це засіб та спосіб вимірювання вартості товару в грошових одиницях. В умовах металевого обігу та золотого стандарту масштаб цін виражає кількість металу, срібла, золота, яка відповідає одній грошовій одиниці. У сучасних умовах масштаб цін змінюється стихійно, незалежно від волі держави, під впливом інфляційних процесів в економіці. Тобто місце і роль масштабу цін у процесі ціноутворення істотно змінилися. Уже не держава свідомо змінює масштаб цін, а стихійні процеси в ціноутворенні змінюють його. Підтримання масштабу цін на певному, відносно сталому рівні є важливим завданням кожної держави, оскільки він відіграє важливу технічну роль при виконанні грішми функції міри вартості.

У функції **засобу обігу** гроші відіграють роль тимчасового посередника при обміні товарів. У сфері товарного обігу при купівлі-продажу товарів гроші (готівкою або на банківському рахунку) обов'язково повинні бути в наявності. Переміщуючи товар з рук у руки та доводячи товар до споживача, гроші безпосередньо перебувають у русі, переходять від однієї особи до іншої, пов'язуючи акти обміну в єдиний процес обігу товарів.

Обидві функції грошей як міри вартості і як засобу обігу органічно взаємопов'язані. Саме ці дві основні функції зумовлюють сутність грошей. Функція грошей як засобу обігу доповнює функцію грошей як міри вартості.

Функція грошей як **засобу платежу** відображає особливості кредитного господарства. На відміну від функції грошей як засобу обміну, ця функція не

Криптовалюта «cryptocurrency» – це цифрова валюта, валютний курс якої встановлюється на валютному ринку з повною відсутністю контролю з боку центробанків. На сьогодні в світі існує понад 90 видів криптовалют. Найпоширенішою і найдорожчою з них залишається біткоїн (Bitcoin). Процес створення криптовалют називається майнінгом.

Bitcoin – це власна валюта Інтернету. Її було створено програмістом (або групою програмістів) під псевдонімом Сатоші Накамото у 2009 році. Сьогодні нею можна розплачуватись і навіть зберігати як заощадження. Однак у більшості держав світу правовий статус криптовалют є невизначеним.

Україна увійшла в топ 5 країн за кількістю користувачів біткоїн-гаманцями, однак НБУ визначив біткоїн «грошовим сурогатом», що унеможливує його законне використання.

Сучасні гроші виникають у результаті проведення кредитних операцій центральним і комерційними банками. Природа сучасних грошей виявляється в тому, що вони пов'язані з різними формами кредитних відносин, на основі яких здійснюється грошова емісія.

Депозитні гроші є найсучаснішою формою кредитних грошей. Вони змінюються разом із ринковою економікою, її банківською системою та технічним забезпеченням операцій. У результаті розвитку інформаційних ресурсів виникають електронні гроші.

ТЕМА 1 Сутність та функції грошей

передбачає наявності одночасного еквівалентного обміну грошей на товар чи послугу. Наприклад, купуючи товар у кредит, покупець отримує відразу товар, а потім сплачує гроші.

Розвиток кредиту і банківської системи закономірно звужує поле застосування грошей як засобу обігу та значно розширює масштаби використання кредитних грошей – грошей як платіжного засобу. Переважання грошей як засобу обігу характерне для кризових економічних умов.

Однак виконання грошима функції засобу платежу створює можливість виникнення ситуації взаємної неплатоспроможності і заборгованості. У результаті розрив в одній із ланок платіжного ланцюга призводить до руйнування всього ланцюга боргових зобов'язань і виникнення масових банкрутств товаровласників.

У функції **засобу нагромадження** гроші вилучаються з товарного обігу і нагромаджуються. Такі заощадження є об'єктивною потребою розвитку ринкового господарства. Банки акумулюють гроші як засіб нагромадження і через позику знаходять їм прибуткове застосування в інших структурних ланках народного господарства. Виконання грошима функції засобу нагромадження є важливою передумовою розвитку кредитних відносин, за допомогою яких можна використовувати тимчасово вільні кошти, що утворюються в різних сферах господарства і населення

для надання їм у позику підприємствам та організаціям інших галузей та окремим кредиторам.

Світові гроші у функціональному плані відображають вихід товарно-грошового обміну за межі національних кордонів. Порівняння купівельної спроможності грошових одиниць різних країн світу відбувається на міжнародних грошових (валютних ринках). При цьому виникає специфічний інструмент міжнародного порівняння національних грошей – валютний курс.

У сучасних умовах у зв'язку з демонетизацією золота і дією регіональних та світових валютних систем золото у функції світових грошей успішно замінюється валютами, що відіграють роль світових грошей. Такими грошми нині виступає долар США, спеціальні засоби запозичення, євро, японська єна, швейцарський франк, фунт стерлінгів, канадський долар, австралійський долар та інші валюти деяких наймогутніших в економічному відношенні країн світу.

Функції грошей є конкретним проявом їхньої сутності.

Виділяють такі функції грошей: міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження та світові гроші.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

1. Фактори та передумови виникнення грошей.
2. Раціоналістична й еволюційна теорія походження грошей.
3. Повноцінні гроші, їх сутність та види.
4. Неповноцінні гроші. Особливості кредитних грошей.
5. Електронні гроші, їх роль у сучасній економіці.
6. Функції грошей та їх еволюція.
7. Теорії грошей. Кількісна теорія грошей.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- ⇒ Роль золота у розвитку економічних відносин.
- ⇒ Товарні гроші, їх види та еволюція.
- ⇒ Роль грошей у командно-адміністративній і ринковій економіках.
- ⇒ Проблеми та перспективи розвитку криптовалюти.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як Ви можете пояснити твердження щодо того, що гроші є одним з найважливіших винаходів людства?
2. Які існують теорії стосовно походження грошей? Охарактеризуйте аргументи кожної з них.
3. Які існують види грошей?
4. Поясніть відмінності між повноцінними та неповноцінними грошима.
5. Схарактеризуйте сутність кредитних грошей, поясніть причини їх появи.
6. Розкрийте особливості електронних грошей і перспективи їх подальшого розвитку.
7. Схарактеризуйте відмінності між функцією грошей як засобу обігу і як засобу платежу.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Самуельсон Пол Э. Экономика / Пол Э. Самуельсон, Вильям Д. Нордхауз; пер. с англ. – 16-е изд. – М. : Вильямс, 2000. – 688 с.
2. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посібник / Д.І. Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 344 с.
3. Історія виникнення грошей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/pbooks/book-25/ua/chapter-1174/>.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні // Закон України від 05.04.2001 № 2346-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
6. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика: навч. посібник / Д.І. Коваленко, В.В. Венгер. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 578 с.
7. Гроші та кредит: підручник / за ред. М. І. Савлука. – К., 2006. – 748 с.

Тема 2

Грошовий оборот та грошова маса

Економічна сутність грошового обороту

Модель грошового обороту й грошові потоки

Грошова маса та грошові агрегати

Закон грошового обігу

ТЕМА 2 Грошовий оборот та грошова маса

2.1. Економічна сутність грошового обороту

грошовий оборот – безперервний рух грошей у процесі виробництва, розподілу й обміну суспільного продукту і перерозподілу національного доходу, здійснюється через обіг готівки та шляхом безготівкових розрахунків.

Об'єктивною основою грошового обороту є товарне виробництво. Основними факторами розвитку грошового обороту стали поглиблення суспільного поділу праці та формування загальнонаціональних та світових ринків.

Процес суспільного відтворення відбувається безперервно, тому безперервним є і рух грошей, що його обслуговує. Узятий сам собою цей процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні являє собою **грошовий оборот**.

Грошовий оборот як макроекономічне явище, має значні відмінності від обороту грошей на макрорівні. Грошовий оборот на макрорівні забезпечує рух індивідуальних капіталів, а гроші виступають елементом багатства. Сукупний грошовий оборот не є механічною сумою оборотів грошей у межах індивідуальних капіталів, а являє собою самостійне економічне явище, безпосередньо пов'язане з процесом суспільного відтворення в цілому. Основні риси грошового обороту на макроекономічному рівні і мікрорівні показані в таблиці.

Суб'єктами грошового обороту є всі юридичні та фізичні особи, що є учасниками господарських відносин та беруть участь у створенні, розподілі, обміні та споживанні ВВП. Як правило, їх об'єднують у такі групи:

- фірми, що являють собою сукупність суб'єктів, котрі забезпечують створення ВВП;
- сімейні господарства, що являють собою сукупність суб'єктів, які забезпечують виробництво ВВП та його кінцеве споживання;
- державні структури, що являють собою сукупність суб'єктів, які забезпечують розподіл та перерозподіл ВВП;
- фінансові посередники, що являють собою сукупність суб'єктів грошового ринку, які акумулюють та розміщують тимчасово вільні кошти всіх суб'єктів господарювання.

Взаємодія суб'єктів здійснюється на ринках продуктів, ресурсів, фінансовому та світовому.

Грошовий оборот обслуговує кругооборот сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного відтворення.

Роль і значення грошового обороту на мікро- і макрорівнях значно відрізняються. На макрорівня завданням грошового обороту є обслуговування безперервності відтворення ВВП. На макрорівні – обслуговування індивідуального капіталу.

2.2. Модель грошового обороту й грошові потоки

грошовий оборот – це сукупність всіх грошових потоків в економіці за певний період.

грошовий потік – це сукупність платежів, котрі обслуговують окремих етап (чи його частину) процесу розширеного відтворення.

Особливості грошового обороту на макро- та мікрорівнях

Макрорівень

- обслуговує кругооборот сукупного капіталу на всіх стадіях суспільного відтворення: виробництва, розподілу, обміну і споживання. Тому його називають сукупним грошовим оборотом;
- гроші функціонують виключно як гроші і не є функціональною формою капіталу. Тому їх масу в обороті не можна вважати частиною багатства країни, тобто її зростання не збільшує сукупного капіталу суспільства, подібного до капіталу окремого індивіда;
- формування грошової маси, необхідної для обслуговування сукупного грошового обороту, відбувається за рахунок наявної в обороті грошової маси, тобто тих грошей, які є в розпорядженні окремих економічних суб'єктів.

Мікрорівень

- обслуговує кругооборот окремого індивідуального капіталу;
- гроші є однією з функціональних форм капіталу, складовою багатства, яким володіє власник цього індивідуального капіталу. Гроші являють собою капітал, вони вимагають для себе відповідної норми прибутку (доходу) подібно до інших форм капіталу;
- грошові кошти, необхідні для обслуговування кругообороту індивідуального капіталу, значною мірою вже є у розпорядженні відповідного власника, тобто це його власні кошти. Якщо ж їх недостатньо, то додаткові кошти мобілізуються на грошовому ринку.

Усі розрахунки і платежі, що здійснюються між учасниками господарських відносин, можна згрупувати в окремі грошові потоки, залежно від їх призначення у відтворювальному процесі. Відмінності, які існують у характері економічних відносин між суб'єктами грошового обороту, дають підстави структурувати його на чотири сектори: грошовий обіг, фінансовий оборот, кредитний оборот, фіскально-бюджетний оборот.

Сектор грошового обігу характеризується еквівалентним одностороннім рухом грошей від споживача до виробника. Він обслуговує сферу товарного обміну. Саме обмін товарів є основою грошового обігу. Зміна форм вартості, тобто обмін товарів на гроші та подальше використання їх для придбання нових товарів та послуг, створює можливість постійного руху грошей: Т – Г – Т.

Фіскально-бюджетний оборот охоплює фінансові відносини, які зумовлюють відчуження певної частини доходів, суб'єктів господарювання у вигляді податків, штрафів, відрахувань та інших платежів на користь держави.

Кредитний оборот охоплює сферу перерозподільних відносин, у якій власність суб'єктів господарювання не відчужується, а лише передається в тимчасове користування іншим особам, за що власник отримує дохід у вигляді відсотків або дивідендів. Активними суб'єктами цього обороту є фінансові посередники (в тому числі банки) та суб'єкти господарювання (фізичні та юридичні особи).

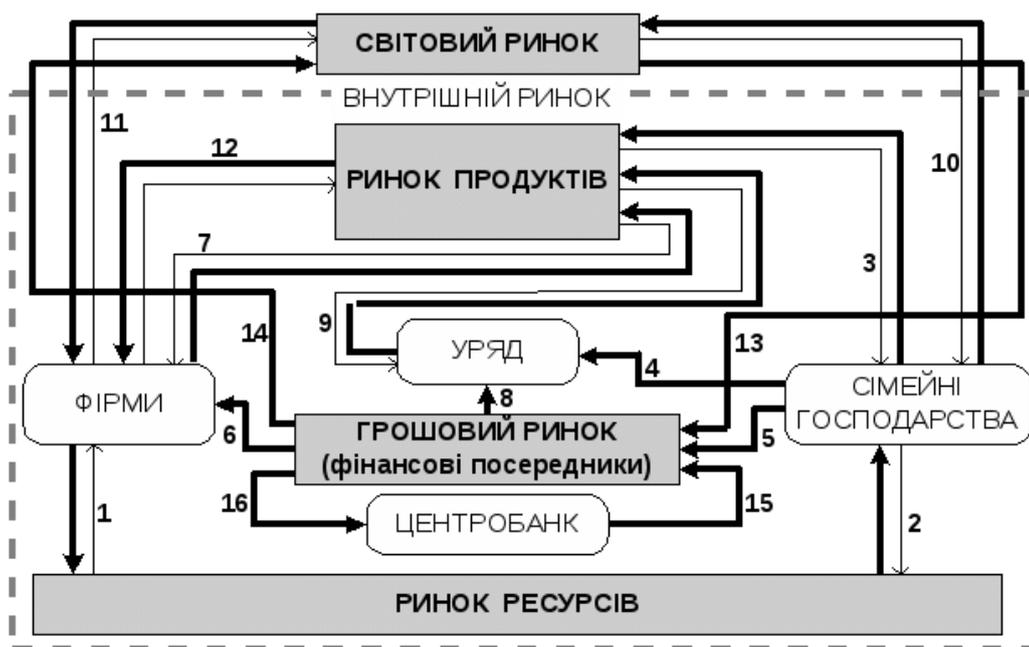
Фінансовий оборот – сектор грошового обороту, який обслуговує купівлю-продаж цінних паперів (акцій, облігацій, веселів та інших цінних паперів).

Усі сектори грошового обороту тісно взаємопов'язані, внутрішньо переплітаються і доповнюють один одного в процесі розширеного відтворення. Водночас вони самостійні явища, зі своїм особливим механізмом регулювання грошових платежів і специфічними можливостями впливу на відтворювальний процес.

Сукупність платежів, які обслуговують окремих етап (сферу) грошового обороту, називається грошовим потоком. Грошові платежі можуть здійснюватися у вигляді готівкових грошових потоків, у безготівковій формі та шляхом переведення грошей з однієї форми в іншу. Модель грошового обороту, як правило, розглядається у науковій літературі за схемою, що представлена на рисунку.

Усі грошові потоки можна схарактеризувати таким чином:

- потік 1 відображає всі розрахунки фірм за необхідні їм ресурси, котрі вони купують у домашніх (сімейних) господарств на ринку ресурсів;
- потік 2 – доходи, що отримують домашні господарства від реалізації наявних ресурсів, в основному робочої сили. Ці доходи виступають у таких формах, як: заробітна плата, гонорари, виручка від продажу матеріальних цінностей (сільськогосподарської продукції, земельних ділянок, будівель та ін.), рента, доходи за акціями, паями й ін., доходи домогосподарств у сукупності вони становлять національний дохід країни;
- потік 3 відображає витрати домашніх господарств на споживання, які вони роблять на ринку продуктів;

• Модель сукупного грошового обороту

ТЕМА 2 Грошовий оборот та грошова маса

- потік 4 – сплату домашніми господарствами податків до бюджетів різних рівнів;
- потік 5 відображає формування домашніми господарствами заощаджень, котрі спрямовуються на грошовий ринок, зокрема у банківські установи, з метою отримання відсотків. Заощадження домашніх господарств – сума національного доходу, яка не використовується на поточне споживання і призначається для задоволення потреб у майбутньому. Ці заощадження є елементом особистої власності домашніх господарств і надаються банківським установам у вигляді кредиту, що є джерелом інвестицій;
- потік 6 характеризує процес мобілізації фірмами на грошовому ринку коштів, необхідних їм для інвестування бізнесу;
- потік 7 показує інвестиційні витрати фірм на придбання основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав та цінних паперів тощо;
- потік 8 відображає акумуляцію державою коштів на грошовому ринку (державні позики). Уряд позичає гроші для оплати покупок на ринку продуктів, розміщуючи на грошовому ринку свої зобов'язання (облігації, бони, казначейські векселі та ін.);
- потік 9 показує державні закупівлі – придбання замовником товарів, робіт і послуг за державні кошти;
- потік 10 відображає оплату домогосподарствами товарів та послуг, що надходять у країну через імпорт;
- потік 11 показує надходження, що отримують фірми від реалізації своєї продукції на світовому ринку;
- потік 12 – доходи фірм від реалізації товарів та послуг на внутрішньому ринку продуктів;
- потік 13 відображає чистий приплив грошових коштів (капіталу) зі світового ринку на внутрішній;
- потік 14 – чистий вплив грошових коштів (капіталу) з внутрішнього ринку на світовий;
- потоки 15 і 16 відображають взаємодію Центрального банку країни із грошовим ринком.

Постійна взаємодія грошових потоків урівноважує не тільки приплив (вливання) і вплив (витікання) грошових коштів за чистим імпортом і чистим експортом, а й забезпечує вирівнювання двох ключових потоків – національного доходу та реалізацію національного продукту. Між ними діє внутрішній взаємозв'язок, в основі якого лежить єдність процесу суспільного відтворення. Водночас між грошовими потоками є відмінності. Потоки, що опосередковують рух реальних благ і належать до сектора грошового обігу, позначені двома стрілками, оскільки рух грошових ресурсів супроводжується зустрічним рухом реальних благ (потоки –1, 2, 3, 7, 9, 10, 11, 12). Решта потоків – 4, 5, 6, 8, 13, 14, 15, 16 – складають фінансово-

кредитний сектор, в якому можна вказати фінансово-бюджетний потік (4) і кредитні потоки (5, 6, 8, 13, 14, 15, 16). У складі цих потоків є суто фінансові платежі, пов'язані з придбанням права власності (акції, іноземна валюта).

Модель грошового обороту детально розкриває його структуру.

Модель відображає рух коштів між групами учасників грошового обороту: фірмами, домогосподарствами, державними структурами, фінансовими посередниками.

Досягнення збалансованості між потоками, що опосередковують національний дохід та реалізацію національного продукту, забезпечує рівновагу в економіці в цілому. Така збалансованість є можливою лише за умови рівнозначності між відпливом та припливом грошових коштів. Обсяг відпливу коштів у вигляді заощаджень, оплати імпорту тощо, має відповідати припливу коштів у вигляді інвестицій, оплати експорту тощо.

2.3. Грошова маса та грошові агрегати

грошова маса – це сукупність залишків грошей у всіх їх формах, які є в розпорядженні суб'єктів грошового обороту у певний момент. Залежно від форми грошей, в якій відбувається грошовий оборот, грошова маса може бути представлена як у *готівковій*, так і у *безготівковій* формах.

грошовий агрегат (monetary aggregate) – це визначене законодавством, відповідно до ступеня ліквідності, специфічне угруповання ліквідних активів, які можуть служити альтернативними вимірниками грошової маси.

грошова база (monetary base) – це показник, що включає в себе готівку, яка перебуває поза банками та в касах підприємств, а також резерви комерційних банків на кореспондентських рахунках у центральному банку.

монетизація економіки (monetization of economy) – це макроекономічний показник, що характеризує ступінь забезпеченості економіки грошима, необхідними для здійснення платежів і розрахунків. Тобто він відображає забезпеченість процесів виробництва та споживання відповідною грошовою масою.

! Питома вага готівки у складі грошової маси у країнах із розвинутими ринковими відносинами, складає від 5% до 10%. В Україні цей показник складає близько 30%. Основними причинами цього є: низькі доходи населення; зниження довіри до банківської системи; висока інфляція. Таким чином, значна частина грошової маси обертається поза банками і не контролюється банківською системою.

Грошовий оборот забезпечується певною масою грошей, обсяг якої безпосередньо впливає на економічне зростання в цілому та на динаміку цін, формування платоспроможного попиту, якість платіжно-розрахункової системи зокрема. Грошова маса є одним з основних орієнтирів грошово-кредитної політики.

У сфері готівкового обороту гроші рухаються поза банками, безпосередньо обслуговуючи відносини економічних суб'єктів. Готівковий грошовий обіг – це сукупність платежів, які сплачуються з використанням готівкових грошей. Він забезпечується за допомогою банкнот і металевих монет. Емісію готівки проводить центральний банк кожної країни. Він забезпечує випуск готівки в обіг та її вилучення в міру зносу та за необхідності заміни на нові зразки. Готівковий грошовий обіг має низку недоліків та є досить дорогим. Платежі готівкою переважали до кінця XIX ст. На сьогодні в усьому світі відбувається інтенсивний процес скорочення готівкового грошового обігу.

Безготівковий оборот забезпечує платежі підприємств за реалізовані товари і послуги, сплату податків, видачу та погашення банківських кредитів, розрахунки, пов'язані зі страховими, адміністративно-судовими зобов'язаннями та ін. Безготівкові платежі опосередковують також частину грошових доходів і витрат населення. Основним фактором постійного збільшення обсягів безготівкових розрахунків став розвиток банківської системи.

Безготівковий грошовий оборот має низку переваг порівняно з обігом готівки:

- прискорює обіг грошових коштів суб'єктів господарювання;
- зменшує витрати суспільства на обслуговування готівкового обороту, пов'язані з друкуванням, перевезенням і зберіганням готівкових грошей;
- збільшує можливості держави щодо регулювання грошової сфери та контролю за діяльністю її суб'єктів.

Безготівковий і готівковий грошовий оборот тісно пов'язані між собою й утворюють єдиний грошовий оборот.

Сукупний грошовий оборот забезпечується певною масою грошей, величина якої має важливе значення для діяльності центрального банку та грошово-кредитного регулювання економіки країни. Грошова маса є важливим фактором, що може суттєво вплинути на реальний випуск продукту, рівень цін, зайнятість тощо, тому контроль за кількістю грошей надзвичайно важливий для економічної стабільності.

Сукупність грошей у всіх формах, що перебувають в економічному обороті на визначений момент часу (кінець місяця чи року), визначає величину грошової маси.

Залежно від можливості одночасного використання різноманітних видів грошових коштів розрізняють кілька грошових агрегатів, що є показниками обсягу і структури грошової маси.

Основними принципами формування грошових агрегатів є:

– грошова маса містить не лише готівкові гроші, а й депозитні;

– уся грошова маса поділяється на ту, що є в обігу, і ту, яка нагромаджується та виконує функцію збереження вартості;

– сукупна грошова маса містить також банківські вклади, депозити та цінні папери з фіксованим доходом.

Грошові агрегати будуються шляхом приєднання до попередніх величин нових грошових компонентів у послідовності, що характеризує зменшення їх ліквідності. Тобто кожний наступний грошовий агрегат включає в себе попередній плюс новий блок фінансових активів.

Починаючи з грудня 2002 р., грошові агрегати складаються на підставі даних стандартизованих форм звітності Національного банку України та інших депозитних корпорацій (банків) за методологією МВФ.

Виокремлюють чотири грошові агрегати: M_0 , M_1 , M_2 , M_3 .

Агрегат M_0 відображає масу готівки, яка перебуває поза банками, тобто на руках у фізичних осіб і в касах юридичних осіб. Готівка у касах банків сюди не входить.

Агрегат M_1 включає гроші в агрегаті M_0 та переказні депозити в національній валюті, вклади у банках, які можуть бути використані власниками негайно, без попередження банків, тобто запаси коштів на поточних рахунках та на ощадних рахунках до запитання.

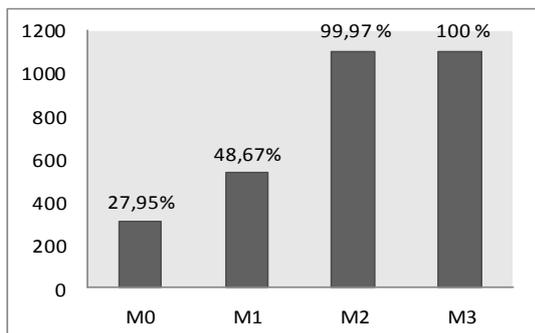
Агрегат M_2 – це гроші в агрегаті M_1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити, тобто кошти на всіх видах строкових рахунків, кошти на рахунках капітальних вкладень та інших спеціальних рахунках.

Агрегат M_3 охоплює гроші в агрегаті M_2 та цінні папери, крім акцій. Цей грошовий агрегат є показником грошової маси в країні.

Крім грошових агрегатів, НБУ визначає показник, що називається **грошовою базою**.

Показник **грошової бази** не є агрегатом грошової маси. Це якісно інший показник, що характеризує масу грошей з боку прояву її на балансі центрального банку. Грошова база – це гроші, які не беруть участі в кредитному обороті та грошовому обігу, але створюють

ТЕМА 2 Грошовий оборот та грошова маса

- Структура грошової маси України, станом на 2017 р. (млрд. грн.)

базу для їх розширення. Тому цей показник інколи називають ще грошима центрального банку, який їх безпосередньо контролює і регулює, впливаючи в кінцевому підсумку і на загальну масу грошей.

Величину грошової бази можна визначити за формулою

$$Гб = M_0 + M_k + M_{рез},$$

де M_0 – сума готівки, що перебуває поза банками;

M_k – сума готівки у касах банків;

$M_{рез}$ – сума грошових коштів (резервів), які перебувають на кореспондентських рахунках банків у центральному банку.

Готівковий елемент ($M_0 + M_k$) грошової бази відрізняється кількісно від готівкового агрегату M_0 – більший на суму готівки у касах банків. Безготівковий елемент ($M_{рез}$) грошової бази відрізняється і якісно, і кількісно від безготівкового елемента грошових агрегатів M_0 , M_1 , M_2 , M_3 . Він являє собою суму зобов'язань центрального банку перед комерційними. А безготівкові елементи грошових агрегатів – це зобов'язання комерційних банків перед своїми клієнтами. Вони формуються комерційними банками як за рахунок коштів, одержаних від центрального банку, так і за рахунок створення грошей самими комерційними банками в процесі кредитної діяльності через механізм грошово-кредитного мультиплікатора. Завдяки цьому загальний обсяг кожного з грошових агрегатів (крім M_0) перевищує обсяг грошової бази. Ступінь цього перевищення свідчить про величину грошово-кредитного мультиплікатора на рівні комерційних банків.

Показники грошової маси використовуються для визначення рівня монетизації економіки.

Коефіцієнт монетизації економіки розраховується, здебільшого, як відношення грошового агрегату M_2 до ВВП у відсотках. У розвинутих країнах коефіцієнт монетизації становить від 70 до 80%. В Україні цей показник значно нижче 70%, що свідчить про недостатню забезпеченість економіки грошовою масою. Основними причинами цього є високий рівень інфляції та низька кредитна активність населення.

Грошовий оборот кількісно характеризується таким показником, як грошова маса. Величина грошової маси визначається як сукупність грошей у всіх формах, що знаходяться в економічному обороті на визначений момент часу.

Для визначення обсягу та структури грошової маси застосовуються грошові агрегати, що являють собою визначене законодавством, відповідно до ступеня ліквідності, специфічне угруповання ліквідних активів,

Важливим показником, що характеризує грошову масу, але не є грошовим агрегатом, є грошова база. Грошова база є основою для розширення пропозиції грошей в економіці.

2.4. Закон грошового обігу

закон грошового обігу – це загальний та специфічний закон, що діє у декількох суспільно-економічних формаціях та виражає внутрішню необхідність, сталі й суттєві зв'язки між кількістю необхідних для обігу грошей, цінами товарів, що підлягають реалізації та вартістю грошей.

Значення показника швидкості обігу грошей вважається достатнім у випадку, якщо кожна грошова одиниця обертається приблизно 2 рази за рік.

Визначення кількості грошей, що є необхідною для економічної діяльності суспільства у певний час, є надзвичайно складним завданням. При вирішенні цього питання опираються на закономірності, що відображаються *законом грошового обігу*.

Закон вартості й форма його прояву у сфері обігу (закони грошового обігу) характерні для всіх суспільних формацій, у яких існують товарно-грошові відносини. Закон грошового обігу передбачає, що протягом певного періоду в обігу має бути певна, об'єктивно зумовлена грошова маса. Закон з'ясовує внутрішні зв'язки між кількістю грошей в обігу і масою товарів, рівнем цін, швидкістю обороту грошей.

Оскільки існують різні форми грошей та їхніх функцій, закон грошового обігу може бути представлений у

декілька способів. З урахуванням перших двох функцій грошей (міра вартості і засіб обігу) такий закон виражається формулою І. Фішера, в якій кількість грошей залежить від суми цін товарів (що у свою чергу визначається кількістю товарів і рівнем цін на кожний із них) і швидкості обігу однойменної грошової одиниці,

$$MV=PQ,$$

де M – кількість грошей, необхідних для товарного обігу в певному році;

V – середня кількість оборотів грошової одиниці за рік;

P – середній рівень цін на товари та послуги;

Q – фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізовані у певному періоді.

Із розвитком функцій грошей як засобу платежу закон грошового обігу набуває складнішого вигляду. Аналізуючи шляхи розвитку форм вартості грошового обігу, К. Маркс вивів закон грошового обігу, сутність якого виражається в тому, що кількість грошей, необхідна для виконання функцій засобу обігу, повинна дорівнювати сумі цін товарів, що реалізуються, яка поділена на кількість обертів (швидкість обороту) однойменних одиниць. Закон грошового обігу виражає економічну взаємозалежність між масою товарів в обігу, рівнем їхніх цін і швидкістю обігу грошей

$$K_2 = \frac{\sum c_i - K + П - B}{O},$$

де $\sum c_i$ – сума товарних цін;

K – сума цін товарів, проданих у кредит;

$П$ – сума платежів за борговими зобов'язаннями;

B – сума взаємопогашуваних безготівкових платежів;

O – середня кількість оборотів грошової одиниці (як засобу обігу та платежу).

Отже, суть закону грошового обігу полягає в тому, що в обігу кожної економічної системи (економіки) на певний період повинна бути та необхідна сума грошей, яка потрібна всім активним суб'єктам господарювання для оплати товарів і послуг за поточними ринковими цінами.

Між загальною кількістю грошей і швидкістю їхнього обігу існує певний зв'язок. Він виявляється в тому, що зі збільшенням швидкості обігу грошей їхня кількість, котра необхідна для забезпечення обігу всієї товарної маси, зменшується, і навпаки, при зменшенні швидкості обігу грошей їхня кількість, яка необхідна економічній системі для обслуговування товарно-грошових операцій, збільшується.

На швидкість обігу грошей впливає низка факторів, зокрема: обсяг, структура та ефективність суспільного виробництва; величина і швидкість товарних потоків на стадії обміну; рівень інфляції; рівень розвитку економічної інфраструктури, транспорту, торгівлі, банківської справи, ринку цінних паперів тощо.

В умовах використання повноцінних грошей, в обігу перебувала лише необхідна кількість грошових одиниць. Роль регулятора цієї кількості стихійно виконувала функція грошей як засобу нагромадження. Якщо, наприклад, потреба у грошах зменшувалася, частина їх «випадала» з обігу, перетворюючись на скарб; якщо, навпаки, потреба обігу в грошах зростала, то гроші поверталися до обороту. Тобто функція засобу нагромадження скарбів відігравала роль привідних і відвідних каналів грошового обігу.

Тому в умовах використання повноцінних грошей кількість грошей здебільшого автоматично урівноважувалася із товарною масою. Надлишок грошової маси був винятковим явищем.

У сучасних умовах використання неповноцінних грошей унеможливило існування подібного механізму, тому визначення необхідної кількості грошей для забезпечення економіки є одним із найскладніших завдань, що стоїть перед державою. Найпершим наслідком невідповідності кількості грошей потребам економіки є інфляція, що стала в ХХ та ХХІ століттях хронічним явищем.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Методи досягнення стабільності грошової системи.
2. Грошовий оборот та грошові потоки в Україні.
3. Кількісна теорія грошей, практична реалізація її положень.
4. Аналіз показників грошової маси в Україні.

ТЕМА 2 Грошовий оборот та грошова маса

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

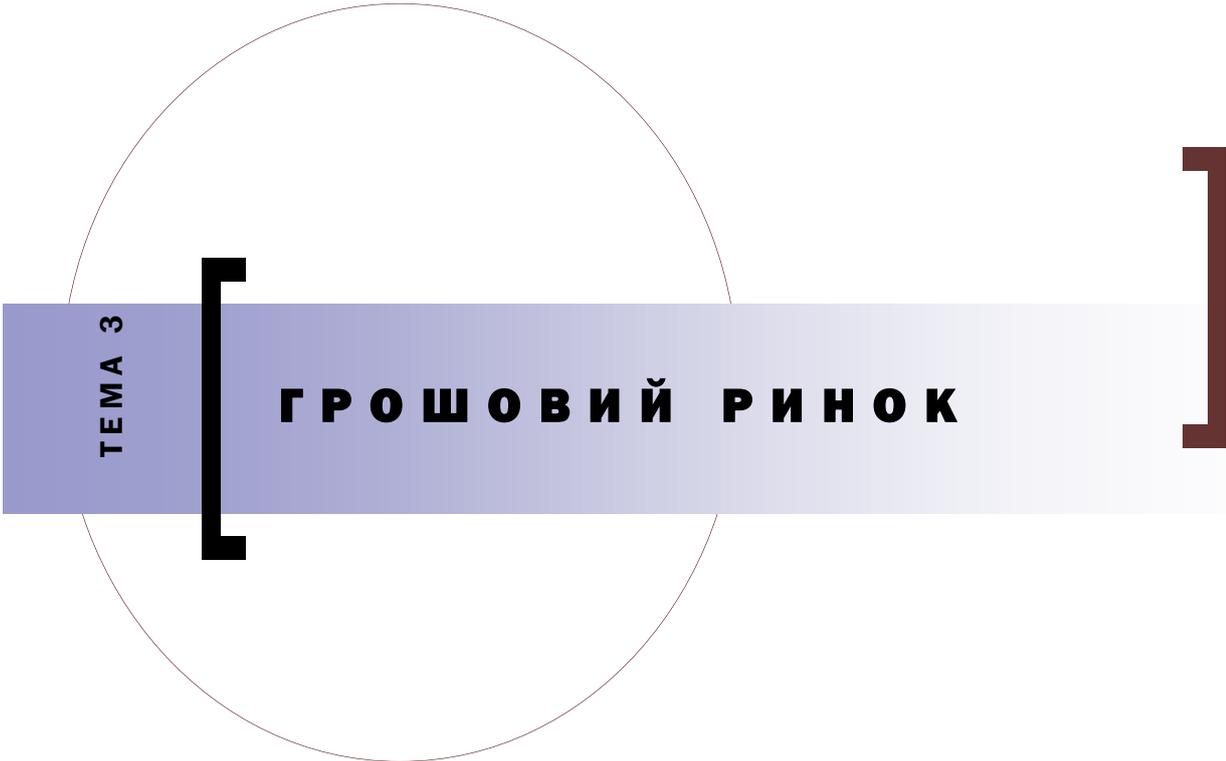
1. Сутність грошового обороту, характеристика ринків, які він обслуговує.
2. Модель грошового обороту. Грошові потоки, їх роль в економічній системі.
3. Грошова маса, її готівкова та безготівкова складові.
4. Ліквідність як характеристика грошової маси. Грошові агрегати.
5. Закон грошового обігу. Механізм забезпечення стабільності грошової системи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Схарактеризуйте сутність та складові грошового обороту.
2. Проаналізуйте модель грошового обороту.
3. Надайте характеристику грошовим потокам.
4. Розкрийте сутність грошової маси.
5. Поясніть, у чому полягають переваги безготівкового обігу.
6. Поясніть сутність ліквідності та яким чином формуються грошові агрегати.
7. Розкрийте сутність формули Фішера та порівняйте її із марксистською формулою грошового обороту.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика: навч. посібник / Д.І. Коваленко, В.В. Венгер. – К.: Центр навчальної літератури, 2013. – С. 578.
2. Савлук М.І. Вступ до банківської справи [Текст]: навч. посібник / М.І. Савлук, А. М. Мороз, А. М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.
3. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посібник / Д.І. Коваленко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 344 с.
4. Чайковський Я.І. Платіжний оборот і грошовий обіг: навч. Посібник / Я.І. Чайковський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 336 с.
5. Банківські операції [Текст]: підручник / О.В. Дзюблюк, Я.І. Чайковський, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

ТЕМА 3

ГРОШОВИЙ РИНОК

Сутність та особливості функціонування грошового ринку, суб'єкти й об'єкти грошового ринку

Інституціональна структура грошового ринку

Поняття попиту на грошовому ринку, його складові

Пропозиція грошей, механізм формування пропозиції, мультиплікація грошової маси

3.1. Сутність та особливості функціонування грошового ринку, суб'єкти й об'єкти грошового ринку.

грошовий ринок – це особливий сектор ринку, на якому здійснюються купівля та продаж грошей як специфічного товару, формуються попит, пропозиція та ціна на цей товар.

Більшість науковців ототожнюють поняття «грошовий ринок» і «ринок грошей». Винятком є підхід М. І. Савлука, який вважає, що грошовий ринок поділяється на ринок грошей (до 1 року) та ринок капіталів (понад 1 рік).

Гроші є товаром особливого роду, тому грошовий ринок має низку ознак, що відрізняють його від інших ринків. До його основних ознак варто віднести такі:

– купівля-продаж грошей відбувається лише за наявності вільних ресурсів у одних суб'єктів ринку та необхідності у їх використанні іншими. Тобто існування ринку грошей стає можливим лише тоді, коли у частини суб'єктів є грошові ресурси, які не будуть зараз витрачатись, а у іншої – мають місце потреби, які не можливо задовольнити наявними грошовими засобами. Об'єктом купівлі-продажу на ринку є тимчасово вільні грошові кошти;

– купівля-продаж грошей на ринку часто здійснюється за допомогою використання фінансових інструментів різного роду: облігацій, акцій, векселів, депозитних сертифікатів тощо;

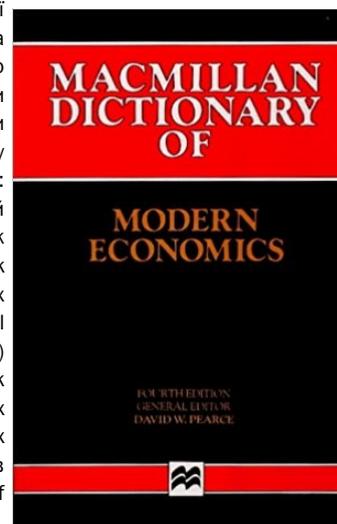
– при купівлі-продажу грошей продавець не втрачає право власності на продану суму грошей, а лише передає право розпорядження нею. Традиційні поняття «продаж» і «купівля», що склалися на товарних ринках, неприйнятні для грошового ринку. Для грошового ринку не є характерним повне відчуження товару, що має місце на інших. На ньому відбувається часткове та тимчасове відчуження. Адже власник грошей (продавець), передаючи їх своєму контрагентові, не втрачає права власності на них (а тільки право розпоряджатися ними) і може повернути їх у своє розпорядження на заздалегідь визначених умовах;

– метою купівлі-продажу грошей для продавця є отримання додаткового доходу у вигляді відсотка, а для покупця – у вигляді прибутку. Здійснення угоди на грошовому ринку є можливим, лише коли відбувається співпадіння інтересів обох сторін. Тобто подавця влаштовує рівень доходу, який він отримає, передаючи свої грошові ресурси у користування комусь іншому, а покупець – очікує отримати такий дохід від використання

куплених грошових ресурсів, який не лише повністю компенсує затрати на їх купівлю, але і принесе додатковий прибуток.

Розглянута специфіка грошового ринку дала підстави окремим авторам розглядати його як суто віртуальне явище, як умовну модель, на якій вивчаються попит і пропозиція грошей.

На грошовому ринку діє багато суб'єктів з різними цілями. Структура суб'єктів грошових ринків залежить від специфіки національної системи державного регулювання, але перелік основних учасників та їх функції збігаються. Зокрема у словнику сучасної економічної теорії Макміллана зазначено, що основними сегментами грошового ринку Великобританії є: міжбанківський ринок (Inter-Bank Market), ринок облігацій місцевих органів влади (local authorities' market) та ринок депозитних сертифікатів (certificates of deposit).

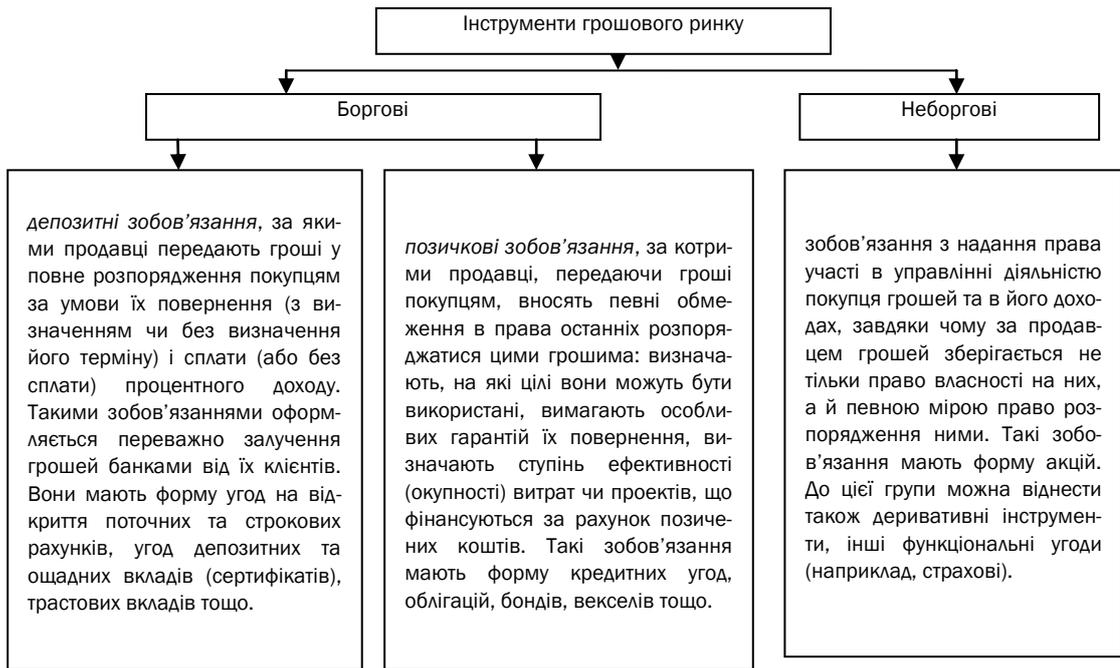

Головними учасниками купівлі-продажу грошей на грошовому ринку виступають комерційні банки, державні структури, спеціальні кредитно-фінансові інститути, які забезпечують функціонування грошових відносин, сукупність грошових ресурсів країни, їх постійне переміщення, розподіл і перерозподіл на основі взаємодії попиту та пропозиції.

Перелік і порядок застосування інструментів грошового ринку також залежать від національних особливостей організації та регулювання фінансових відносин в окремих країнах.

За своїм характером усі інструменти грошового ринку є певними зобов'язаннями покупців перед продавцями грошей. Залежно від виду зобов'язання їх можна поділити на **неборгові** й **боргові**.

До боргових відносять усі зобов'язання, за якими покупець грошей зобов'язується повернути продавцеві одержану від нього суму і сплатити по ній дохід. Такими зобов'язаннями оформляються операції купівлі-продажу грошей з переданням права розпоряджатися ними на певний строк. Щоб відновити це право за продавцем грошей, потрібно повернути відповідну суму грошей в його розпорядження (готівкою чи перерахуванням на його поточний рахунок) з одночасним погашенням

боргового зобов'язання. Боргові зобов'язання як інструменти грошового ринку, у свою чергу, можна поділити на кілька видів залежно від міри й умов передання продавцем покупцеві прав розпорядження відповідними сумами грошей.

Інша класифікація структурує грошовий ринок залежно від виду фінансового інструменту, за допомогою якого відбувається купівля-продаж грошових ресурсів:

- ринок **позичкових угод**, що включає й депозитні, на підставі яких здійснюються відносини банків з їх клієнтами щодо формування і розміщення кредитних ресурсів;
- ринок **цінних паперів**, за допомогою котрих реалізуються переважно прямі відносини між продавцями і покупцями грошей;
- ринок **валютних цінностей**, які використовуються у взаємовідносинах між власниками двох різних валют.

Іноземну валюту відносять до інструментів грошового ринку з певною умовністю, оскільки за її допомогою приводяться в односторонній рух національні гроші за тією ж схемою, що і з допомогою цінних паперів. Проте за економічною сутністю іноземна валюта істотно відрізняється від цінних паперів, що зумовлює виділення валютних операцій в окремий вид ринку – валютний.

Комерційні банки діють на грошовому ринку як постійні продавці й покупці грошових коштів. Держава теж може виступати суб'єктом грошового ринку, але виходить на нього переважно як позичальник. В операціях з купівлі-

продажу грошей на грошовому ринку виступають також професійні посередники, такі як маклери, дилери тощо.

Ціна на грошовому ринку відрізняється від цін на товарних ринках, має умовний характер і представлена у вигляді процента (процентного доходу) на позичені чи залучені кошти. Розмір процента визначається не величиною вартості, яку містять у собі куплені (позичені чи залучені) гроші, а їх споживною вартістю – здатністю приносити покупцеві додатковий дохід чи блага, необхідні для задоволення особистих чи виробничих потреб. Чим більшою буде ця здатність і чим довше покупець користуватиметься одержаними грошима, тим більшою буде сума його процентних платежів.

Грошовий ринок має низку особливостей, що зумовлені специфікою грошей як товару-еквівалента. Існування грошового ринку є можливим лише за наявності тимчасово вільних грошових ресурсів та співпадіння інтересів покупця і продавця.

На грошовому ринку не існує повного відчуження товару.

Незважаючи на існування значних відмінностей між грошовими та товарними ринками, механізми їх взаємодії є подібними. На грошовому ринку, як і на товарному, діють сили попиту та пропозиції, а механізм їх урівноваження забезпечує стабільність процента як ціни грошей.

3.2. Інституціональна структура грошового ринку

сектор прямого фінансування – це складова грошового ринку, що характеризується наявністю прямого безпосереднього зв'язку між продавцем грошових ресурсів та їх покупцем. Посередники, які працюють у такому секторі, виконують здебільшого консультативну та інформаційну роль. Основною перевагою прямого фінансування є відносно нижча ціна на фінансові ресурси.

сектор опосередкованого фінансування – це складова грошового ринку на якій зв'язки між продавцями і покупцями грошей реалізуються через фінансових посередників, які спочатку акумулюють у себе ресурси, що пропонуються на ринку, а потім продають їх кінцевим покупцям від свого імені. Вони створюють власні зобов'язання й вимоги, які можуть бути самостійними інструментами грошового ринку, зумовлювати появу нових грошових потоків.

Інституційна модель грошового ринку розглядається як схема грошових потоків між трьома групами економічних суб'єктів: тими, що заощаджують гроші; тими, які запозичують гроші; фінансовими посередниками. За інституційним критерієм грошовий ринок можна поділити на два сектори:

- сектор прямого фінансування;
- сектор опосередкованого фінансування.

Сектор прямого фінансування представлений двома основними функціональними складовими. Перша складова забезпечує капітальне фінансування, тобто залучення грошових ресурсів у господарську діяльність за допомогою емісії акцій. Друга – забезпечує фінансування шляхом запозичень, основним інструментом при цьому є облігації та інші позикові цінні папери.

У секторі опосередкованого фінансування велику роль відіграють посередники, що виконують низку важливих функцій, пов'язаних не лише з консультуванням, а й із мобілізацією та трансформацією тимчасово вільних коштів. Наявність таких посередників значно розширює

■ Нью-Йоркська фондова біржа

можливості залучення грошових коштів. За їх допомогою формуються зв'язки між продавцями і покупцями, котрі не можуть бути утворені за допомогою сектора прямого фінансування внаслідок великих витрат часу, грошей та наявності значних ризиків. Основними посередниками є страхові компанії, інвестиційні, фінансові та трастові компанії, пенсійні фонди, кредитні товариства тощо. Окрему групу посередників утворюють банки, оскільки вони відіграють ключову роль у фінансовому посередництві.

Структурування грошового ринку може бути здійсненим також за іншими критеріями, зокрема:

- за видами інструментів, що застосовуються для переміщення грошей від продавців до покупців:
  - ринок позикових зобов'язань;
  - ринок цінних паперів;
  - валютний ринок;
- за інституційними ознаками грошових потоків:
  - фондовий ринок;
  - ринок банківських кредитів;
  - ринок послуг небанківських фінансово-кредитних установ;
- за економічним призначенням грошових коштів, що купуються на ринку:
  - ринок короткострокових інструментів;
  - ринок довгострокових інструментів.

На **ринку короткострокових інструментів** купуються грошові кошти на термін до одного року. Класичними операціями грошового ринку є операції з міжбанківського кредитування, з обліку комерційних векселів, операції на вторинному ринку з короткостроковими державними зобов'язаннями, короткострокові вклади фінансово-кредитних інституцій у комерційних банках та кредити банків цим інституціям тощо. Ринок грошей характерний тим, що він дуже чутливий до будь-яких змін в економіці та у фінансовій сфері. Тому попит і пропозиція тут надто мінливі, а процент як ціна грошей часто змінюється під їх впливом. Через це він є найбільш реальним індикатором кон'юнктури грошового ринку взагалі та слугує базою формування процентної політики в країні. Це дає підстави розглядати механізм формування попиту і пропозиції на грошовому ринку тільки на підставі ринку грошей.

На **ринку довгострокових інструментів** купуються грошові кошти на тривалій (більше одного року) термін. Ці кошти використовуються для збільшення маси основного й оборотного капіталів, зайнятих в обороті позичальників. Класичними операціями ринку капіталів є операції з фондовими інструментами – акціями, середньо- та довгостроковими облігаціями, купленими для зберігання, довгострокові депозити та позички

комерційних банків, операції спеціалізованих інвестиційних та фінансових компаній тощо.

Характерною особливістю ринку капіталів є те, що попит і пропозиція тут є менш рухливими, рівень процентної ставки залишається більш стабільним, не так чутливо реагує на зміну кон'юнктури, як на ринку грошей.

Інституціональна модель грошового ринку відображає механізм трансформації розрізнених дрібних заощаджень у інвестиційні ресурси. Така трансформація може здійснюватися у секторі прямого фінансування, де продавець і покупець грошових ресурсів взаємодіють безпосередньо, та у секторі опосередкованого фінансування, де їх взаємодія відбувається через посередницьку структуру.

Грошовий ринок також структурується за низкою інших ознак, зокрема, за призначенням грошових коштів виокремлюють ринок короткострокових та довгострокових інструментів.

3.3. Поняття попиту на грошовому ринку, його складові

попит на гроші – це кількість ліквідних активів, якими економічні суб'єкти намагаються оволодіти на певний момент і які залежать від рівня доходів та альтернативних витрат від володіння ними.

активний попит – це попит, що формується з метою здійснення обмінних операцій. Тому його ще називають трансакційний попит або попит на гроші як засіб обігу.

пасивний попит – це попит, що формується із метою заощадження під впливом спекулятивного мотиву та мотиву перестороги. В економічній літературі також називається: попит на гроші як капітал та попит на гроші як актив.

! Мотив перестороги присутній як при формуванні попиту на гроші для угод (активного попиту), так і при формуванні попиту на гроші як актив (пасивного попиту).

Ключовим і найбільш складним елементом ринку грошей є попит на гроші. У монетарних теоріях структура попиту на гроші розглядається через мотиви індивідів тримати в певній формі свій дохід або багатство. Розподіл багатства на різні форми його збереження визначається структурними та функціональними особливостями економічних систем, системою чинників, що формують рішення індивідів, та уподобаннями й перевагами, які виникають у індивідів.

Попит на гроші можна розглядати залежно від ролі, яку вони виконують в економіці – активну або пасивну. Активна роль пов'язується з функцією грошей, як засобу обігу, тому виділяють попит на гроші як засіб обігу, чи трансакційний попит. Такий попит визначається мотивами учасників грошового ринку володіти готівкою для здійснення певних обмінних операцій.

Попит на гроші як засіб обігу включає попит на ділові угоди та операції, його теоретичне обґрунтування базується на методологічних основах рівняння І. Фішера.

Пасивна роль пов'язується з функцією грошей, як засобу нагромадження, відповідно виділяють попит на гроші як капітал. Мотиви такого попиту, його структура визначається рішенням щодо використання й заощадження, споживання та інвестування. У цілому, виділяються такі мотиви, що впливають на поведінку економічних суб'єктів:

- трансакційний мотив – пов'язаний із потребами у платіжних засобах для укладання угод;
- комерційний – визначається необхідністю оплачувати поточні витрати до отримання виручки від продажу продукції, він виникає внаслідок існування часового розриву між закупівлею та реалізацією товарів;
- мотив доходу пов'язаний із швидкістю обертання грошей і показує необхідність готівки для зрівноваження часового розриву між отриманням доходу та необхідністю здійснювати платежі;
- мотив перестороги пов'язаний із бажанням мати гроші для непередбачуваних витрат і постійно присутній при розподілі доходів;
- спекулятивний мотив запропонував використовувати Дж. М. Кейнс, він безпосередньо визначається нормою відсотка. Спекулятивний мотив попиту на гроші формує запас грошей для перетворення у високодохідний фінансовий актив.

Загальний попит на гроші складає $G = G' + G''$, тобто є сумою попиту на гроші як актив і попиту на гроші для угод. Функціональна залежність загального попиту на гроші залежить від номінальної ставки відсотка й об'ємів номінального ВВП.

Одними з перших дослідників попиту на гроші з мікроекономічних позицій були професори Кембриджського університету А. Маршалл, А. Пігу, Д. Робертсон, Дж. М. Кейнс, їх пояснення механізму накопичення грошей та впливу на ціни дістали назву «теорії касових залишків», або «кембриджської версії». Кембриджські економісти основну увагу зосередили на мотивах нагромадження грошей в окремих економічних суб'єктах. Вони намагалися з'ясувати такі питання: чому люди зберігають гроші, від яких чинників залежить розмір попиту їх на гроші, від яких чинників залежить попит господарюючих суб'єктів на касові залишки. Тобто

ТЕМА 3 Грошовий ринок

формула І. Фішера відображає закономірності формування попиту на гроші на макрорівні, «теорія касових залишків» – на мікрорівні.

Нові підходи до розв'язання проблем грошової теорії дали можливість сформулювати новий монетарний показник – коефіцієнт, що характеризує частину сукупного доходу, яку економічні суб'єкти бажають тримати у грошовій (ліквідній) формі. За своїм змістом цей показник є протилежним показнику швидкості грошей і визначається як $k = 1/V$. Він відомий також як «коефіцієнт Маршалла», який характеризує рівень монетизації ВВП. Залежність накопичення грошей в економічних суб'єктів (попиту на гроші) від обсягу виробленого продукту та рівня розвитку їх мотивів до формування касових залишків була виражена формулою, що дістала назву «кембриджського рівняння»,

$$Md = k \times P \times Y$$

де Md – попит на гроші (касові залишки);

k – коефіцієнт, що виражає частину річного доходу, яку суб'єкти зберігають у ліквідній формі (коефіцієнт Маршалла);

P – середній рівень цін;

Y – обсяг виробництва у натуральному виразі.

За зовнішніми ознаками формула «кембриджського рівняння» нагадує формулу «рівняння обміну» І. Фішера. Адже якщо коефіцієнт k замінити на $1/V$ перенести цей показник у ліву частину рівняння, то ці формули виявляються подібними. Проте, по суті, вони істотно різняться. Адже у них різні показники M – у першій формулі (І. Фішера) – це кількість грошей, що фактично обслуговує потреби товарного обігу, а в другій – це величина всього попиту на гроші як касові залишки. Коефіцієнт k в «кембриджському рівнянні» визначається за всім запасом грошей, а показник $1/V$ – у формулі «рівняння обміну» – за запасом грошей, що обслуговує потреби обігу (трансакційним запасом). Тобто пріврівнювати ці два показники є недоцільним.

Попит на гроші – це важливий елемент грошового ринку. Різноманітність мотивів, що спонукають суб'єктів грошового ринку до володіння грошима, визначають його неоднорідність. Виокремлюється активний попит, що виникає з метою обслуговування трансакційних операцій, та пасивний попит, що формується під впливом заощаджувальних мотивів. Сума активного та пасивного попиту формує загальний попит на грошовому ринку.

Важливий внесок у дослідження попиту на гроші здійснили представниками кембриджської школи, які намагались визначити мотиви, що впливають на поведінку суб'єктів грошового ринку.

3.4. Пропозиція грошей, механізм формування пропозиції, мультиплікація грошової маси.

пропозиція грошей – це сукупність грошових активів, які використовуються в національній економіці в даний період часу. Вона являє собою певний запас грошей, яку суб'єкти в будь-який момент мають у своєму розпорядженні та можуть за сприятливих обставин спрямувати в оборот.

грошова база – це консолідує показник резервних грошей банківської системи, на основі якого через грошовий мультиплікатор формується пропозиція грошей.

На монетарному ринку пропозиція завжди протистоїть попиту на гроші. Загальний рівень пропозиції грошей формується банківською системою. У розпорядженні центрального банку перебувають економічні важелі, спираючись на які, він здатний впливати на формування грошової пропозиції та регулювати грошовий обіг у країні. Серед цих важелів можна виділити такі макроекономічні показники, як грошова база, банківські резерви, грошово-кредитний мультиплікатор.

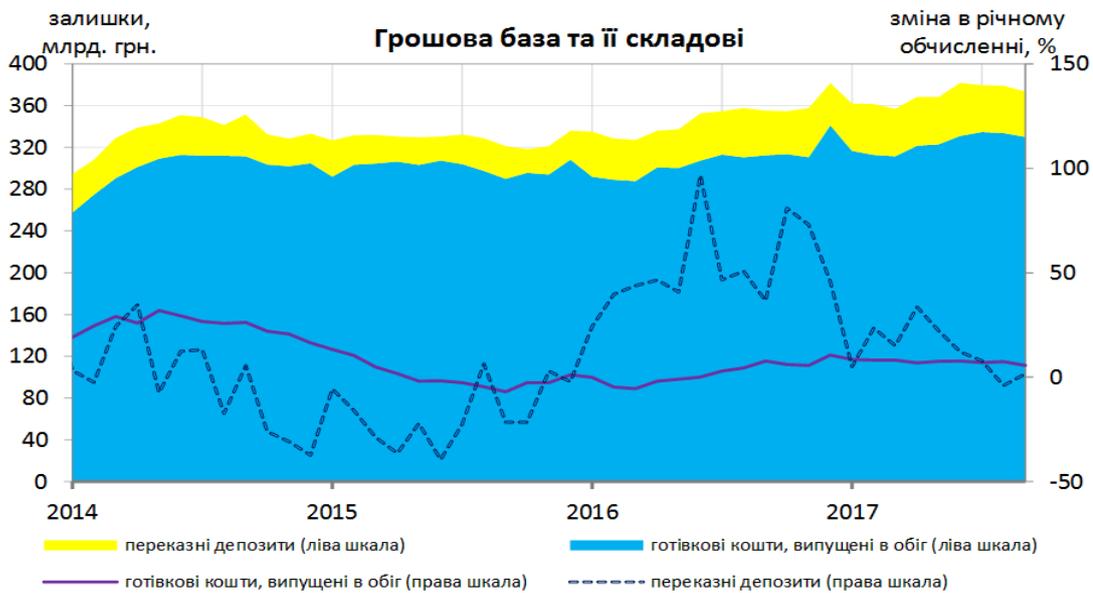
Пропозиція грошей (M_s) прямо пропорційна грошовій базі (M_h) і залежить від величини грошового мультиплікатора (m). Ця залежність виражається формулою

$$M_s = M_h \times m$$

Грошову базу, яка має властивості мультиплікаційного впливу на пропозицію грошей, ще називають ланкою підвищеної ефективності або «сильних» грошей, так як, зміна грошової бази відчутно впливає на грошову пропозицію взагалі.

За структурою грошова база складається із суми готівки в обігу, готівки в сейфах (залишків кас банків) і резервів комерційних банків, що є на рахунку в центральному банку. При цьому загальний обсяг банківських резервів включає суму запасів у касах комерційних банків та їх коштів на рахунках у центральному банку.

Характерною особливістю банківських резервів є те, що ці гроші не перебувають в обігу і не входять до складу грошових агрегатів (M_0 , M_1). Проте між банківськими резервами та масою грошей в обігу існує тісний зв'язок. Гроші готівкою можуть переходити у форму депозитних грошей, збільшуючи банківські резерви, і навпаки. Наявність такого зв'язку створює можливість впливу на позицію грошей через систему регулювання банківських резервів. Для цього в кожній країні вводиться механізм обов'язкового резервування банківських пасивів.

■ Складено за даними НБУ (вересень 2017 р.)

Якщо фактична сума резерву, включаючи залишок каси, виявиться меншою ніж сума обов'язкового резерву, банк зобов'язаний негайно поповнити свої резерви. Якщо фактичний резерв виявиться більшим за обов'язковий, то це свідчить про наявність у банку вільного (наднормативного) резерву, в межах якого комерційний банк може здійснювати кредитну експансію. Отже, вільні резерви виступають у ролі кредитного потенціалу банку.

Зв'язок між грошовою базою та масою грошей в обігу можна визначити за допомогою грошового мультиплікатора (множника).

Грошовий мультиплікатор (m) – це величина множника коефіцієнта, на яку збільшується кількість грошей в обігу в результаті операцій на монетарному ринку.

Розрізняють простий банківський мультиплікатор, та грошовий мультиплікатор. Перший показує потенційні можливості зростання пропозиції грошей, другий – реальні. Величина простого мультиплікатора обчислюється за формулою

$$m = 1/R$$

де R – норма обов'язкового банківського резервування.

Величина (коефіцієнт) грошового мультиплікатора визначається за формулою

$$m = \frac{c + d}{c + r}$$

де c – сума готівкових грошей;

r – норма фактичного банківського резерву, що включає в себе обов'язкові та наднормові банківські резерви;

d – обсяг резервів.

Поділивши обидві частини рівняння на суму депозитів, ми можемо отримати нову формулу:

$$m = \frac{c/d + d/d}{c/d + r/d} = \frac{cr + 1}{cr + rr}$$

де cr – коефіцієнт депонування, або коефіцієнт готівки, що показує співвідношення між тим, як домогосподарства розподіляють свої кошти між готівкою та депозитами; rr – норма фактичного резервування.

Коефіцієнт грошового мультиплікатора означає, у скільки разів зростає ефективність грошової бази. Його величина є зворотною величиною норми обов'язкових резервів, а також до співвідношення між обсягами готівки і депозитів. Це свідчить про те, що із збільшенням резервної норми або за більш високого співвідношення готівки щодо депозитів, розмір грошового мультиплікатора зменшуватиметься.

Пропозиція грошей формується банківською системою. Цей показник прямо пропорційний грошовій базі і залежить від величини грошового мультиплікатора. Взаємодія двох величин – грошової бази і грошового мультиплікатора – визначає потенційні можливості банківської системи в забезпеченні приросту грошової маси, тобто додаткової пропозиції грошей, що впливають на обсяг грошової бази і коефіцієнт мультиплікатора.

ТЕМА 3 Грошовий ринок

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Методи досягнення стабільності грошового ринку.
2. Прямі й непрямі методи грошово-кредитної політики, їх переваги та недоліки.
3. Мотиви, що визначають поведінку суб'єктів грошового ринку.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

1. Суть та характеристика грошового ринку, його суб'єкти й об'єкти.
2. Інструменти грошового ринку.
3. Інституціональна структура грошового ринку.
4. Попит на гроші, його складові та фактори, що його визначають.
5. Пропозиція грошей, механізм її формування. Грошовий мультиплікатор.
6. Грошово-кредитна політика, її цілі й інструменти.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому полягає сутність грошового ринку.
2. Схарактеризуйте роль грошового ринку в сучасній економічній системі.
3. Назвіть елементи грошового ринку.
4. Хто є основними учасниками грошового ринку?
5. Побудуйте графічну модель грошового ринку.
6. Схарактеризуйте фактори, що впливають на попит на гроші.
7. Поясніть, яким чином формується пропозиція грошової маси.
8. Схарактеризуйте механізм дії грошового мультиплікатора.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
2. Савченко Т. Г. Структура та інструменти грошово-кредитного ринку / Т. Г. Савченко, Я. О. Пionтковська // Збірник наукових праць. – 2013. – Випуск 37. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspsui/bitstream/123456789/10395/1/t.pdf>.
3. Словарь современной экономической теории Макмиллана. / – М. Ред. Д. Пирс . – М. : ИНФРА-М, 1997 . – 608 с. – (Б-ка словарей «ИНФРА-М»).
4. Грошовий ринок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/discip/gik/bs/Tema5.pdf>.
5. Навчальний посібник з дисципліни «Гроші та кредит» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.htei.org.ua/sites/default/files/83/2015/groshi_ta_kredit.pdf. Назва з екрану.

Тема 4

Грошові системи

Сутність грошової системи, її елементи та роль

Основні типи грошових систем та їх еволюція

Створення та розвиток грошової системи України

4.1. Сутність грошової системи, її елементи та роль

грошова система – це історично сформована і закріплена національним законодавством форма організації грошового устрою в країні.

Як правило, грошова одиниця ділиться на пропорційні частини за десятковою системою розподілу. Однак винятками є: Саудівська Аравія, де базова десяткова система містить елементи змішаної п'яти-двадцятичної системи рахунку (5 халалів = 1 кірш; 20 кіршей = 1 ріал; тобто 1 ріал = 20 кіршей = 100 халалів); Мадагаскар (1 аріарі = 5 іраймбіланья) і Мавританія (1 угія = 5 хумсам) – тобто використовується п'ятична система; Мальтійський орден, валюта якого, мальтійське скудо, дорівнює 12 тарі, які діляться на 20 грано (тобто 1 скудо = 12 тарі = 240 грано).

Грошова система сформувалася в Європі у XVI – XVII ст., хоча низка її елементів існували задовго до цього, наприклад, грошові знаки різних видів.

Основними факторами формування грошових систем стали:

- утвердження капіталістичного способу господарювання;
- посилення централізованості держав;
- розвиток єдиних національних ринків;
- збільшення обсягів світового товарного обороту тощо.

В економічній теорії і практиці прийнято виділяти декілька типів економічних систем. В основу їх диференціації покладено різноманітні класифікаційні ознаки, які відображають особливості, що притаманні господарським системам. Залежно від змісту елементів економічної системи, їх взаємозв'язків виділяють такі типи: традиційна економіка, ринкова економіка, планова економіка, змішана економіка, перехідна (трансформаційна) економіка.

Поглиблення та розвиток економічних досліджень змінює погляди на природу грошових систем та їх регулятивні можливості, деякі науковці фактично ототожнюють поняття грошової, ринкової та економічної систем. Однак ми вважаємо за доцільне виокремити грошові системи як складову економічної системи.

Грошові системи можна класифікувати за різними критеріями:

- *залежно від типу економічної системи, розрізняють:* ринкового типу (характеризується переважанням економічних важелів впливу на грошову систему); неринкового типу (характеризується використанням адміністративно-командних методів та важелів управління виробництвом та обміном);

- *залежно від рівня входження національної економіки у світовий ринок та участі у міжнародному поділі праці, виділяють:* грошові системи відкритого типу (характеризуються відсутністю обмежень щодо формування валютних курсів та обмінних операцій, вільним переміщенням грошових ресурсів до країни та за її межі); грошові системи закритого типу (характеризуються адміністративно-командними методами управління, відсутністю вільної конвертованості валюти, різноманітними валютними обмеженнями);

- *залежно від форми грошей в обігу розрізняють:* система металевго обігу (характеризується використанням благородних металів як загального еквівалента, тобто в обігу домінують повноцінні гроші); система обігу кредитних і паперових грошей (характеризується домінуванням неповноцінних, кредитних та паперових грошей в обігу).

Економічні системи країн формують власні грошові системи, що мають низку унікальних ознак, однак загальні елементи наявні у кожній із них.

До основних елементів грошової системи відносять:

- **грошову одиницю** – це законодавчо встановлений грошовий знак, що слугує засобом вираження цін на всі товари і послуги;

- **масштаб цін**, що служить для вираження вартості товару, тобто є практичним проявом функції грошей як міри вартості. У часи, коли роль грошей виконувало золото чи срібло, масштаб цін проявлявся через металевий уміст грошової одиниці. У сучасних умовах масштаб цін формується стихійно на ринку, його основою є паритет купівельної спроможності грошової одиниці. Підтримка стабільності масштабу цін є важливим завданням кожної держави;

- **валютний курс** являє собою співвідношення між грошовими одиницями (валютами) різних країн, що визначається їх купівельною спроможністю. Валютний курс характеризується еквівалентною сумою, ціною грошової одиниці однієї країни, що виражена у грошових одиницях іншої. Залежно від типу грошової системи, рівня розвитку ринкових відносин, економічного і соціально-політичного стану в країнах можуть використовуватися різні режими формування валютних курсів, зокрема: фіксовані валютні курси; плаваючі системи валютних курсів; системи валютних коридорів тощо;

- **емісійну систему та форми грошей.** Право емісії грошових знаків покладається на певний орган, як правило, центральний банк. Основними платіжними засобами у розвинутих країнах світу є кредитні гроші, насамперед банкноти. Паперові гроші, які випускаються для покриття державного дефіциту, зокрема казначейські квитки, емітуються в обмеженій кількості. Допоміжну роль в обігу виконують розмінні монети;

- **регламентацію готівкового та безготівкового обігу,** що включає: визначення сфери застосування готівкових та безготівкових розрахунків; установлення режимів використання грошей на рахунках; застосування форм розрахунків; способи і засоби здійснення платежів тощо. Основним органом, що здійснює регламентацію, є центральний банк кожної країни.

Грошова система вміщує декілька підсистем, кожна із яких має свій особливий об'єкт регуляторного впливу, який обмежується певною формою чи сферою грошового обороту.

Підсистема безготівкових розрахунків – це частина грошової системи, в якій рух грошей здійснюється шляхом перерахунків у кредитних установах або зарахування взаємних вимог, тобто шляхом безготівкових розрахунків.

Підсистема готівкових розрахунків – це частина грошової системи в якій платежі здійснюються готівкою.

Валютна підсистема – це форма організації валютних відносин, закріплена у державно-правових нормах та міжнародних угодах. Більш детально цю підсистему буде розглянуто в темі 6 навчального посібника.

Грошова система є важливою складовою економічної системи кожної країни та безпосередньо впливає на найважливіші соціально-економічні показники.

Для кожної грошової системи є характерною наявність таких елементів, як: грошова одиниця, масштаб цін, валютний курс, емісійна система, система регламентації готівкового та безготівкового обороту. Однак їх змістовні характеристики можуть різнитися між собою, що обумовлюється особливостями соціально-економічних умов, у яких відбувалося формування національних грошових систем.

4.2. Основні типи грошових систем та їх еволюція

біметалізм – грошова система в якій роль загального еквівалента закріплюється за двома благородними металами (як правило, за золотом і сріблом), передбачається вільне карбування монет з обох металів та їх необмежений обіг.

монометалізм – грошова система, за якою один метал (золото або срібло) є загальним еквівалентом та основою грошового обігу.

Однією із причин переходу до золотого монометалізму стало знецінення срібла. З 1503 р. до 1660 р. в порт м. Севільї прибуло 185 тис. кг золота і 16 млн кг срібла (це дані без врахування контрабанди). Найбільшим родовищем срібла в Новому світі була гора Потосі, що розташована біля міста з такою ж назвою на території сучасної Болівії. Є історичні свідчення, що в період свого розквіту деякі вулиці міста вимощувалися срібними брусками, а коней підковували срібними підковами.

■ Гора Потосі, Болівія

Грошові системи формуються одночасно із розвитком капіталістичного виробництва. Розвиток товарно-грошових відносин та капіталістичного способу виробництва стають основними факторами еволюції грошових систем. Дослідження еволюції грошової системи буде здійснено нами на загальносвітовому рівні, тому її етапи та закономірності в певній мірі співпадають з етапами та закономірностями світової валютної системи.

Історично першою грошовою системою була система металевого обігу, яка була представлена *біметалізмом* та *монометалізмом*.

ТЕМА 4 Грошові системи

У XVI – XVIII ст. панівною формою функціонування національних валютних систем був біметалізм. Форми біметалізму:

1) система паралельної валюти – законодавчо не встановлено певного співвідношення між золотом та сріблом; золоті та срібні монети приймаються під час купівлі, продажу й інших операцій відповідно до ринкової вартості цих металів;

2) система подвійної валюти – законодавчо зафіксовано певне співвідношення між обома металами; карбування золотих та срібних монет, їх використання має здійснюватися за цим співвідношенням;

3) система «кульгаючої» валюти – обидва метали офіційно визнаються платіжними засобами, однак дозволяється вільне карбування монет лише з одного металу, як правило, із золота.

Наступною формою функціонування національних грошових систем став монометалізм, переважно золотий. Хоча були винятки. Срібний монометалізм існував у Росії (1843 – 1852 рр.), Індії (1852 – 1893 рр.), Нідерландах (1847 – 1875 рр.), Китаї (до 1935 р.). Знецінення срібла поступово призводить до переходу більшості країн до золотого монометалізму. Виняток складали азійські країни, зокрема Індія, Китай в яких ще довгий час в обігу переважали срібні монети. У більшості країн світу до кінця XIX ст. срібний монометалізм і біметалізм було замінено **золотим монометалізмом**, що отримав назву “золотий стандарт”.

Офіційне визнання система «**золотого стандарту**» отримала на конференції в Парижі у 1821 р. Золото законодавчо закріплювалося основою грошової системи. Курс національних валют жорстко прив'язувався до золота, формування співвідношень між валютами різних країн здійснювалося через золотий зміст грошової одиниці. Тому такі курси були фіксованими, відхилення від встановленого курсу були незначними (не більш +/- 1%) і знаходилися в межах «золотих крапок» – максимальних відхилень курсу валюти від встановленого паритету, що визначалися витратами на транспортування золота за кордон. Протягом XIX ст. більшість країн переходять до системи “золотого стандарту”.

Система «**золотого стандарту**» має три різновиди:

– **золотомонетний** – в обігу перебувають золоті монети, паперові гроші, що перебувають в обігу, можна було вільно конвертувати у золото; національна валюта має офіційно встановлений золотий уміст; обмін валют здійснювався на основі співвідношення ваги золота, що міститься в тій або іншій валюті;

– **золотозливковий**. Золото продовжує залишатися основою грошової системи, однак обмежується вільний обмін паперових грошей на золото. Можливо було здійснити лише крупні конвертаційні операції, тобто обміняти паперові гроші на зливки золота;

– **золотодевізний стандарт**. Цей стандарт було запроваджено в тих країнах, що не могли дозволити собі золотозливковий, оскільки не мали достатнього запасу золота. У такому випадку національна валюта прив'язувалася до іноземної, що обмінювалася на золото (девизи).

Перша світова війна ознаменувалася кризою наявної світової грошової системи. Після її закінчення були зроблені спроби повернення до золотомонетної системи, але вони не увінчалися успіхом.

Наступним етапом розвитку світової грошової системи стала **Бреттон-Вудська система**, яка була офіційно оформлена на Міжнародній валютно-фінансовій конференції ООН, що проходила з 1 до 22 липня 1944 року в м. Бреттон-Вудс (США). На ній були встановлені правила організації світової торгівлі, валютних, кредитних і фінансових відносин. Тут також були засновані МВФ і МБРР.

Бреттон-Вудська система базувалася на таких принципах:

– золотодевізний стандарт, що базується на золоті і двох резервних валютах – доларі США і фунті стерлінгів;

– збережені золоті паритети валют і введена їх фіксація в МВФ;

– золото використовується як міжнародний платіжний і резервний засіб;

– спираючись на свій збільшений валютно-економічний потенціал і золотий запас, США прирівняли долар до золота, казначейство США продовжувало розмінювати долар на золото центральним іноземним банкам і урядовим установам за офіційною ціною (35 USD за 1 тройську унцію золота, що становить 31,1035 грам);

– передбачалося введення взаємної оборотності валют. Курсове співвідношення валют і їх конвертованість почали здійснюватися на основі фіксованих валютних паритетів, виражених у доларах. Девальвація понад 10% допускалася лише з дозволу МВФ. Установлено режим фіксованих валютних курсів.

У 60-х роках XX ст. унаслідок посилення суперечностей між інтернаціональним і глобальним характером

міжнародних економічних відносин наступила криза Бреттон-Вудської системи.

У 1972 – 1974 рр. «комітет двадцяти» МВФ підготував проект реформи світової валютної системи, що закономірно привело до змін у грошовій системі взагалі. У січні 1976 р. на конференції МВФ у Кінгстоні (Ямайка) було офіційно встановлено нову світову валютну систему – **Ямайську валютну систему**. Основа Ямайської валютної системи – плаваючі обмінні курси і багатовалютний стандарт.

Основні характеристики Ямайської системи:

- система поліцентрична, тобто заснована не на одній, а на декількох ключових валютах;
- скасований монетний паритет золота;
- основним засобом міжнародних розрахунків стала вільно конвертована валюта, спеціальні права запозичення і резервні позиції в МВФ;
- курс валют формується під впливом попиту і пропозиції;
- країна сама обирає режим валютного курсу, вплив на який вона може здійснювати шляхом валютних інтервенцій;
- МВФ здійснює моніторинг за валютною політикою країн.

Демонетизація золота ознаменувала остаточний перехід до використання неповноцінних грошей. Адаже до цього паперові гроші були фактично прив'язані до золотого вмісту і за своєю суттю були подібні до повноцінних. Використання неповноцінних грошей та перехід до системи плаваючих валютних курсів розширює можливості кредитного-грошового регулювання економіки, що здійснюється через вплив на грошову масу.

Сучасну грошову систему у загальних рисах можна охарактеризувати такими ознаками:

- демонетизацією золота та відміною офіційного золотого вмісту грошових одиниць;
- домінуванням кредитних грошей в обороті, випуск яких відбувається для кредитування економіки, а не кредитування держави;
- розвитком та розширенням безготівкового обороту;
- кредитним механізмом емісії грошей, формуванням пропозиції грошей відповідно до потреб економіки;
- розширенням переліку методів та важелів кредитно-грошової політики.

4.3. Створення та розвиток грошової системи України

Здобуття у 1991 році незалежності поставило перед Українською державою завдання створення власної грошової системи. Виділяють декілька основних етапів формування грошової системи України.

На першому етапі було закладено організаційно-правові умови створення грошової системи України. Закон України «Про банки і банківську діяльність» (від 19.03.1991 №872-ХІІ, на сьогодні втратив чинність) визначив, що Україна самостійно організовує банківську систему, яка є дворівневою і складається з Національного банку України та комерційних банків, у тому числі Зовнішньоекономічного банку України, Ощадного банку України, республіканських та інших комерційних банків різних видів і форм власності. Національному банку України надавалося монопольне право здійснювати емісію грошей на території України і організувати їх обіг, забезпечувати стабільність грошей, здійснювати єдину грошово-кредитну політику.

Важливим кроком стало запровадження з 10 січня 1992 р. в обіг **купонів багаторазового користування** як доповнення до рублевої готівкової маси, котра на той момент була в обігу. Увесь безготівковий оборот продовжував обслуговуватися виключно рублями. Тобто фактично грошовий оборот забезпечувався паралельним функціонуванням двох валют. Така грошова система істотно ускладнила управління внутрішнім готівковим оборотом, організацію безготівкових розрахунків. Купон втратив свої первинні переваги перед рублем і став швидко знецінюватися.

Основними причинами знецінення національної валюти став спад виробництва під впливом лібералізації цін і розриву попередніх господарських зв'язків, скорочення державного замовлення, відтік товарної маси за кордон, що призвело до підриву товарної основи внутрішнього грошового обороту тощо.

Щоб послабити негативні наслідки паралельного обігу двох валют, Указом Президента України «Про реформу грошової системи України» від 12.11.1992 р. обіг рубля було припинено. Єдиним законним засобом платежу визначався український карбованець, що використовувався в сфері безготівкових розрахунків, його представником в готівковому обігу став купон НБУ.

ТЕМА 4 Грошові системи

У певних законодавчо визначених випадках дозволялось використання конвертованої валюти.

На другому етапі НБУ відпрацював окремі елементи й організацію функціонування грошової системи. Основними результатами розвитку грошової системи України на цьому етапі були такі:

1. Побудова власного емісійного механізму:

- створення банкотно-монетного двору НБУ;
- розроблення дизайну, встановлення номіналу, платіжних ознак, забезпечення системи захисту грошових знаків і монет;
- розроблення правил випуску в обіг, інкасації, вилучення з обігу готівки, ведення касових операцій.

2. Формування механізму регулювання НБУ пропозиції грошей:

- відпрацювання механізму централізованого регулювання банківськими резервами;
- уведення механізму рефінансування комерційних банків;
- розвиток операцій на відкритому ринку.

3. Розроблення методики і методології грошово-кредитної політики НБУ, накопичення досвіду практичного застосування інструментів грошово-кредитної політики.

4. Побудова національної платіжної системи:

- створення системи електронних платежів на міжбанківському рівні;
- розроблення методичних та інструктивних документів з організації безготівкових розрахунків на міжгосподарському рівні.

5. Формування механізму валютного регулювання:

- розвиток інфраструктури валютного ринку і формування методичних й організаційних умов здійснення операцій;
- порядок регулювання валютного курсу;
- створення механізму формування і використання золотовалютних резервів;
- формування звітності з платіжного балансу країни, здійснення його аналізу і прогнозування.

Тобто на цьому етапі було сформовано правові та організаційні засади національної грошової системи.

З метою проведення радикальних ринкових реформ та забезпечення економіки стабільною грошовою валютою 25 серпня 1996 р. Президент України підписав Указ «Про грошову реформу в Україні», згідно з яким 2 по 16 вересня 1996 р. з обороту був вилучений

український карбованець і введена постійна грошова одиниця – гривня та її сота частина – копійка. Цим закінчився другий етап побудови грошової системи України.

На наступному **третьому етапі** відбувається подальше вдосконалення механізмів і елементів грошової системи, які були розроблені раніше. Важливим кроком стало ухвалення у 1999 р. Закону України «Про Національний банк України». Відповідно до нього – Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України та відповідними законами. Було визначено його права й обов'язки по забезпеченню стабільності національних грошей, регулюванню грошового обороту, методи та інструменти грошово-кредитної політики й інші види діяльності НБУ, які формують грошову систему країни.

Таким чином, в Україні було створено всі необхідні елементи грошової системи ринкового типу, закладено механізми регулювання грошовим оборотом та грошовою масою і впроваджено систему в цілому.

У подальшому відбувається постійне удосконалення грошової системи та її елементів.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Біметалізм та його особливості.
2. Роль золота у розвитку грошових систем.
3. Бреттон-Вудська конференція, її роль у формуванні сучасного монетарного устрою.
4. Історія української національної валюти.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

1. Суть та характеристика грошової системи, її елементи.
2. Основні типи грошових систем та їх еволюція.
3. Золотий стандарт, його основні етапи.
4. Сучасна грошова система.
5. Створення та розвиток грошової системи України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Поясніть сутність грошової системи.
2. Схарактеризуйте елементи грошової системи.
3. Простежте еволюцію грошових систем та визначте найважливіші особливості кожного етапу.
4. Поясніть причини переходу до монометалізму.
5. Визначте основні переваги та недоліки використання повноцінних грошей в обороті.
6. Поясніть, чим був обумовлений перехід до використання неповноцінних грошей.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Ушаков Н. Г. Соціально-економічні типи країн: навчальний посібник / Н. Г. Ушаков, І.І. Помінова. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 304 с.
2. Економічна теорія: підручник / за ред. В.М. Тарасевича. – К: Центр навч. літ-ри, 2006. – 784 с.
3. Лапчук Я.С. Особливості грошової системи України перехідного періоду. / Я.С. Лапчук, Г.В. Іванченко, І.В. Гомонай [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2010/20_1/226_Lapczuk_20_1.pdf. Назва з екрану.
4. Существующие денежные разменные единицы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>. Назва з екрану.
5. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посібник / Д.І. Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 344 с.
6. Становлення і розвиток грошової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_123659_stvorennya-i-rozvitok-groshovoi-sistemi-ukraini.html. Назва з екрану.
7. Указ Президента України «Про грошову реформу в Україні» від 25.08.1996 № 762/96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/762/96>.
8. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

Тема 5

Сутність та види інфляції

Сутність інфляції, причини та наслідки

Види інфляції

Вимірювання інфляції

Особливості інфляції в Україні

ТЕМА 5 Сутність та види інфляції

5.1. Сутність інфляції, причини та наслідки

інфляція (від лат. *inflatio* – надування) – це процес підвищення загального рівня цін і, як наслідок, зниження купівельної спроможності грошей або їхнє знецінення.

дефляція – явище протилежне інфляції, процес падіння загального рівня цін.

Не слід плутати дефляцію із зменшенням інфляції. Зменшення інфляції лише означає, що ціни зростають нижчими темпами, ніж до цього.

В умовах використання повноцінних грошей інфляція не набувала масового характеру, однак в історії були випадки різкого зростання цін при використанні дорогоцінних металів як грошей:

- після відкриття Америки до Європи різко збільшився притік золота та особливо срібла, видобування останнього зросло в 60 разів за 50 років з початку XVI ст. Уже до кінця цього століття ціни на товари зросли в 2,5 – 4 рази.
- у середині XIX ст. почалась розробка каліфорнійських та австралійських золотих родовищ. У цілому, світове добування золота зросло майже у 6 разів. Унаслідок цього відбулося загальносвітове зростання цін на 25–50%.

Термін «інфляція» вперше почали вживати в Північній Америці в період громадянської війни 1861 – 1865 рр., де він означав збільшення паперово-грошового обігу. У XIX ст. в Англії та Франції термін «інфляція» використовувався для пояснення надмірного зростання грошової маси, що призводило до її знецінення. До XX ст. інфляційні процеси, як правило, були безпосередньо пов'язані з війнами, епідеміями, тривалими неврожарями, іншими стихійними лихами, що спричинювали шоківі зміни в чисельності населення.

Остаточно цей термін було введено в науковий обіг, щоб теоретично відобразити певний стан економіки після Другої світової війни. Перехід до використання неповноцінних грошей, нерозмінних на дорогоцінні метали, приводить до того, що з другої половини XX ст.

інфляція перетворилась в хронічну хворобу, до якої практично немає імунітету в жодній країні світу.

Феномен інфляції досліджувався представниками різних наукових напрямів, умовно їх можна поділити на два основні: **монетарні та немонетарні**.

Представники монетарної теорії вважають інфляцію виключно грошовим феноменом, який виникає в умовах дефіцитного фінансування держбюджету, надмірним розширенням внутрішнього кредитування, помилковою політикою центральних банків. Тобто інфляція виникає лише внаслідок невідповідності кількості грошей обсягу виробництва.

Представники другого напрямку вважають інфляцію наслідком різнофакторних чинників, зокрема:

- збільшення витрат виробництва внаслідок зростання цін на сировину та енергоресурси, підвищенням рівня заробітної плати, податків тощо;
- зростання сукупного попиту, не пов'язаного зі зростанням грошової маси, наприклад у випадку оптимістичних очікувань підприємців щодо майбутньої кон'юнктури в умовах повної зайнятості;
- структурні зрушення в сукупному попиті, які приводять до зростання цін на нові товари без зниження цін на всі інші, таким чином, загальний рівень цін зростає;
- зміни структури ринку, пов'язані із недосконалою конкуренцією, владою монополій, олігополій та діяльністю держави в регулювання процесів ціноутворення.

Варто також виокремити внутрішні та зовнішні фактори, що спричиняють інфляцію.

Зовнішні причини інфляції:

- зростання цін на світових ринках;
- скорочення грошових надходжень від зовнішньої торгівлі;
- від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу.

Внутрішні причини інфляції:

- запровадження нерозмінних на золото паперових (неповноцінних) грошей;
- розбалансованість економіки держави;
- монополія держави на грошову емісію;
- монопольне положення великих виробників й встановлення ними монопольно високих цін на ринку;
- запровадження непомірно високих податків та відсоткових ставок за кредит;
- милітаризація економіки.

Інфляцію спричиняє низка факторів, що часто взаємообумовлюють один одного, виокремити їх буває досить непросто.

Соціально-економічних **наслідків** інфляції є багато, і вони зачіпають широкий спектр економічних, соціальних і політичних відносин. Найважливіші з них такі:

- скорочення реальної вартості особистих заощаджень населення. Якщо інфляція має відкритий характер, у гіршому становищі опиняється населення, яке зберігає гроші на банківських рахунках або вкладає в облігації. Ціни на антиінфляційні товари зростають швидше, ніж знецінюються товари;

- соціальне розшарування населення, поглиблення майнової нерівності. У більш сприятливій ситуації опиняються особи, що отримують нефіксовані доходи, наприклад, підприємці, які можуть, піднімаючи ціни на свій товар, зменшити інфляційні ризики. Особи, що отримують фіксовані доходи, наприклад, працівники бюджетної сфери, опиняються у гіршому становищі;

- перерозподіл доходів між позичальниками і кредиторами. Непередбачувана інфляція приносить першим вигоду. Через інфляцію отримувачу позики дають «дорогі гроші», а розраховується він «дешевими грошима»;

- збитки в системі оподаткування, відбувається знецінення податкових надходжень до бюджету, крім цього, в умовах інфляції суб'єкти господарювання будуть намагатися відтермінувати сплату податків. Таке явище отримало назву «ефект Олівера-Танзі», за іменами економістів, що вперше дослідили його в 70-х роках ХХ ст. в країнах Латинської Америки;

- загальне сповільнення економічного зростання. Інфляція дезорієнтує економічних суб'єктів щодо очікуваних доходів, цін, ризиків та термінів інвестиційних проектів. Зменшується інвестування у реальний сектор економіки, спекулятивна складова – навпаки зростає;

- скорочення реального ВВП, а в більш довгостроковому періоді – руйнування національного багатства країни. Крім цього, інфляція призводить до галузевих диспропорцій, відбувається переливання капіталу у ті сфери, що мають більш короткий період обороту, оскільки це зменшує ризики від інфляції;

- руйнація системи товарно-грошових відносин, збільшення портфеля взаємної заборгованості суб'єктів господарювання, падіння реального обсягу безготівкових платежів, частковий перехід на товарно-бартерні відносини;

- інфляція змушує уряд вдаватися до жорстких адміністративних заходів, як-то: замороження цін, заборона спекуляції, введення системи талонів й карток. Це не лише спотворює ринкові механізми, а і призводить до непередбачуваних соціальних наслідків.

Інфляція стала одним із основних факторів зміни політичної влади у Німеччині 30-х років ХХ ст. та численних воєнних переворотів у латиноамериканських країнах у 1960-х рр. У 2009 році щотижневий німецький журнал Der Spiegel підготував спеціальний випуск про історію грошей, в якому визнав інфляцію одним із важливих факторів зародження нацизму в Німеччині. Серед економістів навіть є вислів «інфляція – це економічна мати нацизму».

Інфляція – це не тільки зростання цін, але і знецінення грошей, що має місце внаслідок порушення грошового обігу та перевищення грошової маси над товарною.

Інфляція стає хронічним явищем в умовах використання неповноцінних грошей.

Інфляція формується під впливом різноманітних факторів, основними серед яких є невідповідність кількості грошей потребам економіки.

Інфляція приводить до низки негативних соціально-економічних факторів.

Деякі економісти вважають, що невелика інфляція може мати позитивні наслідки для економіки. В очікуванні незначного знецінення грошей, підприємців вона стимулює брати кредити, а домогосподарства – нести гроші в банк, а не тримати дома. Внаслідок цього зростає обсяг інвестицій та зайнятість.

5.2. Види інфляції

відкрита інфляція – це інфляція, що проявляється через зростання цін.

прихована інфляція – проявляється через дефіцит товару в умовах відсутності ринкового механізму ціноутворення.

інфляція попиту (demand-pull inflation) – інфляція, що виникає внаслідок зростання сукупного попиту.

інфляція витрат (cost-push inflation) – інфляція, що виникає внаслідок зростання витрат виробництва.

Складність такого явища, як інфляція, обумовлює наявність низки підходів до її класифікації. Різноманіття видів інфляції пов'язане з причинами виникнення та особливостями цього явища. Найбільш часто інфляцію класифікують за нижченаведеними критеріями.

За формами прояву інфляції можна виділити:

- цінову (відкриту) інфляцію;
- приховану інфляція.

Відкрита інфляція має місце у ринковій економіці, проявляється безпосередньо через зростання цін та знецінення грошової маси. Однак в адміністративно-командній економіці ринкове ціноутворення було відсутнім, мало місце утримання цін на відносно фіксованому рівні за допомогою адміністративних важелів. Унаслідок цього інфляція проявлялася у інший спосіб, а саме через товарний дефіцит. Прихована інфляція найбільш деструктивна, оскільки позбавляє виробників економічних стимулів, потребує постійних державних дотацій, руйнує ринкові відносини, породжує «тіньову» економіку, спекуляцію та хабарництво.

■ Стихийний ринок, м. Хараре, Зімбабве

Історично найвищі показники інфляції мали місце у таких країнах:

– Німеччина (1921 – 1923 рр.), у 1923 році інфляція складала $3,25 \cdot 10^6$ відсотків на місяць, тобто ціни подвоювалися кожні 49 годин. *Еріх Марія Ремарк у романі «Три товариші» писав: «... 1923 ... Це було під час інфляції. Я заробляв двісті мільярдів марок на місяць. Двічі на день сплачували гроші, а потім щоразу відпускали на півгодини, щоб можна було побігти до крамниць та дещо купити, поки не оголошено новий курс долара, бо ж тоді гроші вже знецінювалися вдвічі».*

– Греція під час німецької окупації (1941–1944 рр.), інфляція складала $8,55 \cdot 10^9$ відсотків на місяць, тобто ціни подвоювалися кожні 28 годин.

– Угорщина після закінчення Другої світової війни (1945 – 1946 рр.). Інфляція складала близько $4,19 \cdot 10^{16}$ відсотків на місяць, тобто ціни подвоювалися кожні 15 годин.

– Югославія початку 1990-х років. У 1993 році інфляція складала близько $5 \cdot 10^{15}$ відсотків, тобто ціни подвоювалися кожні 16 годин.

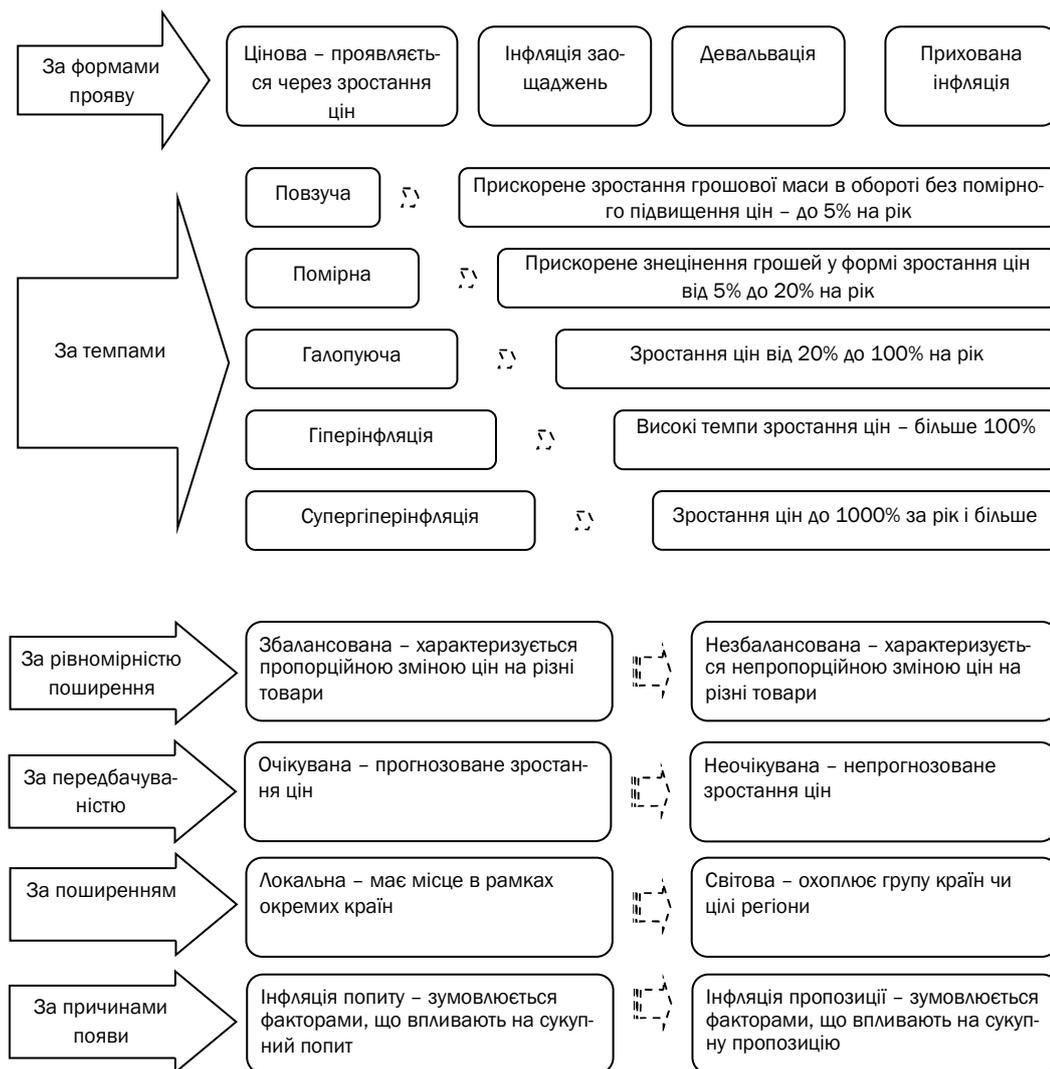
– Зімбабве 2000-х років, після експропріації земель білих фермерів у жовтні 2008 року інфляція складала 231 мільйонів відсотків на рік за офіційними даними і близько $6,5 \cdot 10^{108}$ відсотків – за неофіційними даними, тобто ціни подвоювалися кожні 1,5 години.

Крім відкритої та прихованої інфляції, деякі економісти ще виокремлюють: інфляцію заощаджень – виникає внаслідок зростання та знецінення вимушених заощаджень населення при фіксації цін та дефіциті товарів; девальвацію – проявляється через падіння курсу національної грошової одиниці відносно іноземних.

Залежно від середньорічних темпів зростання (приросту) цін розрізняють такі типи інфляції:

– **повзучу**: прискорене зростання маси грошей в обороті без помітного підвищення цін до 5 – 10% на рік. Цей процес стимулює підприємницьку активність, гроші використовуються для поживлення попиту, нагромадження тощо. Така інфляція, як правило, є очікуваною та прогнозованою для економічних суб'єктів, тому вони мають можливість пристосуватися до неї. Притаманна більшості розвинутих країн;

Сутність та види інфляції ТЕМА 5

■ Класифікація інфляції

– **помірна:** прискорене знецінення грошей у формі зростання цін на 5 – 20% за рік. Така інфляція стає відчутною для всіх економічних суб'єктів, і вони починають уживати певних заходів для адаптації. Поступово інфляція поширюється на всі сектори економіки, порушуючи рівновагу всього ринку;

– **галопуючу:** зростання цін досягає 20 – 50%, а інколи 100% за рік. На цій стадії відбувається стрімке зростання цін, тобто така інфляція призводить до випередження сукупного попиту порівняно з товарною пропозицією, спричинюючи нерівномірне, стрибкоподібне зростання цін;

– **гіперінфляцію:** надзвичайно високі темпи зростання цін – більш як на 100% за рік. Гіперінфляція часто пов'язана з політичним хаосом, наслідками війн та соціальних революцій. Відбувається поширення

бартерних операцій, порушення фінансово-кредитного механізму, що призводить до несправедливого перерозподілу доходів та багатства в суспільстві, соціальної та політичної нестабільності. За умов гіперінфляції масово банкрутують підприємства, руйнуються господарські зв'язки (гроші зі сфери нагромадження чи заощадження переходять у сферу обігу);

– **супергіперінфляцію:** катастрофічне зростання цін – до 1000% за рік і більше. На цій стадії гроші починають втрачати всі свої функції, купюри низьких номіналів та розмінна монета зникають з обігу, розвивається платіжна криза й поширюється бартер, руйнується добробут всіх верств населення.

ТЕМА 5 Сутність та види інфляції

Змістовно сутність інфляції відображається у її типах за **причинами появи**: інфляція попиту та інфляція пропозиції.

Інфляція попиту виникає за умови наявності надмірного попиту, що призводить до значної диспропорції між грошовою масою й обсягом виробленої продукції. За цих умов спрацьовує механізм, що відображається рівнянням Фішера ($MV = PQ$), а саме: за незмінності швидкості обороту грошової одиниці та обсягу виробленої продукції вирівнюючим компонентом виступає рівень цін, який закономірно зростає.

Основними причинами такої інфляції є:

- надмірна грошова емісія. Досить часто вона є наслідком популістської політики уряду, що приводить до збільшення мінімальної зарплати, пенсії та інших соціальних виплат населенню неадекватно до збільшення рівня продуктивності праці;
- досягнення потенційного рівня виробництва в країні (потенційного ВВП, що досягається за умови повної зайнятості й використання виробничих потужностей).

Інфляція пропозиції (інфляція витрат виробництва) виникає в умовах зростання собівартості виготовленої продукції. Основними причинами такої інфляції є:

- підвищення рівня заробітної плати працівників. Оскільки оплата праці у структурі собівартості продукції у країнах із розвинутими ринковими відносинами є основною складовою, це відчутно впливає на вартість продукції. Особливо це є характерним для країн, у яких діяльність профспілок приводить до зростання рівня мінімальної заробітної плати вище ринкового рівня;
- підвищення цін на сировину та матеріали, особливо на енергоносії;
- зростання рівня оподаткування, особливо непрямих податків, що закладаються у вартість продукції;
- зниження темпів зростання продуктивності праці, тобто збільшення витрат на одиницю виготовленої продукції.

Інфляція є складним та багатограним явищем, тому класифікується за низкою ознак.

За формами прояву розрізняють відкриту та приховану інфляцію.

За темпами зростання розрізняють: повзучу, помірну, галопуючу, гіперінфляцію та супергіперінфляцію.

За причинами появи розрізняють інфляцію попиту та інфляцію пропозиції, їх складно виокремити, оскільки вони є взаємопов'язані. Такий фактор як зростання рівня заробітної плати в країні, може привести як до зростання попиту, так і до зростання собівартості продукції.

Інфляція попиту та інфляція пропозиції між собою тісно взаємопов'язані, досить часто неможливо їх чітко виокремити, крім того, вони взаємообумовлюють та підсилюють один одного. За умови одночасного протікання інфляції попиту та інфляції пропозиції можливе виникнення інфляційної спіралі, тобто інфляція попиту переростає в інфляцію пропозиції і навпаки. Передавальним механізмом у спіралі стають споживацькі очікування.

5.3. Вимірювання інфляції

Індекс споживчих цін (Consumer Price Index, CPI) – характеризує зміну у часі рівня цін на товари і послуги, які населення купує для особистого споживання. Розраховується для фіксованого набору товарів і послуг, що визначається централізовано і є єдиним для всіх регіонів України. Офіційно затверджений повний список складових споживчого кошика розраховується згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 780 від 11 жовтня 2016 р. «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення».

Дефлятор ВВП (GPD deflator) – розраховується за допомогою індексу цін Пааше, характеризує зміну цін на товари, що входять до ВВП країни.

Інфляція є складним і багатограним явищем, що становить значний вплив на всі соціально-економічні процеси, тому її правильне вимірювання є надзвичайно важливим. Інфляційні процеси можна виміряти у декілька способів.

Вимір з допомогою індексу цін. Використовується індекс цін валового національного продукту, індивідуальних споживчих цін та індивідуальних оптових цін. Для обчислення індексу беруть співвідношення між сукупною ціною певного набору товарів та послуг («ринкової кошиком») у різні періоди, визначається у відсотках.

Індекс цін Леспейреса. Цей показник досить часто використовують для визначення інфляції, оскільки він відображає не лише економічні, але і соціальні аспекти життя населення, тому його часто називають «індексом вартості життя». Індекс Леспейреса використовується для визначення індексу споживчих цін (CPI). Визначається CPI за вартістю законодавчо зафіксованого набору товарів і послуг споживчого кошика. Розраховується як відношення ринкової вартості фіксованого «споживчого кошика» у поточному році до ринкової вартості фіксованого споживчого кошика у базовому році:

$$I_a = \frac{\sum p_1 \times q_0}{\sum p_0 \times q_0} \times 100\%$$

де p_0 і p_1 – ціни одиниці товарів у базовому та звітному періодах відповідно;

Q_0 – кількість товарів і послуг товарів у базовому періоді.

Як ми можемо бачити, і у чисельнику, і у знаменнику використовується незмінний споживчий кошик. Це зменшує точність обчислення рівня інфляції, оскільки не враховуються зміни у структурі споживання. Тому за умови високої інфляції цей показник занижує значення інфляції.

Поряд з індексом споживчих цін обраховується **базовий індекс споживчих цін**, який є його субіндексом. Базовий індекс споживчих цін (БІСЦ) характеризує інфляцію, яка спричинена тиском з боку попиту, та відповідно найбільш повно відображає ефекти від зміни реальних монетарних умов. Він показує стійку динаміку цін з мінімізацією короткострокових нерівномірних змін цін, викликаних шоками пропозиції, адміністративним регулюванням. Головною метою розрахунку є визначення стійкої динаміки цін з мінімізацією короткострокових нерівномірних змін цін, викликаних шоками пропозиції, адміністративним регулюванням. Таким чином, БІСЦ найбільшою мірою характеризує інфляцію, яка спричинена тиском з боку попиту, та відповідно найбільш повно відображає ефекти від зміни реальних монетарних умов.

Індекс цін виробника відрізняється від індексу споживчих цін тим, що він охоплює всі проміжні стадії виробництва, але не включає послуги та імпортовані товари.

Зростання індексу цін виробника є більш раннім, порівняно з індексом споживчих цін, індикатором інфляції.

Індекс Леспейреса, що розраховується для товарів, які купуються виробниками, – називається індексом цін виробника. Він може бути розрахований як на рівні певного виду діяльності, так і для всієї економіки в цілому.

Індекс цін Пааше (дефлятор ВВП) характеризує зміну в часі загального рівня цін на всі товари і послуги, що реалізовані кінцевим споживачем.

$$I_n = \frac{\sum p_1 \cdot q_1}{\sum p_0 \cdot q_1} = \frac{GDP_n}{GDP_r}$$

q_1 - кількість товарів і послуг товарів в аналізованому періоді;

GDP_n – номінальний валовий внутрішній продукт;

GDP_r – реальний валовий внутрішній продукт.

У чисельнику і у знаменнику використовується споживчий кошик звітного періоду, що дає можливість більш точно визначити рівень інфляції, однак є можливість його завищення. Крім цього, цей показник використовують для зведення номінального ВВП (обчисленого у поточних цінах) до реального ВВП (обчисленого у реальних цінах), тобто для проведення дефлювання ВВП.

Найбільш точно зміну рівня цін можна обчислити за допомогою **індексу Фішера**, що являє собою середнє геометричне від добутку індексу цін Леспейреса та індексу цін Пааше.

$$I_\phi = \sqrt{I_l \cdot I_n}$$

Іншим способом визначення сили інфляційних процесів є вимірювання темпів інфляції протягом року (*annual percentage rate inflation*), проте його можна розглядати і більш короткі періоди (місяці квартали) або як довгі (десятиліття). Для обчислення темпів інфляції протягом року треба відняти індекс цін минулого року від індексу цін цього року, розділити цю різницю на індекс минулого року та помножити на 100%. Якщо темп інфляції вийде негативним, то спостерігалася дефляція (зниження цін).

Темп інфляції визначається за формулою

$$\frac{CPI_t - CPI_{t-1}}{CPI_{t-1}} \times 100\%$$

Досить часто для визначення рівня інфляційних процесів використовується **«правило числа 70»**. Правило допомагає швидко підрахувати кількість років, необхідних для подвоєння рівня цін: треба лише розділити число 70 на темп щорічного збільшення рівня цін у відсотках. Слід зазначити, що це правило зазвичай застосовується тоді, коли, наприклад, треба встановити, скільки знадобиться часу, щоб реальний ВВП чи ваші особисті заощадження подвоїлися.

Моніторинг зміни цінового рівня передбачає застосування відмінних методик калькулювання показника інфляції, кожна з яких має свої переваги і недоліки. Практичного застосування набув показник темпу інфляції, котрий ґрунтується на співставленні індексу споживчих цін CPI двох суміжних періодів, співставних між собою за тривалістю.

5.4. Особливості інфляції в Україні

інфляційне таргетування (inflation targeting) – монетарний режим, який передбачає відповідальність центрального банку за дотримання проголошеного значення офіційного показника інфляції (таргету) протягом визначеного періоду часу. Характеризується публічним проголошенням офіційної кількісної цілі щодо рівня інфляції (або його інтервалу) на середньострокову перспективу та діями центрального банку, спрямованими на приведення існуючої інфляції до її цільового показника за допомогою процентної ставки та інших інструментів монетарної політики.

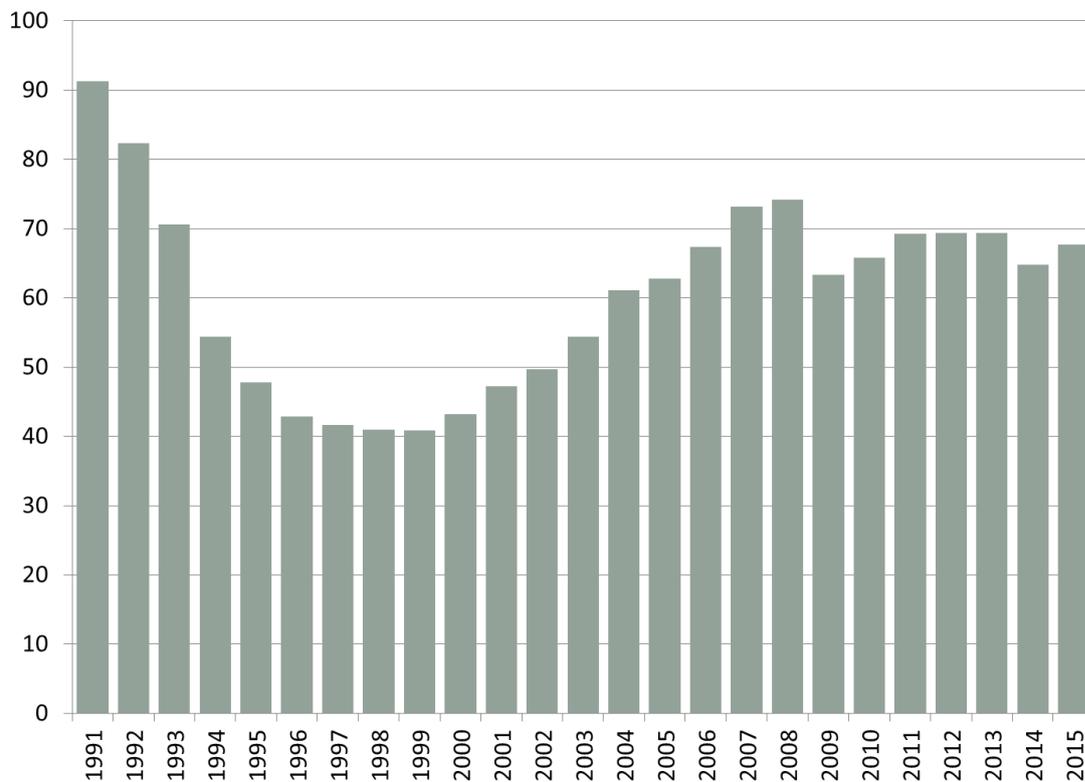
Україна успадкувала від СРСР високозатратну, неефективну економіку, яка не могла працювати за рахунок самофінансування і вимагала дотацій. Відсутність ринкових механізмів регулювання грошової маси призвела до катастрофічного рівня інфляції в умовах лібералізації цін. У 1992 – 1993 рр. інфляція в нашій країні досягла гіпервисокого рівня (2100,0% та 10256,0% відповідно). Основними причинами такої інфляції вважають:

1. Трансформація прихованої інфляції, що мала місце в командній економіці, у відкриту та перетворення вимушених заощаджень у платоспроможний попит унаслідок лібералізації цін в 1991 – 1992 рр. Внаслідок цього відбувається зростання цін за цей період більше ніж у 2 рази. Одночасно у суспільстві формуються інфляційні очікування;

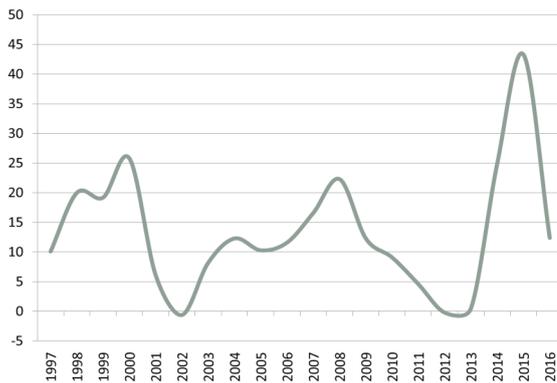
2. Відсутність чіткої послідовної програми ринкової трансформації економіки та інших сфер суспільства, надто ліберальна монетарна політика, яку здійснювали уряд та Центральний банк України. У 1991 р. дефіцит державного бюджету становив 14% від ВВП, у 1992 р. він зріс удвічі й становив 29% від ВВП. Проводиться пряме кредитування бюджетних потреб, оскільки інші джерела коштів у ті роки не були для нашої держави доступними.

Таке нарощування маси грошей та пов'язане з ним ще більше зростання рівня цін поглиблювали економічний спад та зростання безробіття. Так, темпи падіння реального ВВП у період розкручування гіперінфляції становили: у 1991 р. – 8,7%, у 1992 р. – 9,9%, у 1993 р. – 14,2%, у 1994 р. – 23,0%.

Поступово внаслідок запровадження урядом низки заходів щодо обмеження грошової маси темп інфляції почав знижуватися. З 1994 року було застосовано адміністративні методи: уповільнення зростання зарплат, фіксацію цін на значну кількість товарів,

■ Реальний валовий внутрішній продукт України, у % до показника 1990 р.

■ Рівень інфляції в Україні за період з 1997 по 2016 рр.

валютне регулювання тощо. Однак поряд із сповільненням темпів інфляції відбулося значне падіння обсягу виробництва. До 1999 року ВВП України продовжував знижуватися, скоротившись до 40% від рівня 1990 року, досягти економічного заростання вдалося лише у 2000 році.

Одним із факторів досягнення економічної стабілізації стала продумана грошово-кредитна політика у 1996 – 2005 роках, що дала можливість успішно провести грошову реформу та стабілізувати ціни.

Остаточний етап грошової реформи в Україні був проведений з 2 по 16 вересня 1996 року. Вона була «м'якого» типу (проведення заходів щодо заміни діючої грошової одиниці, стабілізація нових грошей без якісної перебудови системи грошового обороту) з деномінацією грошових знаків (зменшення на п'ять нулів), із зміною назви грошової одиниці шляхом обміну грошових купюр (українських карбованців на гривні).

У 2006 – 2008 роках починається посилення інфляційних процесів, що було зумовлено різким зростанням цін на енергоносії (насамперед природний газ). Унаслідок цього розвивається інфляція пропозиції, яка призводить до зростання дефіциту державного бюджету, що покривається додатковою емісією грошей. Одночасно спрацьовують наслідки кредитної експансії, що в результаті формує негативні споживачські

очікування та знижує довіру до національної грошової одиниці. Як наслідок, відбувається падіння курсу гривні, рівня національного виробництва, зростання безробіття, відбувається банкрутство низки комерційних банків.

Економічний спад продовжується й у наступні роки. Певне відновлення рівня ВВП відбувається у 2011 – 2013 роках. Національний банк України задекларує політику «інфляційного таргетування».

Однак надалі спостерігається значний економічний спад, зумовлений політичними факторами та військовим конфліктом. Має місце девальвація національної грошової одиниці та посилення інфляційних процесів.

Завдяки стриманій монетарній політиці Національного банку України, відносно жорсткій фінансній політиці та стабілізації інфляційних очікувань, спостерігалось впевнене зниження інфляції в Україні. Досягнувши у квітні 2015 року пікового рівня (61% в річному вимірі), надалі інфляція характеризувалася майже незмінним трендом до сповільнення – до 43.3% на кінець 2015 року, що було близьким до попереднього прогнозу Національного банку.

Інфляція в Україні у 1992 – 1993 роках досягла гіпервисокого рівня – 10256,0% на рік. Причинами високої інфляції були як наслідки командно-адміністративної економіки, так і непродумані та несистемні ринкові перетворення.

Завдяки соціально-економічній стабілізації та вдалій грошовій реформі відбувається зниження темпів інфляції.

Чергове посилення інфляційних процесів відбувається в умовах світової фінансової кризи 2008 року. Певне економічне відновлення відбувається у 2011 – 2013 роках.

Політичний та військовий конфлікт призводить до значного посилення інфляційних процесів в Україні у 2014 – 2015 роках.

З 2016 року починається певна стабілізація монетарних процесів.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Інфляція в умовах використання повноцінних грошей.
2. Особливості інфляції на пострадянському просторі.
3. Таргетування інфляції як сучасна монетарна стратегія.

ТЕМА 5 Сутність та види інфляції

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

1. Сутність інфляції, її причини та наслідки.
2. Види інфляції. Особливості інфляції попиту та пропозиції.
3. Вимірювання інфляції. Індекси цін.
4. Особливості інфляції в Україні.
5. Види грошових реформ, механізм їх проведення.
6. Грошова реформа в Україні.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Схарактеризуйте сутність інфляції.
2. Проаналізуйте основні причини появи інфляції.
3. Надайте характеристику наслідків інфляції.
4. Схарактеризуйте види інфляції.
5. Поясніть, у чому полягають особливості інфляції попиту та інфляції пропозиції.
6. Поясніть, у чому полягають причини високого рівня інфляції в Україні у 1990-х роках.
7. Розкрийте основні причини інфляції в Україні сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Інфляція: суть, форми та її оцінка: навч. посіб. / П. В. Круш, О. В. Клименко — К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 288 с.
2. Макроекономіка: навч. пос. / Приходько В.П., Шинкар В.А. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. – 248 с.
3. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія / В.Д. Базилевич. – К.: Знання-Прес, 2007. – 719 с.
4. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка: навч. посіб. / за ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – К: «Альтернатива», 2001. – 606 с.
5. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія та практика: навч. посіб. / Д.І. Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 352 с.
6. Гиперинфляция. Стаття в Википедии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гиперинфляция>.
7. Державна служба статистики. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Інфляційні звіти Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15727773&cat_id=36450.
9. Методика розрахунку базового індексу споживчих цін. Наказ Державного комітету статистики України від 23.12.2011 р. №386.

ТЕМА 6

ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

Сутність валюти та її конвертованість

Валютний курс і способи його визначення

Режими формування валютних курсів

Валютний ринок, операції валютного ринку

Формування валютної системи України

6.1. Сутність валюти та її конвертованість

валюта (італ. Valuta, що означає цінність, вартість) являє собою грошову одиницю, яка застосовується для вимірювання вартості товару, що прямо чи опосередковано пов'язано із зовнішньоекономічними відносинами. У практичному застосуванні цей термін використовується для визначення національної грошової одиниці, грошових знаків іноземних країн при міжнародних розрахунках, а також для колективних грошових розрахункових одиниць типу євро.

Валюти можна класифікувати за різними критеріями. Найважливішими є класифікації за емітентною належністю та ступенем конвертованості.

За емітентною належністю розрізняють:

- національна валюта, виражається в грошах, які емітуються національною банківською системою;
- іноземна валюта, виражається у грошах, що емітуються банківськими системами інших країн. Для України – це будуть кошти за номіналом у всіх національних грошових одиницях, крім гривні;
- колективна валюта, виражена в особливих міжнародних грошових одиницях. Вони емітуються міжнародними фінансово-кредитними установами і функціонують за міжнародними угодами. До найвідоміших колективних валют сьогодні відносять:
  - євро, офіційна валюта 19 з 28 держав Європейського Союзу, відомих як євროзона;
  - спеціальні права запозичення (*special drawing rights, SDR*) – резервний та платіжний засіб, що емітується Міжнародним валютним фондом (МВФ). Існує лише у безготівковій формі у вигляді записів на банківських рахунках. Ціна SDR початково була визначена на рівні 0,888671 грамів високоякісного золота.

Конвертованість – це здатність однієї валюти обмінюватись на інші. В умовах золотого стандарту під конвертованістю розуміли обмін однієї валюти на іншу при твердій фіксації золотого вмісту національних валют, з їх обов'язковою розмінністю на монетарний товар.

На відміну від золотого стандарту, конвертованість в умовах *кредитно-паперових грошей* визначається інституційними нормами, які включають важливі ланки валютної політики кожної країни, а також загальні вимоги, визначені Міжнародним валютним фондом (*VIII стаття, яка вимагає від країн – членів МВФ запровадження конвертованості валюти за поточними операціями*).

За ступенем конвертованості валюти розрізняють:

- вільно конвертовані (резервні);
- частково конвертовані;
- замкнуті (неконвертовані).

Вільноконвертована валюта (англ. *Freely convertible currency*) – валюта, яка вільно та необмежено обмінюється на інші іноземні валюти (повна зовнішня й внутрішня конвертованість). За такою валютою не існує обмежень з проведення валютних операцій як по поточних, так і пов'язаних із рухом капіталу для резидентів та нерезидентів. Таку валюту ще називають резервною, оскільки в такій валюті центральні банки інших країн накопичують та зберігають резерви коштів для міжнародних розрахунків.

Частково конвертована валюта – національна валюта країн, у котрих застосовуються валютні обмеження для резидентів та за окремими видами обмінних операцій. Найчастіше валютні обмеження застосовуються щодо імпорتنих операцій. Державні органи визначають пріоритетні напрям, за яким може використовуватися валюта. Крім цього, встановлюються зобов'язання для експортерів щодо продажу вирученої іноземної валюти уповноваженому банку за встановленим курсом.

Більш вузьке значення терміна «вільноконвертована валюта» використовується для визначення розрахункових валют у міжнародній платіжній системі CLS, такі валюти ще називають *кліринговими*. Платіжна система CLS (англ. *Continuous linked settlement*) являє собою міжнародну систему конверсійних валютних операцій. Ця платіжна система була створена провідними дилерами валютного ринку, з 1997 року являє собою один розрахунковий банк – CLS Bank. З листопада 2002 року його акціонерами стали 67 великих фінансових інститутів із сімнадцяти країн світу. У цю систему включаються валюти, за якими здійснюються міжнародні розрахунки, без їх перерахування в інші валюти. З 2015 року таких валют стало вісімнадцять (долар США, канадський долар, австралійський долар, сингапурський долар, новозеландський долар, гонконгський долар, фунти стерлінгів, швейцарські франки, єни, євро, датські крони, норвезькі крони, шведські крони, південнокорейська вона, південноафриканський ранд, мексиканський песо, ізраїльський шекель). У листопаді 2015 року до цього переліку було додано угорський форинт.

Якщо конвертація національної валюти дозволена тільки для нерезидентів, то вона називається **зовнішньою**, а якщо для резидентів – **внутрішньою**. Якщо конвертація поширюється тільки на платежі за поточними операціями, вона називається **поточною**, а якщо тільки на платежі за рухом капіталу – **капітальною**.

Замкнута (неконвертована) валюта – національна валюта, яка функціонує тільки в межах однієї країни і не обмінюється на інші іноземні валюти. Увезення та вивезення іноземних валют обмежено. Такими є валюти слабorozвинутих країн або країн, що переживають глибоку і хронічну економічну та фінансову кризи. До 1997 року типowo неконвертованою була українська національна валюта – гривня.

Україна прагне до запровадження конвертованості валюти. Рада директорів МВФ 8 травня 1997 р. оголосила про те, що Україна взяла на себе зобов'язання щодо виконання статті VIII Статуту МВФ. Практично з цього часу відбулося міжнародне визнання гривні валютою з поточною конвертованістю.

Таким чином, поняття «валюта» використовується для означення національних, іноземних та колективних грошових одиниць. Конвертованість валюти є однією із найважливіших її характеристик. У сучасних умовах конвертованість визначає ступінь ліквідності валюти на міжнародних фінансових ринках.

6.2. Валютний курс і способи його визначення

валютний курс (Exchange rate) – це співвідношення, за яким одна валюта обмінюється на іншу, або «ціна» грошової одиниці однієї країни, що визначена в грошовій одиниці іншої країни. Він установлюється з точністю до 4-5 десяткових знаків. Установлення курсу обміну валюти називається *котирування валюти*.

За допомогою валютного курсу порівнюється цінність національної валюти з цінністю грошової одиниці інших країн. Необхідність визначення валютного курсу зумовлено такими потребами:

- здійснення обміну валюти під час торгівлі товарами і послугами та в процесі руху кредитів і капіталів;
- для порівнювання цін на світових та національних ринках, а також для визначення вартісних показників різних країн, виражених у національній або іноземних валютах;

Традиційно британський фунт стерлінгів (GBP) котирувався саме за непрямим способом у зв'язку з тим, що до введення в країні десятичної системи це полегшувало підрахунки. Зворотне котирування зберігається і зараз, хоча британський фунт переведено на десятичну систему. До інших валют, які котируються у такий спосіб, входять новозеландський долар (NZD), австралійський долар (AUD), ірландський фунт (IEP) і європейська валютна одиниця (EUR).

– з метою переоцінки рахунків в іноземній валюті фірм та банків.

Валютний курс формується на основі співвідношення попиту та пропозиції на валюту, однак основою його формування є купівельна спроможність валют.

Усі фактори, що впливають на валютний курс, можна поділити на дві групи:

1. Кон'юнктурні, або тимчасові, які зумовлені коливанням ділової активності, політичною і військово-політичною обставинами, прогнозами, ажіотажем тощо.
2. Структурні, або довгострокові. До них належать:

– зростання обсягу національного доходу, який зумовлює підвищення попиту на іноземні товари. Водночас товарний імпорт може збільшувати вплив іноземної валюти;

– рівень інфляції – чим вищі темпи інфляції в країні, тим нижчий курс її валюти, якщо не впливають інші фактори;

– стан платіжного балансу. За активного платіжного балансу підвищується курс національної валюти, адже підвищується на неї попит з боку зовнішніх боржників. За пасивного платіжного балансу може відбуватися зниження курсу національної валюти, так як боржники обмінюють валюту цієї країни на іноземну з метою погашення своїх зовнішніх зобов'язань;

– різниця відсоткових ставок у різних країнах і її вплив на валютний курс зумовлюється двома основними причинами: 1) підвищення відсоткової ставки стимулює приплив іноземних капіталів, а її зниження заохочує відплив капіталів, у т.ч. і національних, за кордон; 2) відсоткові ставки впливають на операції валютних ринків та ринків позичкових капіталів.

ТЕМА 6 Валютний ринок і валютні системи

На курс валюти впливає і ступінь її використання в міжнародних розрахунках, рівень довіри на національному та світовому ринках; валютна політика, яка визначає державне регулювання валютного курсу; рівень розвитку фондового ринку тощо.

Фіксація курсу національної грошової одиниці в іноземній валюті називається **валютним котируванням (currency quoting)**. Розрізняють дві форми котирування:

– **пряме (європейське) котирування** – це ціна іноземної валюти, що склалася на національному ринку, тобто визначення фіксованої одиниці (10, 100) іноземної валюти у певній кількості національної;

– **непряме, зворотне (американське, британське) котирування** – це ціна національної грошової одиниці, тобто визначення фіксованої одиниці (10, 100) національної валюти у певній кількості іноземної.

При цьому визначається **база котирування** (базова валюта) – валюта, відносно якої котируються інші валюти (звичайно нею є валюта, котра визнається в усьому світі, але деколи з історичних причин можуть бути винятки). **Валюта котирування** – валюта, що котирується. На практиці частіше за все базою котирування є долар США. Однак для розрахунку курсу за такими валютами як англійський фунт стерлінгів (GBP), євро (EUR), австралійський (AUD) і новозеландський долари (NZD) – долар США завжди є валютою котирування.

Наприклад, обмінний курс GBP/USD рівний 1,6870, це означає, що фунт стерлінгів може бути обміняний на 1,6870 американського долара. У цьому випадку британський фунт стерлінгів є базовою валютою.

Повне валютне котирування означає, що встановлюється курс покупця (bid) і продавця (offer):

– **курс покупця (bid rate)** – курс, за яким банк-резидент купує іноземну валюту за національну;

– **курс продавця (offer rate)** – курс, за котрим банк-резидент продає іноземну валюту за національну.

Наприклад:

$$USD/UAH = \frac{bid}{26,0000} \frac{offer}{26,5500}$$

При прямому котируванні курс продавця завжди вищий за курс покупця. Різниця між ними формує маржу (спред).

Відносна маржа розраховується за такою формулою:

$$BAS = \frac{OR - BR}{OR} \times 100\%$$

$$BAS = \frac{26,5500 - 26,0000}{26,5500} \times 100\% = 2,07\%$$

Для переведення результатів прямого котирування у непряме потрібно одиницю іноземної валюти поділити на курс. Наприклад: 1 USD = 26,000 UAH – пряме котирування, переводимо – $1/26,000 = 0,038$. Тобто 1 гривня коштує 0,038 американських центів. При непрямому котируванні курс купівлі іноземної валюти буде вищим за курс її продажу.

Для розрахунків курсів валют, що не є настільки поширеними, як долар США, використовують таке поняття, як **кросс-курс (cross-rate)**, це визначення курсів двох валют з використанням третьої. Тобто спочатку обидві валюти прирівнюються до третьої, отримані співвідношення прирівнюються між собою. Для зручності використання кросс-курсів Міжнародна організація по стандартизації ISO присвоїла кожній валютній парі аббревіатуру. Запис валютної пари включає в себе код визначення валюти і має вигляд: базова валюта/валюта котирування. Наприклад: фунт стерлінгів/ієна, євро/єна, євро/швейцарський франк.

Валютні курси, що визначаються на основі співвідношення попиту та пропозиції на валюту, називаються **номінальними**. **Номінальні курси** встановлюються на ринку, використовуються у торговельних контрактах, однак для визначення довгострокової тенденції валютних курсів необхідно враховувати зміну рівня цін у країнах-партнерах. **Реальний валютний курс** – це номінальний валютний курс, скоригований на відносний рівень цін у своїй країні і у країні, валюта якої котирується. Визначається за формулою

$$S_r = S_n \frac{P^i}{P}$$

де S_r – реальний обмінний курс;

S_n – номінальний валютний курс;

P^i – індекс цін зарубіжної країни;

P – внутрішній індекс цін.

Таким чином, реальний валютний курс являє собою співвідношення споживчого кошика за кордоном, переведеного з іноземної валюти в національну за допомогою номінального валютного курсу і ціни споживчого кошика тих самих товарів у своїй країні. Тобто визначення реального валютного курсу надає можливість урахувати вплив інфляції.

Номінальний ефективний валютний курс розраховується як співвідношення між національною валютою і валютами інших країн, зважених відповідно до частки цих країн у валютних операціях даної країни. Такий курс дає можливість розрахувати яким чином змінився валютний курс в базовій країні стосовно валютних курсів у країнах-партнерах за базовий період. Визначається за формулою:

$$S_n^e = \sum_i (P_n^s \times W_i)$$

А $e S_n^e$ – номінальний ефективний валютний курс;

i – країна – торговельний партнер;

P_n^s – індекс номінального валютного курсу поточного року, що визначається як відношення номінального валютного курсу базової країни до номінального валютного курсу країни-партнера;

W_i – частка кожної країни у торговельному обороті базової країни.

Реальний ефективний валютний курс (real effective exchange rate (REER)) – це номінальний валютний курс, скоригований на зміну рівня цін або інших показників витрат виробництва, який показує динаміку реального валютного курсу базової країни до валют країн, що є торговельними партнерами. Визначається за формулою

$$S_r^e = \sum_i (P_r^s \times W_i),$$

де S_r^e – реальний ефективний валютний курс;

P_r^s – індекс реального валютного курсу поточного року порівняно з базовим роком кожної країни-торговельного партнера. Динаміка номінального і реального валютних курсів залежить від низки факторів:

- динаміка номінального валютного курсу. Укріплення чи зміцнення національної валюти стосовно інших валют приводить до підвищення чи зниження індексів та номінального і реального ефективного валютних курсів;
- зміна рівня цін у базовій країні та країнах-партнерах. Випереджальний темп зростання цін у базовій країні

приводить до підвищення індексу реального ефективного обмінного курсу, і навпаки;

– питома вага основних торговельних партнерів в загальному об'ємі зовнішнього товарообороту базової країни. Чим більшою є частка певної країни в обороті, тим вагомішим буде вплив змін цін у цій країні на індекс ефективних валютних курсів.

Зростання **REER** указує на те, що конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світових ринках знижується. Така ситуація можлива у випадку перевищення темпів зростання цін у країні над рівнем інфляції в країнах-партнерах, або у випадку девальвації обмінного курсу національної валюти. У тому випадку, коли курс знижується, відбувається зростання конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світових ринках унаслідок порівняно менших темпів інфляції чи девальвації національної валюти.

Розрахунки ефективних валютних курсів здійснюються за методикою МВФ, яка отримала назву «моделі багатостороннього обмінного курсу» і передбачає виконання таких кроків: 1) вибір базового року, до якого будуть перераховуватись усі індекси валютних курсів; 2) вибір способу усереднення валютного курсу за рік; 3) визначення країн – головних торговельних партнерів даної держави; 4) визначення частки кожної з них у торговельному обороті цієї країни; 5) розрахунок індексів середньорічних обмінних курсів національної валюти до валют країн – головних торговельних партнерів; 6) зважування їх за часткою цих країн у торговельному обороті даної країни.

Для розрахунку значення **REER** використовують вагові коефіцієнти, які відображають середню за останні три роки питому вагу країн – основних торговельних партнерів у загальному зовнішньоторговельному обороті. Для України відповідний критерій встановлено на рівні 1%. Сукупний обсяг експорту та імпорту товарів з 25 країн, що враховуються при обчисленні **REER** гривні, становить 76% від загального зовнішньоторговельного обороту України.

У сучасних умовах економічної глобалізації валютний курс стає одним з основних комплексних макроекономічних показників, який впливає не лише на зовнішньоекономічну діяльність країн, а й на соціально-економічний розвиток у цілому. Валютний курс формується через співвідношення попиту та пропозиції на валюту, його основою є купівельна спроможність валют.

6.3. Режими формування валютних курсів

В економічній теорії розрізняють дві великі групи режимів валютного курсу – **фіксований та плаваючий**.

Сутність **режимів фіксованого валютного курсу** полягає в тому, що обмінний курс валюти або взагалі не змінюється, або підтримується в межах вузького діапазону за допомогою монетарної політики, яка повністю підпорядковується підтримці валютного паритету.

Застосування **режиму плаваючого валютного курсу** не вимагає від центрального банку таких зобов'язань, а валютний курс у країні визначається дією ринкових механізмів і законів на валютному ринку.

Між цими двома полярними режимами існує низка проміжних режимів валютного курсу, для класифікації яких використовується методика, розроблена МВФ.

Відповідно до класифікації режимів валютного курсу та засад монетарної політики МВФ 2009 року, виділяються такі режими:

1. Режими жорсткої прив'язки (*Hard pegs*):

– режим обмінного курсу без суверенного платіжного засобу (*Exchange arrangements with no separate legal tender*). Валюта іншої країни циркулює як єдиний законний засіб платежу (формальна доларизація), або країна належить до монетарного чи валютного союзу, в якому циркулює такий же, як і в союзі, засіб платежу. Зокрема, прив'язку до євро використовували: Косово, Чорногорія, Республіка Сан-Марино; прив'язку до долара США: Еквадор, Сальвадор, Республіка Маршалові острови, Федеральні Штати Мікронезії, Республіка Палау, Республіка Зімбабве.

– режим валютного комітету (*Currency board policy*).

Монетарний режим, заснований на експліцитному законодавчому зобов'язанні обмінювати національну валюту на вказану іноземну валюту за твердим валютним курсом у поєднанні з обмеженнями емісійних органів на виконання їх законних зобов'язань. Зокрема, прив'язку до євро використовували: Боснія і Герцеговина, Болгарія, Литва; прив'язку до долара США: Валютний союз Східно-карибських держав, Республіка Джибуті, Гонконг, Сирійська Арабська Республіка.

2. Режими м'якої прив'язки (*Soft pegs*):

– режим звичайної прив'язки (*Conventional pegged arrangement*). Країна де-юре прив'язує свою валюту за фіксованим курсом до валюти іншої країни або до кошика валют країн – її найбільших торговельних і

фінансових партнерів. Зокрема, прив'язку до євро використовували: Кабо-Верде, Союз Коморських островів, Данія, Латвія; прив'язку до долара США: Аруба, Співдружність Багамських островів, Бахрейн, Беліз, Йорданія, Оман, Катар, Саудівська Аравія, Туркменістан, Об'єднані Арабські Емірати, Венесуела.

– режим стабілізації курсу (*Stabilized arrangement*).

Діапазон відхилень обмінного курсу спот-ринку має становити 2% протягом 6 місяців та більше. Валютний курс може прив'язуватися до однієї валюти або до кошика валют, які визначені та обґрунтовані за допомогою статистичних методів. Цей режим використовували: Македонія, Таджикистан, Україна, Камбоджа, Гайана, Ірак;

– режим повзучої прив'язки (*Crawling peg*). Відбувається незначне коригування курсу валюти у фіксованому визначеному розмірі або у відповідь на зміни деяких кількісних показників. Цей режим використовували: Нікарагуа, Республіка Ботсвана.

– режим із можливістю коригування курсу (*Crawl-like arrangement*). Валютний курс має залишатися в межах вузького діапазону змін у 2% та відповідати тенденціям змін фундаментальних факторів протягом 6 місяців та більше. Розмір коливань валютного курсу є більшим порівняно з режимом стабілізації курсу. Цей режим використовували: Ямайка, Казахстан, Хорватія.

– режим фіксованої прив'язки з коридором (*Pegged exchange rate within horizontal bands*). Курс валюти має підтримуватися в межах діапазону $\pm 1\%$ відносно центрального курсу, або різниця між максимальним і мінімальним значенням обмінного курсу не перевищує 2%. Цей режим було взято за основу Європейського механізму регулювання валютних курсів – ERM (1979 р.) як частини Європейської валютної системи.

3. Плаваючі режими (*Floating arrangements*):

– плаваючий режим (*Floating*). Валютний курс визначається ринком та не передбачає встановлення тенденцій зміни курсу заздалегідь. Плаваючий режим допускає більшу або меншу волатильність валютного курсу, рівень якої залежить від значущості чинників, що впливають на економіку. Цей режим використовували: Королівство Таїланд, Туреччина, Уругвай, Індія, Грузія, Угорщина, Ісландія.

– режим вільного плавання (*Free floating*). Втручання в систему функціонування валютного ринку з метою його стабілізації та впорядкування ринкових умов відбуваються лише у виняткових випадках, за умови, що в МВФ мають достовірну інформацію або є підтверджені

дані про те, що подібні втручання не перевищували трьох випадків за попередні шість місяців та кожне з них тривало не більше трьох днів. Якщо така інформація або дані є недоступними для співробітників МВФ, режим валютного курсу буде змінено. Цей режим використовували: Австралія, Канада, Чилі, Чехія, Ізраїль, Мексика, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Швеція, Великобританія, Японія, США, Європейський валютний союз (єврозона).

4. Інші режими. До цієї групи відносять країни, режим валютного курсу в яких не відповідає критеріям зазначених вище режимів, а також країни, в яких відбувається часта зміна валютної політики та режиму валютного курсу.

Вплив держави на валютний курс здійснюється через операції центрального банку, насамперед за допомогою дисконтної політики та валютних інтервенцій.

Дисконтна, або облікова політика – це зміна центральним банком облікової ставки з метою забезпечення руху короткострокового капіталу та, як наслідок, зміни валютного курсу.

Для стимулювання припливу іноземного капіталу банк підвищує облікову ставку, що у свою чергу приводить до посилення валютного курсу національної грошової одиниці, і навпаки. Дисконтна політика може проявлятися через девальвацію чи ревальвацію національної грошової одиниці.

Політика девальвації – сукупність засобів спрямованих на зниження валютного курсу національної грошової одиниці. Така політика негативно впливає на позиції імпортерів, і навпаки стимулює зростання експорту.

Політика ревальвації – це сукупність засобів, спрямованих на підвищення курсу національної грошової одиниці відносно інших валют. Ревальвація стимулює зростання імпорту та зменшення експорту.

Валютна інтервенція – це пряме втручання держави в процес курсоутворення шляхом купівлі-продажу центральним банком національної чи іноземної валюти на національному валютному ринку. Для підвищення курсу національної грошової одиниці центральний банк одночасно здійснює продаж іноземної валюта та викуповує національну, і навпаки. Таким чином, центральний банк може зрівноважувати курс національної валюти. Головною проблемою такого інструменту є небезпека виснаження валютних резервів центрального банку.

Таким чином, переважна більшість країн світу сьогодні має проміжний або змішаний режим формування валютного курсу. Застосування фіксованого чи плаваючого режиму у чистому вигляді відбувається вкрай рідко. Навіть у країнах, що мають режим вільного плавання, має місце використання низки інструментів, спрямованих на його коригування.

Фактичні режими валютних курсів в країнах CESEE, 2008-2014 рр.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Albania	9	9	9	9	9	9	9
Belarus	7	7	4	8	8	6	6
Croatia	8	4	6	6	6	6	6
Czech Republic	10	10	10	10	10	8	4
Hungary	9	9	9	9	9	9	9
Macedonia	4	4	4	4	4	4	4
Moldova	9	9	9	9	9	9	9
Poland	10	10	10	10	10	10	10
Romania	9	9	9	9	9	9	9
Russia	8	8	8	8	8	8	9
Serbia	9	9	9	9	9	9	9
Turkey	9	10	9	9	9	9	9
Ukraine	8	8	4	4	4	9	9

■ Звіт МВФ "Exchange Rate Regimes in Central, Eastern and Southeastern Europe: A Euro Bloc and a Dollar Bloc?" (березень 2017)

Легенда: 1— No separate legal tender; 2=Currency board; 3=Conventional peg; 3.5 Conventional peg to a composite; 4=Stabilized arrangement; 5=Crawling peg; 6=Crawl-like arrangement; 7=Managed floating with no pre-determined path for the exchange rate; 8=Other managed arrangement; 9=Floating; 10=Free floating

6.4. Валютний ринок, операції валютного ринку

валютний ринок – це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют та платіжних документів в іноземній валюті.

Важливими та надзвичайно ефективними фінансовими інноваціями є **єврофінансові ринки**.

Головною функцією євrorинків є здійснення позичково-кредитних операцій у євровалютах. Євровалюта – це валюта, перерахована на рахунки іноземних банків, використовується ними для операцій у всіх країнах, включаючи країну-емітента цієї валюти. Хоча євровалюти функціонують на світовому ринку, вони зберігають форму національних грошових одиниць. Префікс «євро» свідчить про вихід національних валют з-під контролю національних валютних органів. Наприклад, євродолари – це долари, перераховані в іноземні банки за межами США або у вільній банківській зоні в Нью-Йорку. Операції з євродоларами не підлягають регламентації з боку США. Найсуттєвішою перевагою такого ринку є його висока прибутковість порівняно з національними ринками, тому його масштаби постійно зростають.

Структуру валютного ринку представляє розгалужена система фінансово-кредитних інститутів та механізмів, взаємодія яких забезпечує стабілізацію всієї валютної системи. Основними учасниками валютного ринку є:

- державні установи, в основному центральні банки окремих країн;
- юридичні та фізичні особи;
- комерційні банківські установи;
- валютні біржі та валютні відділи товарних та фондових бірж.

Основними учасниками валютного ринку є великі транснаціональні банки. За період з 1998 до 2010 роки концентрація валютного ринку постійно зростала, у 1998 році 75% ринку контролювали близько 200 банків, а у 2010 році при 4-кратному збільшенні ринку 75% всього обороту обслуговували лише 100 банків.

Валютний ринок має складну структуру, що розрізняється за масштабами, характером операцій, рівнем регулювання тощо.

За масштабом розрізняють:

- **національні ринки**, які існують у більшості країн світу, регулюються національним законодавством;
- **регіональні (міждержавні)** валютні ринки, вони формуються на основі міждержавних домовленостей, розміщуються, як правило, у великих містах із вдалим географічним розташуванням (Лондон, Цюрих, Торонто, Гонконг, Нью-Йорк);
- **світовий валютний ринок**. Розвиток інформаційних технологій сприяв формуванню єдиного інформаційного простору та єдиного валютного ринку, функціонування якого забезпечується цілодобовою діяльністю регіональних ринків. Комп'ютеризація та інформатизація фінансових ринків полягає в широкому використанні учасниками міжнародних фінансових ринків новітніх інформаційних систем, глобальних баз даних та інтегрованих систем управління операціями (SWIFT, CEDEL, EUROCLEAR, NASDAQ, BLOOMBERG та ін.).

За рахунок скорочення витрат на обслуговування торговельних майданчиків та збільшення доступності валютних операцій відбувається постійне зростання обсягів валютних операцій. У 2010 році при щоденному середньому обороті у 2 трлн дол., ринок уже був у 36 разів більший, ніж об'єднаний експорт та імпорт 35 найбільших економік світу, у 16 разів більшим ніж їх ВВП, і у 10 разів більшим від біржового обороту капіталу. У квітні 2013 року торгівля на валютному ринку досягла історичного максимуму в 5,3 трлн дол. на день.

Валютний ринок можна класифікувати за характером операцій:

- ринок конверсійних операцій є найтипівішим та найбільш поширеним. На ньому відбувається купівля-

продаж валютних цінностей та формується зовнішня ціна грошей, їх валютний курс. Конверсійні операції поділяються на дві групи: операції типу «спот» або поточні конверсійні операції та строкові (форвардні) конверсійні операції;

– ринок депозитно-кредитних операцій. Купівля-продаж грошей має умовний характер, тобто відбувається залучення вкладів та видача кредитів у іноземній валюті. На відміну від ринку конверсійних операцій, ціною на такому ринку є процент.

За терміном валютні операції можуть бути:

– поточні валютні операції – перекази іноземної валюти, отримання і надання фінансових кредитів на строк не більш як 180 днів, переказ відсотків, дивідендів та інших доходів за вкладами, інвестиціями тощо;

– валютні операції, пов'язані з рухом капіталу – прямі інвестиції, портфельні інвестиції, придбання цінних паперів, надання й отримання фінансових кредитів на строк понад 180 днів тощо;

– валютний арбітраж – операції з купівлі-продажу валюти з наступною оберненою угодою з метою одержання доходів від різниці валютних курсів. Розрізняють часовий та просторовий валютні арбітражі, а також простий – за використанням двох валют і складний – декілька валют (валютні арбітражі);

– конверсійні операції – це угоди агентів валютного ринку щодо обміну обумовлених сум грошової одиниці однієї країни на валюту іншої країни за узгодженим курсом на певну дату.

Конверсійні операції можуть бути реалізовані на умовах строкових чи спотових угод. Строкові, у свою чергу, набувають форми ф'ючерсних, форвардних чи опціонних угод.

Операції спот (з англ. *spot* – негайно, на місці) полягають у купівлі-продажу валюти на умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладення угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання. Велику частину обсягів торгівлі на ринку спотів складають операції з купівлі-продажу основних валют, до яких належать американський долар, швейцарський франк, британський фунт, японська єна і євро. Помітною є також частка валютних кросів – операцій, при яких іноземні валюти оцінюються в інших валютах, окрім долара США. Для ринку спотів характерні високі рівні ліквідності та змінності. Причиною популярності ринку спотів є короткий термін виконання контракту, через що небезпека дії ризику кредитоспроможності є обмеженою.

Форвард (з англ. *forward* – завчасний, передовий). На ринку форвардів використовуються два інструменти: необоротні форвардні операції – аутрайт (*forward outright deals*) і мінові операції, або свопи (*swaps*). Своп є комбінацією операції на ринку спотів і необоротної форвардної операції – аутрайту. Терміни виконання форвардних контрактів можуть складати від трьох днів до трьох років. Форвардна ціна складається з двох основних частин: курсової вартості (обмінної ціни) і форвардного спреда. Величина спреда залежить від терміну виконання форвардного контракту, який таким чином впливає на кінцевий розмір форвардної ціни.

Ф'ючерс (від англ. *future* – майбутній). Ринок валютних ф'ючерсів є особливим видом необоротних форвардних операцій. Його особливостями є фіксовані терміни виконання й обсяг операції. На відміну від ринку форвардів, ринок валютних ф'ючерсів є централізованим і всі операції виконуються на ньому в спеціальних торгових залах (*trading floors*). Існує ряд переваг валютних ф'ючерсів, наприклад, вони доступні для всіх учасників ринку, включаючи фізичних осіб.

Валютний опціон (*options*) – це контракт між покупцем і продавцем, що дає покупцеві право (але не зобов'язує) придбати певну кількість валюти за заздалегідь обумовленою ціною і протягом завчасно встановленого терміну, незалежно від ринкової ціни валюти, і покладає на продавця зобов'язання передати покупцеві валюту протягом встановленого терміну, якщо покупець побажає здійснити опційну операцію.

Характерною особливістю строкових операцій є те, що вони оформляються стандартизованими документами (контрактами), які мають юридичну силу протягом певного часу (від підписання до оплати) і самі стають об'єктом купівлі-продажу на валютних ринках. Ці документи називаються *валютними деривативами*. До них належать передусім форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони.

Валютний ринок виконує низку важливих функцій, до яких можна віднести:

- створення належних умов суб'єктам валютних відносин для своєчасного проведення розрахунків з метою забезпечення розвитку зовнішньої торгівлі;
- формування і балансування попиту і пропозиції валюти та регулювання валютного курсу;
- страхування валютних ризиків;
- диверсифікація валютних резервів, розширення номенклатури валютних коштів, які використовуються, як резерви.

6.5. Формування валютної системи України

валютна система – це форма організації та регулювання валютних відносин, закріплена національним законодавством або міждержавними угодами. Розрізняють національну, світову, міжнародну (регіональну) валютні системи.

Історично першими виникають національні валютні системи. Національна валютна система є складовою частиною грошової системи країни та нерозривно пов'язана зі світовою валютною системою – формою організації міжнародних валютних відносин, закріпленою міждержавними угодами. Світова валютна система як закінчена цілісна структура, що характеризується єдністю елементів, сформувалась до середини XIX ст.

Сьогодні світова валютна система регулюється статутом МВФ, а її принципи щодо функціонування та організації валютних відносин були визначені Ямайською угодою (див. розділ «Грошові системи»).

Формування валютної системи України відбувалося паралельно зі становленням державності та формуванням ринкової економічної системи. У цьому процесі можна умовно виокремити декілька основних етапів.

Перший етап (1991 – 1993 рр.) характеризувався відсутністю інституціональних передумов існування валютного ринку, обмеженістю обсягів валютних резервів Національного банку України, активним використанням іноземних валют у внутрішньому грошовому обігу. Було розпочато роботу зі створення офіційного валютного резерву Національного банку України. На першому етапі формування його структура була такою: долар США – 40%, німецька марка – 20%, єкю – 20%, інші валюти – 15%, золото – 5%. У 1993 р. було створено Українську міжбанківську валютну біржу (УМВБ), що забезпечила впорядкування операцій із купівлі-продажу іноземних валют. У 1992 році Україна стала членом МВФ.

На цьому етапі в основному здійснювалося регулювання не валютної, а грошово-кредитної політики через кредитування уряду та реального сектора економіки. Унаслідок безконтрольної кредитної емісії та спаду виробництва національна валюта стрімко девальвувала: у 1992 р. офіційний курс українського карбованця становив 638 крб за 1 долар США, у 1993 р. – 12610

крб, у 1994 р. – 104200 крб (значення наведені за станом на кінець періоду).

З метою утримання економічного спаду було запроваджено низку заходів, зокрема запроваджено фіксований курс карбованця, торги на валютній біржі було припинено.

Другий етап (1994 – 1996 рр.) реалізації валютної політики характеризувався поступовим виходом із кризової ситуації. З метою сприяння розвитку валютного ринку та зовнішньоекономічних відносин із жовтня 1994 р. було відновлено торги іноземною валютою на Українській міжбанківській валютній біржі. Розвивається міжбанківський ринок, де угоди укладаються безпосередньо між банками, уповноваженими здійснювати валютні операції. Також було скасовано обов'язковий викуп 10% валютних надходжень суб'єктів господарювання до офіційних валютних резервів НБУ.

На **третьому етапі** (1997 – 1998 рр.) відбувалося призупинення економічного спаду та подальша лібералізація валютного ринку. Із вересня 1997 р. ситуація на валютному ринку почала різко змінюватися через вплив іноземного капіталу у зв'язку з фінансовою кризою в Азії. Характерною рисою валютно-курсової політики в 1997 р. було використання валютного коридору у межах 1,7 – 1,9 гривні за долар США. У цей же період відбувається завершення грошової реформи, що надало можливість Україні приєднатися до VIII Статті Статуту МВФ і означало визнання вільної конвертованості гривні за поточними операціями.

На **четвертому етапі** (з 1999 р. до 2004 р.) відбувається вихід з економічної кризи та поступове економічне зростання. Економічні зрушення надали можливість знизити значення облікової ставки Національного банку. Було взято курс на лібералізацію валютного ринку. Із другого півріччя 1999 р. від режиму валютного коридору Національний банк перейшов до режиму плаваючого обмінного курсу, а з лютого 2000 р. таку валютну політику визнано офіційною. Протягом цього етапу Національному банку вдавалося фактично утримувати валютний курс на встановленому рівні, дозволяючи лише незначні коливання.

Починаючи з 2005 р., Національний банк декларативно надає більшій гнучкості національній грошовій одиниці, що характеризує початок нового **п'ятого етапу** розвитку валютної системи України. Із цього року відбувається сповільнення темпів економічного розвитку. Національним банком було проведено ревальвацію гривні на 4,8%. Лібералізація валютної політики

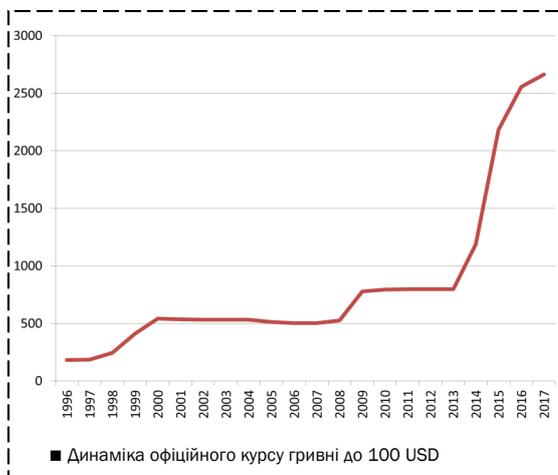
супроводжувалася встановленням жорсткіших вимог у сфері валютного регулювання та підвищенням відповідальності за порушення вимог валютного законодавства.

Тобто, починаючи з 2001 року і до 2008 року, реалізація монетарної політики в Україні здійснювалася на основі режиму таргетування валютного курсу, при цьому орієнтири курсу визначалися на основі жорсткої прив'язки до долара США. Грошово-кредитна політика переважно орієнтувалася на підтримку визначеного курсу, використання інтервенцій Національного банку та мала характер «точкових» коригувань попиту і пропозиції на валюту з метою запобігання дисбалансу на валютному ринку за заданого курсу.

Наступний етап (2008 – 2014 рр.) збігається з початком світової фінансової кризи. Україна була однією з останніх країн, яку зачепила перша хвиля кризи, однак, таке становище можна пояснити радше нерозвиненістю вітчизняного валютного ринку та ринку цінних паперів, ніж особливими превентивними діями КМУ і НБУ.

Розгортання світової фінансової кризи у 2008 році внесло значні корективи у реалізацію валютної політики в Україні, виникла об'єктивна необхідність надання більшій гнучкості гривні, що відповідало встановленій вимозі Міжнародного валютного фонду в рамках програми Stand-by. Було передбачено поетапне пом'якшення регуляторних обмежень та поступове підвищення курсової гнучкості гривні в міру відновлення фінансової системи країни й переходу до монетарного режиму таргетування інфляції, що передбачає встановлення Центральним банком цільових інтервалів для інфляції та відповідно до них проведення корекції динаміки цін.

Складна економічна ситуація, втрата частини території та військовий конфлікт привели до стрімкої девальвації

гривні. За цих умов НБУ вдається до використання різноманітних валютних інструментів, спрямованих на утримання курсу гривні. Відбувається значне скорочення золотовалютних резервів, внаслідок спроб стабілізувати курс шляхом валютних інтервенцій та аукціонів.

Останній етап (2014 – до сьогодні) триває і досі. Характеризується лібералізацією валютної політики, необхідність якої зумовлюється в першу чергу євроінтеграційними тенденціями. Важливим кроком у цьому напрямі стало підписання 27.06.2014 р. Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

На сьогодні НБУ проводить заходи, спрямовані на подальшу валютну лібералізацію, зокрема:

- прозорість, спрощеність та зрозумілість валютного регулювання;
- можливість для НБУ оперативного застосовувати інструментарій відповідно до стану платіжного балансу та кон'юнктури ринку;
- чіткий розподіл повноважень центральних органів влади в законодавстві України;
- усунення невідповідності (протиріч) в законодавстві;
- відповідність норм законодавства сучасним реаліям.

Валютна система – це державно-правова форма організації валютних відносин.

Національна валютна система – це державно-правова форма організації валютних відносин певної країни з іншими країнами та міжнародними організаціями й політичними структурами. Вона юридично визначена законодавством з урахуванням норм міжнародного права.

Формування валютної системи України здійснювалося у декількох етапів, протягом яких відбувається створення основних її елементів.

На сьогодні валютна система України характеризується лібералізаційними тенденціями, що передбачають прозорість, спрощеність та зрозумілість валютного регулювання. Загальним орієнтиром монетарної політики при цьому визначено таргетування інфляції.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

---

1. Схарактеризуйте сутність конвертованості валюти.
  2. Проаналізуйте передумови для запровадження вільної конвертації валюти.
  3. Поясніть фактори, що впливають на формування валютного курсу.
  4. Надайте характеристику форм котирування валюти.
  5. Поясніть відмінності між номінальними та реальними валютними курсами.
  6. Схарактеризуйте режими формування валютних курсів.
  7. Розкрийте причини зростання валютного ринку.
  8. Поясніть сутність основних операцій, що здійснюються на валютному ринку.
  9. Схарактеризуйте особливості валютної системи України.
-

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

---

1. Сутність валюти та її конвертованість. Передумови для впровадження вільної конвертації валюти.
  2. Способи визначення валютного курсу. Номінальний та реальний валютний курс.
  3. Режими формування валютних курсів, класифікація МВФ.
  4. Курсова політика центральних банків.
  5. Сучасні тенденції розвитку валютного ринку.
  6. Операції валютного ринку.
  7. Формування Європейської валютної системи.
  8. Валютна система України: формування та розвиток.
  9. Теорії грошей. Кількісна теорія грошей.
-

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- ⇒ Режим таргетування валютного курсу, його особливості та причини переходу до таргетування інфляції.
- ⇒ Спекулятивні операції на валютному ринку та їх роль у формуванні валютних курсів.
- ⇒ Спеціальні права запозичення: причини запровадження та їх роль у сучасній валютній системі.
- ⇒ Основні наслідки інформатизації світового валютного ринку.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Свободно конвертируемая валюта. Материал из Википедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
2. Платежные системы. Материал из Википедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
3. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія та практика: навч. посібник / Д.І. Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 352 с.
4. Науменкова С.В. Валюта і валютна політика / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 84 с.
5. Валютне котирування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123177. Назва з екрану.
6. Кросс-курси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forexforum.ru/wiki/index.php/Кросс-курсы_валют. Назва з екрану.
7. Реальний ефективний обмінний курс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123583http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123583. Назва з екрану.
8. Вірт М.Я. Регулювання валютного курсу та його оптимальний режим для України / М.Я. Вірт, П.О. Куцик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nvunfu.esy.es/Archive/2011/21_3/157_Wir.pdf.
9. Плачинда В. Класифікація режимів валютного курсу / В. Плачинда. – Вісник НБУ. – Серпень 2013. – С. 31 – 44.
10. Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України / В.І. Міщенко, І.А. Нідзельська, А.П. Кулінець, С.О. Шульга – Науково-аналітичні матеріали. Випуск 15. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2010. – 124 с.
11. Новак С.М. Институциональная структура валютного рынка: состояние и тенденции / С.М. Новак // Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – Випуск 4 (32), Том 2, 2013 р. – С. 254 – 260.
12. Кречотень І.М. Основні напрями вдосконалення політики валютного регулювання в Україні / І.М. Кречотень // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 3, Т. 1 (188). – С. 154 – 157.

тема 7

Кредит у ринковій економіці

Зміст та сутність кредиту. Роль кредиту в умовах ринкової економіки

Функції кредиту

Види кредиту

Позичковий відсоток, його сутність та основні види

ТЕМА 7 Кредит у ринковій економіці

7.1. Зміст та сутність кредиту. Роль кредиту в умовах ринкової економіки

кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності.

Історична наука стверджує, що кредит був відомий не менш ніж 3000 років тому в Ассирії, Вавилоні, Єгипті. Починаючи з XII ст., діяла комплексна система торгового кредиту в Європі. Також в обігу тоді були спеціальні банківські білети (аналоги сучасних цінних паперів), які називалися *hudu*.

Активне застосування кредиту було властиве і середньовічній торгівлі на території сучасної України.

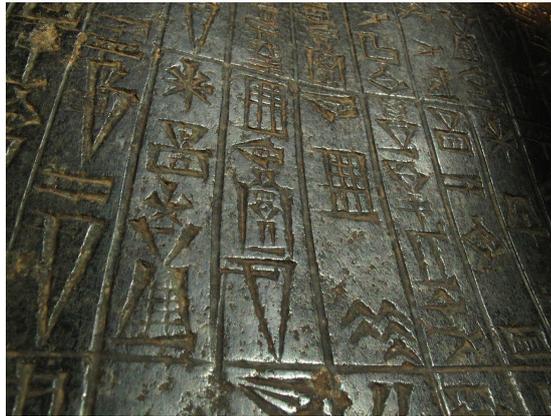
У стародавньому Вавилоні відповідно до законів царя Хаммурапі, який славився справедливістю і мудрістю, позичальникам дозволяли віддавати своїх дітей у якості застави за свої борги.

Під кредитом розуміють економічні відносини з приводу передачі грошових коштів у тимчасове користування за плату і на основі повернення. Кредит виник на певному етапі розвитку людського суспільства. Поряд із появою грошей його винайдення вважають одним із найгеніальніших відкриттів людства.

Кредит виник і розвинувся на основі функції грошей як засобу обігу. З його виникненням гроші, окрім функції міри вартості та засобу обігу, почали виконувати й функцію засобу платежу, однією з ознак якої є відрив моменту відчуження товару від одержання грошового еквівалента, тобто відносно відокремлення грошової форми вартості від товарної форми. За цих умов кредит полегшував реалізацію товарів. Саме в цьому й полягає найбільш поширена причина потреби кредиту. Пізніше з розвитком товарно-грошових відносин необхідність у кредиті обумовлювалася не тільки потребами сфери обміну, а й інших сфер суспільного відтворення – виробництва, споживання.

Основними передумовами появи кредиту стали:

– майнове розшарування суспільства у період розпаду первіснообщинного ладу, коли бідніший мусив звертатися за позичкою до багатшого. У сучасних умовах така закономірність не є обов'язковою;

■ Фрагмент стели з законами Хаммурапі, Лувр, Франція

- необхідність акумуляції тимчасово вільної вартості для надання її в позичку;
- довіра контрагентів кредитних відносин;
- наявність гарантії повернення кредиту;
- збігання економічних інтересів кредитора і позичальника. Забезпечення інтересів сторін кредитної угоди, що досягається через переговори між ними щодо основних умов надання кредиту (розміру і терміну позички, величини позичкового процента та порядку його сплати тощо);
- юридична та економічна самостійність учасників кредитних відносин, їх повна відповідальність за результати своїх дій;
- отримання позичальником у майбутньому регулярних доходів. Як правило, за відсутності цієї передумови кредит не надається.

Основними **джерелами формування кредитних коштів** є:

- кошти, які накопичуються у фонді розвитку виробництва;
- обігові кошти підприємства;
- заощадження домогосподарств;
- грошові накопичення держави;
- власні кошти кредитних установ;
- залишки коштів на рахунках бюджетних організацій до їх використання.

Роль кредиту в умовах ринкової економіки зумовлена необхідністю підтримки безперервності кругообігу капіталу підприємств, обслуговування процесу реалізації продуктів виробництва, що набуває особливого значення в сучасних умовах підвищеного ризику. Більшість суб'єктів господарювання потребують кредитів, щоб компенсувати тимчасовий розрив між виробничим циклом і періодом реалізації продукції,

тобто між оплатою поточних витрат і надходженням виторгу.

Крім того, необхідність кредиту пов'язана з особливостями кругообігу індивідуальних капіталів. Нормальне функціонування виробничого процесу вимагає наявності необхідних запасів, однак через різні обставини, специфічні для кожного суб'єкта господарювання (сезонність та характер виробництва, умови постачання матеріалів і сировини, тривалість робочого періоду тощо), потреба в обігових коштах може раптово зростати, що й зумовлює необхідність одержання кредиту.

Кредит – це економічні відносини з приводу передачі грошових коштів у тимчасове користування за плату і на основі повернення.

Кредит виник і розвинувся на основі функції грошей як засобу обігу. З його виникненням гроші почали виконувати й функцію засобу платежу.

Подібна ситуація виникає й у сфері споживання. Зазвичай у молодих людей потреби перевищують їх доходи, тому часто у них виникає необхідність одержати кредит. Подібна ситуація нерідко виникає й у держави загалом, що також зумовлює потребу в кредиті. Водночас у людей похилого віку в нормальних умовах розвитку економіки часто є вільні кошти, які вони зберігають у фінансово-кредитних установах. Це створює передумови для надання кредиту.

7.2. Функції кредиту

Свої функції кредит може успішно виконувати лише в умовах розвинутої ринкової економіки, коли сутність кредиту і закономірності його руху можуть проявитись найбільш повно.

Отже, необхідність кредиту зумовлена існуванням товарно-грошових відносин. Його передумовою є наявність поточних або майбутніх доходів у позичальника, а конкретними причинами, що визначають необхідність кредиту, – коливання потреби в коштах та джерелах їх формування як у юридичних, так і у фізичних осіб, за обставин, що в одних із них кошти вивільняються, іншим їх не вистачає. Ця суперечність вирішується за допомогою кредиту.

Функції кредиту виражають його суть і виділяють його як самостійне явище економічних відносин, вони становлять об'єктивні дії та динамічно змінювані процеси, кожен з яких формується стихійно під впливом розвитку самої суті кредиту.

Таким чином, кредит відіграє важливу роль у сучасній ринковій економіці. Його використання створює додаткові можливості суб'єктам економічних відносин. Зникає необхідність протягом тривалого часу заощаджувати фінансові ресурси для задоволення господарських, комерційних та особистих потреб. Більше того, переважна частина інвестиційних проектів ніколи не була б втілена, адже їх реалізація потребує значних грошових ресурсів, отримати які можливо лише шляхом кредитування. Він виступає як опора сучасної економіки і невід'ємний елемент економічного розвитку і науково-технічного прогресу. Кредит – це не тільки важливе джерело інвестицій, а й засіб підвищення матеріального добробуту населення.

Перерозподільна функція кредиту полягає у переміщенні тимчасово вільної вартості одних суб'єктів господарювання до інших суб'єктів господарювання, які мають в них потребу, на принципах поворотності, строковості і платності. Її дія забезпечує нагромадження тимчасово вільних ресурсів за рахунок заощаджень суб'єктів економічних відносин і розміщення їх серед інших учасників ринкових відносин, не змінюючи форми власності. Перерозподілу піддаються:

- кошти, що тимчасово вивільнені в одних структурних підрозділах суспільного відтворення і спрямовані в інші з метою прискорення обороту капіталу, сприяння розширенню виробництва;

- тимчасово вільні кошти і заощадження, які шляхом кредитування спрямовуються у галузі і сфери виробництва, що передбачає зростання попиту й

ТЕМА 7 Кредит у ринковій економіці

прибутків на основі вдосконалення техніки і технологій. Це дозволяє зосередити капітал у найефективніших сферах і галузях економіки та оперативно здійснювати переорієнтацію виробництва.

Іншою функцією кредиту є створення ним нових грошей для грошового обігу – **антиципаційна (емісійна) функція**, яку виконує тільки банківський кредит. Методом кредитної експансії (розширення кредиту) та кредитної рестрикції (звуження кредиту) регулюється кількість грошей в обігу, причому вилучення грошей з обігу за допомогою кредиту досягається значно важче, ніж випуск їх в обіг.

Контрольна функція кредиту полягає в тому, що в процесі кредитного перерозподілу коштів забезпечується банківський контроль за діяльністю позичальника. Можливість такого контролю впливає із самої природи кредиту. Треба зазначити, що, вступивши в кредитні відносини, одержувач кредиту також має здійснювати контроль за своєю діяльністю з тим, щоб своєчасно і повністю повернути кредитні ресурси.

Крім названих основних функцій, ще можна виокремити **регуляторну роль** кредиту в ринковій економіці. Кредит у певній мірі впливає на структурну перебудову економіки, на формування важливих пропорцій в економічній системі: співвідношення між фондами відшкодування, нагромадження і споживання.

Кредит використовується як гнучкий механізм **переливання капіталу** з одних галузей виробництва в інші та вирівнювання норми прибутку. Сприяючи вирівнюванню норми прибутку в різних галузях, кредит впливає на галузеву структуру економіки, оскільки тимчасово вільні ресурси перерозподіляються в ті галузі, де забезпечується отримання високих прибутків.

Надзвичайно важлива роль кредиту у забезпеченні науково-технічного прогресу, обслуговуванні інноваційного процесу та перепідготовці наукових кадрів. Кредит виступає важливим джерелом фінансування капітальних вкладень. Ефективність кредитних важелів перспективного розвитку НТП визначається кредитною політикою. Для реалізації інвестиційної програми необхідно здійснювати пріоритетне кредитування проектів, ціленаправлених на стимулювання НТП.

В умовах ринкової економіки дедалі більшої ваги набуває кредит у розвитку малих і середніх виробничих структур. Він допомагає швидкому перерозподілу грошових капіталів, що дає можливість у стислі строки здійснити переорієнтацію виробництва й оздоровити економіку.

Він сприяє прискоренню концентрації та централізації капіталу через використання акцій та облігацій корпоративної форми власності, якій нині належать провідні позиції в системі економічних відносин.

Кредит використовується як один із дійових інструментів розвитку процесів інтеграції національної економіки в світову економічну систему. Процес структурної перебудови та стабілізації вітчизняної економіки практично неможливий без кредитної допомоги світового співтовариства. З допомогою кредиту можливий імпорт нових технологій, передової техніки, навіть при пасивному торговому балансі. При цьому кредит сприяє розвитку експорту традиційних товарів, використовується як засіб регулювання платіжного балансу країни.

До основних функцій кредиту відносяться: перерозподільна, антиципаційна (емісійна) та контрольна функції.

Крім того, кредит виконує регуляторну роль, використовується як гнучкий механізм переливання капіталу, забезпечує розвиток науково-технічного прогресу, обслуговування інноваційного процесу та перепідготовку наукових кадрів, виступає інструментом розвитку процесів інтеграції національної економіки в світову економічну систему.

7.3. Види кредиту

міжгосподарський кредит (комерційний) – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних ресурсів і характеризує кредитну угоду між кредитором та позичальником (між двома об'єктами господарської діяльності).

банківський кредит – це кредитні відносини, в яких одним із контрагентів (в ролі позичальника чи кредитора) виступає банк.

лізинговий кредит – це відносини між незалежними особами з приводу передачі в оренду майна, а також фінансування набуття рухомого і нерухомого майна на певний строк.

споживчий кредит – це кредит, який надається населенню підприємствами торгівлі, банками та іншими фінансовими установами на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку.

державний кредит – сукупність кредитних відносин, у яких здебільшого позичальником є держава, а кредиторами – юридичні або фізичні особи.

міжнародний кредит – це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин.

Споживчий кредит відіграє значну роль у задоволенні соціальних потреб населення, а також у стимулюванні людей до дисципліни праці, щоб отримати вищі доходи і скоріше розрахуватися з кредитом.

Особливість банківського кредиту полягає в тому, що банк оперує не стільки своїм капіталом, скільки залученими ресурсами. Позичивши гроші в одних суб'єктів, він перерозподіляє їх, надаючи позики іншим юридичним або фізичним особам.

Споживче кредитування – сьогодні одна з найбільш затребуваних послуг фінансування в економічно розвинених країнах світу. Тільки населення Європи за один рік бере близько 166 млрд євро в кредит.

Найбільші державні борги у Японії, Греції, Лівану, Італії та Португалії.

Об'єктом банківського кредиту є грошовий капітал банків як капітал, що відокремився від промислового. Основними джерелами формування банківського капіталу є власні кошти банків; кошти юридичних і фізичних осіб, розміщені на депозитних рахунках; міжбанківський кредит; кошти, отримані від випуску цінних паперів; залишки на розрахункових і поточних рахунках. Суб'єктами банківського кредиту є кредитор-банк і позичальник-підприємство, домашнє господарство, держава. Метою банківського кредиту є задоволення тимчасової потреби в коштах.

Банківські кредити класифікуються за такими ознаками:

Вид кредиту – це більш детальна його характеристика за організаційно-економічними ознаками (галузева спрямованість, об'єкти кредитування, забезпеченість кредиту, терміновість кредитування тощо).

– за строками погашення: короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий, онкольний (короткостроковий кредит, який погашається на першу вимогу);

Залежно від організації кредитних відносин виділяють такі основні види кредиту: міжгосподарський (комерційний), банківський, лізинговий, споживчий, державний і міжнародний.

– за способами погашення: позики, які погашаються єдиним внеском позичальника; позики, які погашаються із розстроченням упродовж усього строку дії кредитного договору; достроково; з регресією платежів; після закінчення обумовленого періоду;

Міжгосподарський кредит (комерційний) реалізується у формах:

– за методом кредитування: разові кредити; контокорентні кредити; кредитна лінія; овердрафт (вид контокоренту, який видається тільки на поточні потреби); поновлювальні кредити та ін.;

– *комерційного кредиту*, тобто кредиту, що надається в товарній формі продавцями покупцям у вигляді відстрочки платежу за продані товари (надані послуги) і оформлюється векселем, що сплачується через комерційний банк, (тому його іноді називають «вексельним»). Як правило, об'єктом комерційного кредиту виступає товарний капітал, який обслуговує кругообіг промислового капіталу, рух товарів із сфери виробництва в сферу споживання;

– за характером і способом сплати відсоткових ставок: з фіксованою ставкою, з плаваючою ставкою, дисконтні;

– *дебіторсько-кредиторської заборгованості*, що виникає між суб'єктами господарської діяльності не на добровільних засадах; причиною виникнення такої заборгованості є розрив у часі між передачею товару і грошей, оскільки рух вартості в натурально-речовій та грошовій формах не збігається;

– за умовами надання (характером забезпечення): забезпечені заставою; гарантовані; ломбардні; незабезпечені (blanko).

– *тимчасової фінансової допомоги*, яку надають своїм підприємствам органи галузевого управління на засадах повернення.

Лізинг – це кредит, який надається в товарній формі лізингодавцем лізингоодержувачеві. Суб'єктами кредитних відносин тут виступають: у ролі кредитора – лізингодавець, позичальник – лізингоодержувач. Лізинг належить до однієї з форм товарного кредиту, що стала в країнах з ринковою економікою провідною формою оновлення основного капіталу.

Банківський кредит – найбільш розповсюджена форма кредиту. Саме банки найчастіше надають позики суб'єктам, які потребують тимчасової фінансової допомоги. За обсягом банківська позика значно більша від позик, що видаються за інших форм кредитування.

Основні причини необхідності лізингу в сучасних економічних умовах:

– швидке моральне старіння техніки;

– зростання конкуренції;

– збільшення кількості капіталомістких проектів;

– економія грошових коштів фірм-споживачів;

ТЕМА 7 Кредит у ринковій економіці

Лізингові угоди є своєрідною формою фінансування капітальних вкладень, які можуть поділятися на два види:

– *оперативний лізинг*, що передбачає використання машин, обладнання тощо з неповною його окупністю. Цим передбачається багаторазова передача майна, машин і обладнання від одного орендаря до іншого аж до завершення повної амортизації;

– *фінансовий лізинг* – оренда з виплатою протягом точно визначеного періоду сум повної амортизації капітальних вкладень і отримання належного прибутку орендодавцем. Фактично ця форма лізингу означає кредитування купівлі без обмеження можливості товаровиробників використати власні кошти на додаткові закупівлі матеріалів і сировини з метою розширення виробництва.

Призначення **споживчого кредиту** – задовольняти споживчі потреби широких верств населення. Видача споживчого кредиту населенню, з одного боку, збільшує його поточний платоспроможний попит, підвищує життєвий рівень, а з іншого – прискорює реалізацію товарних запасів та надання послуг.

За економічної кризи споживчий кредит різко скорочується, а якщо й видається, то під високі відсотки, що не дає змоги широким верствам населення ним користуватися.

Призначенням **державного кредиту** є мобілізація державою коштів для фінансування державних видатків, особливо коли державний бюджет дефіцитний, а також для регулювання економіки.

Державний кредит виступає в різних формах, до яких належать товарні й державні позики, зняттям яких є цінні папери (облігації, казначейські зобов'язання тощо). Державні цінні папери можуть випускатися як урядом, так і місцевими органами влади, а зобов'язання щодо розповсюджених цінних паперів є складовою частиною державного боргу. Мета державного кредиту – погашення дефіциту державного бюджету.

Міжнародний кредит – це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Це кредитні відносини між державами, фінансово-кредитними установами і фірмами різних країн. *Мета міжнародного кредиту* – фінансування міжнародної торгівлі, інвестиційних проектів, регулювання платіжних балансів тощо. *Суб'єкти міжнародного кредиту* – державні структури, банки, міжнародні та регіональні фінансові організації, юридичні та фізичні особи.

До основних видів кредиту належать: міжгосподарський (комерційний), банківський, лізинговий, споживчий, державний і міжнародний кредити. Кожен з цих видів, з урахуванням його специфіки, має свій об'єкт, суб'єктів та мету кредитування.

7.4. Позичковий відсоток, його сутність та основні види

процентна ставка – сума, наведена в процентному вираженні до суми кредиту, яку платить одержувач кредиту за користування ним у розрахунку на певний період (місяць, квартал, рік).

облікова ставка (discount rate) – є базовою процентною ставкою щодо інших процентних ставок Національного банку України.

маржа (від франц. marge – край) – різниця між відсотковою ставкою за наданий банком кредит і ставкою, яку сплачує банк за куплені ресурси.

номінальна процентна ставка (nominal interest rate) – процентна ставка, яка розрахована без поправки на рівень інфляції.

реальна відсоткова ставка (real interest rate) – процентна ставка з урахуванням інфляції. Обчислюється як різниця між номінальною процентною ставкою і рівнем інфляції.

Рівень і характер змін облікової ставки залежить від тенденцій економічного розвитку країни, макроекономічних і бюджетних процесів, стану грошово-кредитного ринку тощо. Облікова ставка має підтримуватися на позитивному рівні щодо прогнозованого рівня інфляції, який визначається

Кабінетом Міністрів України на відповідний рік і враховується при складанні державного бюджету.

Найвищий рівень облікової ставки в Україні був зафіксований у 1994 році і складав 300 %.

Відсоток за кредит, або позичковий процент, означає плату позичальника у боргових (кредитних) відносинах за надані в позику гроші чи матеріальні цінності. Величина норми відсотка відображає економічні відносини між власником позичкового капіталу і позичальником, який використовує у своєму обороті чужу власність, і становить собою ціну капіталу, що взятий у кредит.

Розмір процента регулюється переважно співвідношенням попиту і пропозиції на позичковий капітал. Норма процента лежить у визначеній залежності від норми прибутку: за звичайних умов середня норма прибутку є максимальною межею для норми процента.

Однак на рівень процентної ставки впливають також багато різноманітних факторів:

1. Облікова ставка НБУ – це базисна ставка рефінансування НБУ, яка застосовується при кредитуванні комерційних банків. Останні встановлюють процентну ставку за кредитними операціями, як правило, вищою за облікову ставку. Однак це не є обов'язковою нормою. Якщо банк має дешевші ресурси, він може встановити нижчі процентні ставки для своїх кредитів.

2. Рівень інфляції повинен обов'язково враховуватись при встановленні як облікової ставки НБУ, так і ставки процента за кредитами комерційного банку, оскільки так чи інакше банки нестимуть збитки у зв'язку зі знеціненням грошей. Дешеві гроші (порівняно з іншими видами ресурсів) стимулюють ажіотажний попит на кредити, створюють умови для зловживань у банківській сфері та розбалансування економіки.

3. Строк кредиту – рівень процентної ставки перебуває у безпосередній залежності від строку кредиту: чим більше строк, тим вище процентна ставка. Така залежність зумовлена двома факторами: по-перше, за значних строків кредиту вищим є ризик втрати від неповернення кредиту та знецінення коштів під час інфляції; по-друге, вкладення коштів довгострокового характеру, як правило, приносять відносно вищу віддачу.

4. Витрати з формування позичкового капіталу, які безпосередньо впливають на величину процентної ставки за кредитами. Ці витрати складаються з депозитного процента та плати за кредит, що отриманий

в інших банках. Чим дорожче банку коштують ресурси, тим вищою є норма позичкового процента.

5. Розмір позички – звичайно процент за великими кредитами повинен бути нижчим, ніж за дрібнішими, оскільки витрати, пов'язані з кредитною послугою, не перебувають у безпосередній залежності від її величини, а абсолютний дохід банку за великими позичками вищий, ніж за дрібними.

6. Попит на кредити. Звичайно збільшення попиту на кредити викликає збільшення процентних ставок за ними. Однак в умовах конкуренції між кредитними інститутами та боротьби за розширення ринків банки не можуть зловживати цим правилом. Вони мають можливість не підвищувати рівень процентних ставок при зростанні попиту на кредит, щоб залучити більшу кількість клієнтів та завоювати конкурентні переваги.

7. Характер забезпечення – кожна з форм забезпечення повернення кредитів має свій рівень надійності. Банк повинен оцінити якість відповідної форми забезпечення та встановити процентну ставку з урахуванням цих даних. Чим вище якість застави, тим нижчою може бути процентна ставка.

8. Витрати на оформлення позички і контроль безпосередньо впливають на рівень процентної ставки. Чим вищі ці витрати, тим вище норма позичкового процента.

9. Ставки банків-конкурентів. Звичайно вони не дуже відрізняються, однак в окремі періоди банк може проводити індивідуальну процентну політику.

10. Характер взаємовідносин між банком і позичальником. Постійному клієнтові, якого банк давно знає та якому довіряє, що має строковий вклад або депозит за невисокою ставкою, банк може встановлювати знижку при визначенні величини позичкового процента.

11. Норма прибутку від інших активних операцій. Якщо інвестиційні операції приносять відносно більший дохід (на одиницю вкладеного капіталу), ніж позичкові, то банку треба переглянути свою процентну політику в бік підвищення рівня процентних ставок.

12. Потреба отримання прибутку від позичкових операцій. Норма позичкового процента повинна бути вищою за норму депозитного процента. Величина цієї різниці (маржа) використовується для покриття банківських витрат та формування прибутку.

З позиції теорії грошей, *процентна ставка* – це ціна грошей як засобу заощадження.

Іншими словами, *процентна ставка* – ціна, що сплачується за використання грошей. Зазвичай розглядається як відсоток від кількості позичених грошей, а не як абсолютна величина. Це, як правило, розмір відсотків, за якими банк нараховує проценти за

ТЕМА 7 Кредит у ринковій економіці

вкладами або наданими кредитами. Це відносна величина доходу за фіксований інтервал часу, вимірювана у відсотках чи у вигляді дробу. У фінансових розрахунках використовуються такі види процентних ставок:

– залежно від бази для нарахування відсотків розрізняють *прості відсотки* (постійна база) і *складні відсотки* (змінна база);

– за принципом розрахунку розрізняють *ставку нарощення* (декурсивна ставка) і *дисконтну ставку* (антисипативна ставка);

– за сталістю значення процентної ставки протягом дії контракту – *фіксовані і плаваючі*.

У періоди економічної нестабільності й інфляції реальна кредитна сума, що надавалася в кредит, може виявитися значно меншою від тієї, що була на момент кредитування. Ось чому потрібно відслідковувати номінальну і реальну відсоткові ставки. **Номінальна відсоткова ставка** – це ціна грошової позики, що визначається як відношення річного доходу, отриманого на позичковий капітал, до суми позики без урахування зміни рівня цін (інфляції). **Реальна ставка відсотка** визначається порівнянням між собою товарних еквівалентів з урахуванням інфляційного впливу.

Норма позичкового відсотка розраховується за формулою

$$H = \frac{D}{K} \times 100\%$$

де H – норма позичкового відсотка;

D – дохід на вкладений капітал;

K – величина позичкового капіталу.

Залежно від способу нарахування відсотків, депозити у банку поділяються на депозити з капіталізацією відсотків (нарахування складних відсотків) та без капіталізації відсотків (нарахування простих відсотків).

Простий відсоток розраховується за формулою

$$I = P \times n \times i$$

де I – відсотки за весь термін позики;

P – початкова сума боргу;

i – ставка нарощення (десятиковий дріб);

n – термін позики (в роках).

Загальну суму виплат (нарощена сума наприкінці терміну) з урахуванням нарахованих відсотків можна розрахувати за формулою

$$S = P + I = P + P \times n \times i = P \times (1 + n \times i)$$

Якщо відсотки нараховуються з капіталізацією, зароблений за рік дохід реінвестується на банківський рахунок на початку наступного року. Таке нарахування складних відсотків може відбуватися щорічно, помісячно, поденно або ж береться будь-який інший інтервал. Якщо відсотки не виплачуються відразу ж після їхнього нарахування, а приєднуються до основної суми, для розрахунку нарощення застосовуються формули складних відсотків. База для їх нарахування збільшується з кожним періодом виплат. Приєднання нарахованих процентів до основної суми, що служить базою для їхнього нарахування, називають капіталізацією процентів.

Формула для розрахунку нарощеної суми наприкінці n -го року за умови, що відсотки нараховуються один раз на рік, має вигляд

$$S = P \times (1 + i)^n$$

де P – початковий розмір боргу;

i – ставка нарощення за складними відсотками;

n – кількість років нарощення.

Відсотки за цей же період (n років) визначаються за формулою

$$I = S - P = P \times (1 + i)^n - P$$

При часткових платежах для погашення позики використовують два методи нарахування процентів. Перший з них – *актуарний*, проценти нараховуються на суму непогашеного боргу, який поступово зменшується.

При наданні споживчих кредитів проценти, як правило, нараховуються на всю суму позики і приєднуються ще в момент відкриття кредиту, тобто застосовується метод *разового нарахування процентів*.

Відсоток за кредит або позичковий відсоток означає плату позичальника у боргових (кредитних) відносинах за надані в позику гроші чи матеріальні цінності.

Розмір процента регулюється переважно співвідношенням попиту і пропозиції на позичковий капітал.

Залежно від способу нарахування відсотків, депозити у банку поділяються на депозити з капіталізацією відсотків (нарахування складних відсотків) та без капіталізації відсотків (нарахування простих відсотків).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Схарактеризуйте сутність кредиту та причини його появи.
2. Проаналізуйте джерела формування кредитних ресурсів.
3. Поясніть фактори, що впливають на вартість кредитних ресурсів.
4. Схарактеризуйте натуралістичну та капіталотворчу торії кредиту, у чому полягає різниця між ними.
5. Розкрийте основні види кредиту.
6. Поясніть відмінності між простими та складними відсотками.
7. Схарактеризуйте роль кредиту у ринковій економіці.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

1. Сутність кредиту та передумови його появи.
2. Причини існування кредиту у сучасних умовах.
3. Теорії кредиту, сучасне бачення сутності і ролі кредиту в економіці.
4. Форми кредиту. Особливості банківського кредитування.
5. Позичковий процент. Фактори, що його визначають.
6. Норма позичкового процента, способи його розрахунку.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Економічні кризи у сучасних умовах, причини їх виникнення та наслідки.
2. Споживче кредитування, його вплив на розвиток сучасної економіки.
3. Роль та значення іпотечного кредитування, особливості його розвитку в Україні.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: Навч. посібник. / Д.І. Коваленко – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 344 с.
2. Вовчак О.Д. Гроші та кредит: навч. посібник (рекоменд. МОН) / О.Д. Вовчак, І.Є. Бучко, З.Р. Костак. – К.: ЦУЛ, 2013. – 424 с.
3. Банківські операції: підручник / О.В. Дзюблюк, Я.І. Чайковський, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
4. Івасів Б.С. Гроші та кредит: підручник / Б.С. Івасів. – Тернопіль. – К.:КонДор, 2008. – 528 с.
5. Норма процента / Матеріал из Википедии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>. Назва з екрану.
6. Савлук М. І. Гроші та кредит: підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз та ін. – К.:КНЕУ, 2011. – 589 с.

正德九年六月
丁未朔五日
庚申

新嘉坡
新嘉坡
新嘉坡

新嘉坡
新嘉坡
新嘉坡

A decorative graphic consisting of a large, thin purple circle. A horizontal bar with a teal-to-white gradient is positioned across the middle of the circle. On the left side of the bar, the text 'Тема 8' is written vertically. In the center of the bar, the title 'Центральні банки' is written in bold black letters. On the right side of the bar, a large purple closing bracket ']' is positioned.

Тема 8

Центральні банки

Загальна характеристика центральних банків

Функції центральних банків

Національний банк України (НБУ) та його функції

Грошово-кредитна політика НБУ

ТЕМА 8 Центральні банки

8.1. Загальна характеристика центральних банків

центральний банк – установа (у більшості випадків державний орган), яка регулює діяльність банків у країні, проводить монетарну (грошово-кредитну) та валютно-курсову політику держави (Федеральна резервна система США) або спільноти держав (Європейський центральний банк).

Перший національний банк – шведський «Ріксбанк» – був заснований у 1668 р., а в 1694 р. був заснований Банк Англії. Але ці банки не володіли правом на емісію грошових знаків і їхні функції відрізнялись від функцій сучасних центральних банків. Центральні банки в їхньому сучасному вигляді виникли тільки в XIX ст.

Центральні банки мають *особливий правовий статус*, обумовлений тим, що вони поєднують у собі окремі риси банківської установи і державного органу управління.

Тривалий час у світовій банківській практиці не існувало розподілу банків на емісійні та комерційні. Існуючі банки приймали вклади, надавали позички, враховували векселі, випускали в обіг банкноти тощо. Випущені банкноти були частково забезпечені золотом, тобто банки мали запас золота, достатній для оплати тільки частини випущених банкнот. Інша частина випуску банкнот була фідуціарною (фідуціарна емісія – випуск банками банкнот за умови часткового їх покриття золотом).

Етапи формування дворівневої банківської системи:

- розмежування функцій (XVII ст.);
- централізація банкнотної емісії;

- монопольне право центрального банку на випуск монет (перша половина XX ст.).

Створення центральних банків історично відбувалося двома шляхами: **еволюційним** та **директивним**.

У сучасних умовах головною ланкою банківської системи країни, як правило, є центральний банк. У різних країнах цей банк називається по-різному: національний, центральний, резервний, народний, державний (наприклад: Австрійський національний банк, Резервний банк Австралії, Народний банк Китаю, Шведський державний банк).

Тепер практично в усіх країнах світу існують центральні банки, але між ними є вагомі відмінності, зумовлені особливостями політичного та фінансово-економічного розвитку країн.

Серед різних функцій центральних банків потрібно виділити основні, без яких неможливе виконання головної мети центрального банку, – збереження стабільності національної грошової одиниці, професійний нагляд та координація діяльності банківської системи, та додаткові, що відповідають розв'язанню цього завдання.

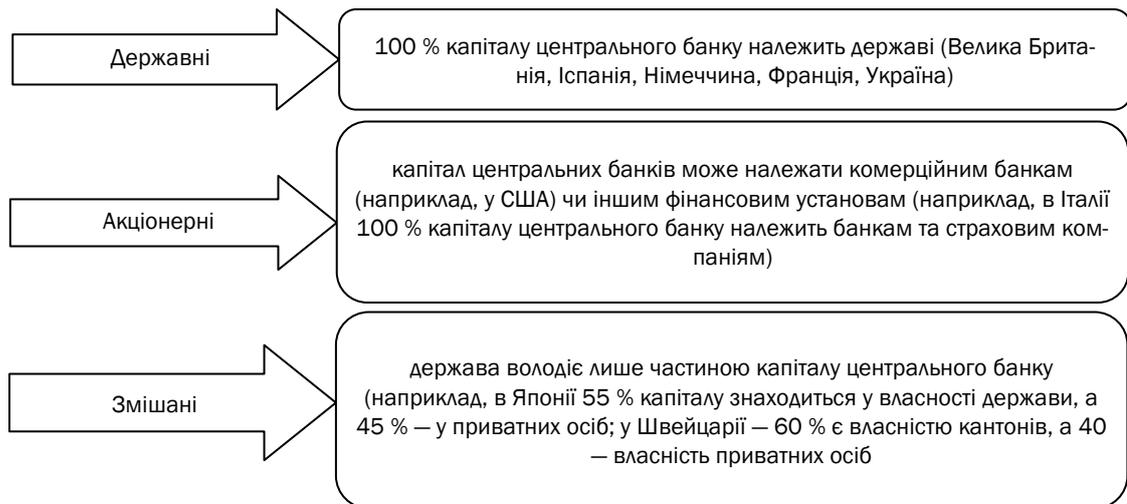
У формуванні органів управління центрального банку головну роль відіграє держава. За формою власності центральні банки можуть бути: *державними, акціонерними, змішаними*.

Центральні банки здійснюють банківські операції, що приносять дохід (кредитування комерційних банків, операції з іноземною валютою, операції з цінними паперами), але метою проведення цих операцій не є отримання прибутку.

Основні **сфери діяльності центрального банку**:

- 1) емісія грошей і підтримка стабільності національної валюти;
- 2) реалізація грошово-кредитної політики країни;
- 3) забезпечення ресурсами комерційних банків (кредитор останньої інстанції);
- 4) нагляд і регулювання банківської діяльності (гарант стабільності);

■ Класифікація центральних банків

5) підтримка курсу національної валюти на міжнародному валютному ринку (валютний центр);

6) виконання фінансових доручень уряду (банк уряду).

Статус центрального банку в кожній країні формується під впливом історичного розвитку, стану демократичних інститутів у суспільстві, врешті-решт він є відображенням усіх процесів, що відбуваються в економіці.

У багатьох економічно розвинених країнах (Австрії, Данії, Франції, Німеччині, Швейцарії, Японії) основні цілі та сфера діяльності центрального банку відображаються в конституції і законах про центральний банк та банківську діяльність. В Україні цілі та сфера діяльності центрального банку закріплені в **Конституції України** та **ЗУ «Про Національний банк України»**.

У деяких країнах (США, Швеція та Італія) формування завдань центрального банку подано в законодавстві тільки в загальних рисах, тоді як в Англії основні завдання центрального банку не зафіксовані ні

законодавчо, ні в розпорядженнях Казначейства. Вони ґрунтуються на національних традиціях у цій галузі, які у свою чергу базуються на історичних документах створення Банку Англії.

У здійсненні грошово-кредитної політики центральні банки користуються певною незалежністю, але уряд має обмежене право на втручання у діяльність банку. Найбільшою незалежністю в здійсненні грошової політики користуються центральні банки Німеччини та Швейцарії. У законодавстві цих країн відсутнє право уряду втручатися у грошову політику центрального банку.

Центральний банк нашої країни – **Національний банк України** за своїми функціями принципово не відрізняється від центральних банків інших країн. Він підзвітний Верховній раді України, а тому незалежний від Уряду, але активно співпрацює з ним.

Європейський центральний банк (ЄЦБ) – головний елемент Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), який як юридична особа виконує основні функції, радить національним державам та наддержавним органам щодо господарчої оцінки ухвали законів та інших правових норм Європейського Союзу, а також висловлює свою думку щодо грошової, цінової політики відповідним органам.

Діяльність ЄЦБ ґрунтується на засадах **незалежності від національних держав та наддержавних органів**, що передбачає передусім відсутність примусу в покриванні їхніх внутрішніх і зовнішніх боргів.

Євросистема складається з ЄЦБ і національних центральних банків країн Єврозони та здійснює цілий ряд завдань з підтримки стабільності цін.

Основною метою діяльності ЄЦБ є **підтримка стабільності цін**. Стабільність цін має важливе значення для досягнення двох цілей:

■ Будівля Європейського центрального банку у Франкфурті-на-Майні (Німеччина)

ТЕМА 8 Центральні банки

економічного зростання і створення робочих місць, і вона є найбільш важливим внеском, який грошово-кредитна політика може зробити в цій галузі.

Європейський центральний банк і національні центральні банки разом утворюють Євросистему, центральну банківську систему Єврозони.

ЄЦБ виконує конкретні завдання у сфері банківського нагляду, банкнот, статистики, макропруденційної політики і фінансової стабільності, а також міжнародного та європейського співробітництва.

Центральний банк – головний регулюючий орган кредитної системи країни або групи країн.

З точки зору власності на капітал, центральні банки поділяються на: державні, акціонерні (приватний капітал), змішані.

8.2. Функції центральних банків

Грошова емісія є основою діяльності всіх центральних банків. У міру розвитку безготівкових розрахунків центральний банк почав виступати в ролі організатора й учасника платіжнорозрахункових відносин.

Центральні банки виконують низку функцій, які умовно можна розділити на такі групи: регулюючі, контрольні і обслуговуючі.

До регулюючих функцій відносять:

- управління сукупним грошовим оборотом;
- регулювання грошово-кредитної сфери;
- регулювання попиту та пропозиції на кредит.

Регульовальна функція, яка притаманна всім без винятку центральним банкам, включає розроблення та проведення грошово-кредитної політики. Не менш

важливою регулюючою функцією центрального банку є регулювання попиту та пропозиції на кредит та іноземну валюту, що здійснюється за допомогою проведення інтервенцій на грошовому та валютному ринках.

Під **контрольними функціями** розуміють:

- здійснення контролю за функціонуванням кредитно-банківської системи;
- проведення валютного контролю.

Контроль за функціонуванням кредитно-банківської системи – одна з основних функцій центрального банку, яка зумовлена необхідністю підтримати стабільність цієї системи, оскільки довіра до національної грошової одиниці допускає наявність стійких та ефективно працюючих кредитно-банківських інститутів.

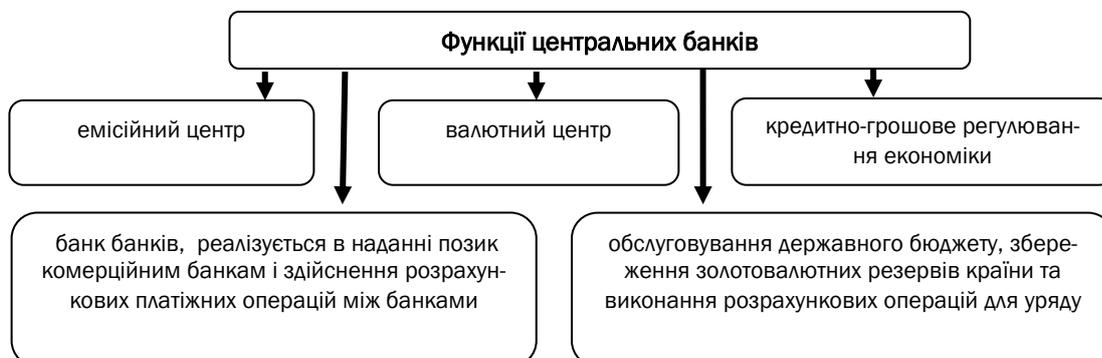
Обслуговуючі функції здійснюються в разі:

- організації платіжно-розрахункових відносин комерційних банків;
- кредитування банківських установ та уряду;
- виконання центральним банком ролі фінансового агента уряду.

Забезпечення безперебійного функціонування системи готівкових та безготівкових розрахунків – одна з обслуговувальних функцій центрального банку. Першочергово діяльність центрального банку в цій сфері обмежувалась випуском в обіг паперово-грошових знаків.

За допомогою кредитування уряду центральні банки здійснюють фінансування державного боргу та дефіциту державного бюджету.

Ще одна обслуговувальна функція центрального банку – здійснення ним ролі фінансового агента уряду, тобто ведення урядових рахунків та управління активами різних урядових відомств. У деяких країнах, наприклад у США, центральні банки здійснюють цю функцію разом з комерційними банками. В інших державах, наприклад в Італії, центральний банк є практично бухгалтером урядових установ.

До додаткових функцій центрального банку відносять: керування державним боргом, проведення аналітичних розслідувань та ведення статистичної бази даних, виготовлення банкнот тощо.

Центральні банки – це органи державного регулювання економіки, яким надано монополічне право випуску банкнот, регулювання грошового обігу, кредиту, валютного курсу, зберігання золотовалютних резервів.

Центральний банк є «банком банків», фінансовим агентом уряду при обслуговуванні державного бюджету.

Ідея створення національного банку, який би виконував функції головної емісійної та центральної банківської установи на території України, виникла ще за часів існування Української Народної Республіки та була реалізована у добу Гетьманату.

Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України.

8.3. Національний банк України (НБУ) та його функції

банківське регулювання – одна із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

золотовалютний резерв – резерви України, відображені у балансі НБУ, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків.

кредитор останньої інстанції – Національний банк України, до якого може звернутися банк для отримання рефінансування в разі вичерпання інших можливостей рефінансування.

рефінансування – операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку.

Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису.

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні.

Статутний капітал Національного банку є державною власністю і становить 10 мільйонів гривень.

Керівними органами Національного банку України є **Рада Національного банку** та **Правління Національного банку**.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є **забезпечення стабільності грошової одиниці України**. При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі.

Також Національний банк виконує такі функції:

- 1) визначає та проводить грошово-кредитну політику;
- 2) монополічно здійснює емісію національної валюти України та організовує готівковий грошовий обіг;

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

■ Будівля Національного банку України

ТЕМА 8 Центральні банки

3) виступає кредитором останньої інстанції для банків й організовує систему рефінансування;

4) установлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;

5) регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками;

6) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій;

7) здійснює банківське регулювання та нагляд;

8) представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах;

9) забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;

10) здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

11) здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законодавством.

НБУ виконує традиційні функції, характерні для центрального банку держави: є емісійним і розрахунковим центром держави, «банком банків» і банкіром уряду. А також здійснює регулювання і контроль за кредитно-фінансовою системою країни в цілому.

Національний банк у межах своїх повноважень сприяє стабільності банківської системи, а також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України.

Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, що володіє монополією правом емісії валюти, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн.

8.4. Грошово-кредитна політика НБУ

грошово-кредитна політика – комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених законодавством засобів та методів.

відкритий ринок – ринок, на якому здійснюються операції з купівлі-продажу цінних паперів між особами, що не є первинними кредиторами та позичальниками, і коли кошти внаслідок продажу цінних паперів на такому ринку надходять на користь держателя цінних паперів, а не їх емітента.

казначейські зобов'язання – боргові цінні папери, що емітуються державою, розміщуються виключно на добровільних засадах серед фізичних та юридичних осіб і засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету та дають право на отримання фінансового доходу або інші майнові права, відповідно до умов їх випуску.

облікова ставка Національного банку України – один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів.

ставки рефінансування Національного банку України – виражена у відсотках плата за кредити, що надаються комерційним банкам, яка встановлюється НБУ з метою впливу на грошовий оборот та кредитування.

В Україні головним суб'єктом грошово-кредитної політики є Національний банк України. Рада НБУ самостійно розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. При розробленні Основних засад грошово-кредитної політики використовуються макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів України та Національним банком України.

Грошово-кредитна політика (ГКП) – це один із елементів економічної політики держави, який являє собою сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси в обороті обсягів кредитів, рівня відсоткових ставок та інших показників грошового обороту і ринку позичкових капіталів.

Грошово-кредитна політика спрямована на досягнення стабільного економічного зростання, низького рівня інфляції та безробіття.

Залежно від обраних цілей визначаються *інструменти*, а також *засоби та методи грошово-кредитної політики*,

вибір яких є прерогативою НБУ. Усі їх можна поділити на дві групи:

- інструменти опосередкованого впливу на грошовий ринок та економічні процеси;
- інструменти прямого впливу.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національний банк України» основними економічними засобами та методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків;
- 2) процентну політику;
- 3) рефінансування банків;
- 4) управління золотовалютними резервами;
- 5) операції з цінними паперами (крім корпоративних) на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу;
- 7) запровадження вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
- 8) зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- 9) емісію власних боргових зобов'язань і операції з ними.

Також Національний банк має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи.

Вибір інструментів грошово-кредитної політики залежить від завдань, які вирішуються на конкретному етапі економічного розвитку.

За допомогою управління **обов'язковими резервами** центральний банк має можливість впливати через базу грошової маси на кредитоспроможність комерційних банків, у тому числі на розміри кредитної мультиплікації.

Механізм цього інструменту полягає в тому, що центральний банк установлює для всіх банків та інших депозитних установ норму обов'язкового резервування залучених коштів зі зберіганням відносної суми їх на кореспондентських рахунках чи в касах без права використання і без виплати відсотків по них. Збільшуючи норму обов'язкового резервування, НБУ негайно скорочує обсяг надлишкових резервів банків, зменшує їхню кредитну спроможність, знижує рівень мультиплікації депозитів, і навпаки.

Цей інструмент монетарної політики має перевагу тому, що він однаково впливає на всі банки, змінюючи пропозицію, але він має і значні недоліки, зокрема:

підвищення норми обов'язкового резервування може призвести всі банки з невеликим надлишковим резервом в неліквідний стан, оскільки НБУ обмежує їхні доходи за активними операціями.

Через зміну **облікової ставки НБУ** збільшується або зменшується на грошовому ринку пропозиція кредитних ресурсів.

Механізм його полягає в тому, що центральний банк установлює ставки відсотків (облікова ставка НБУ) за позичками, які він надає комерційним банкам у порядку їхнього рефінансування. Збільшуючи рівень облікової ставки, НБУ стримує попит комерційних банків на свої позики та мультиплікацію депозитів і в результаті зменшує зростання пропозиції грошей в економіці. Це призводить до подорожчання грошей на монетарному ринку, зумовлюючи падіння ринкової кон'юнктури.

Відсоткова політика має певні недоліки, зокрема вплив на пропозицію грошей не досить чіткий і оперативний. Для комерційних банків та інших суб'єктів господарювання важлива не проста зміна відсоткової ставки, а зміна її співвідношення з ринковими відсотковими ставками, за якими вони одержують позики в інших кредиторів і самі надають позики.

Операції на відкритому ринку – це найбільш застосований інструмент грошово-кредитної політики в країнах з високо розвинутими економіками.

Механізм операцій на відкритому ринку полягає в тому, що, купуючи цінні папери на ринку, НБУ додатково спрямовує в оборот відповідну суму грошей і цим збільшує банківські резерви, внаслідок чого потім збільшується і загальна маса грошей в обороті. Продаючи цінні папери зі свого портфеля, він вилучає на відповідну суму банківські резерви, а згодом зменшується і загальна маса грошей в обороті. У результаті цих операцій відповідно збільшується чи зменшується пропозиція грошей, що впливає в кінцевому підсумку на кон'юнктуру ринків.

Цей інструмент монетарної політики має суттєві переваги: високу оперативність та незалежність, на дію цього інструменту не впливають ніякі інші суб'єкти ринку, крім центрального банку, що робить його вплив досить значним і ефективним. Недоліком цього інструменту є те, що для його ефективного використання потрібна згода всіх контрагентів на відкритому ринку (продати чи купити цінні папери).

Використовуються й інші інструменти грошово-кредитної політики і механізми регулювання грошового обороту. При цьому грошово-кредитна політика повинна бути гнучкою, узгодженою із загальними механізмами макроекономічного регулювання, саме з бюджетною, фіскальною, зовнішньоекономічною і валютною політиками.

ТЕМА 8 Центральні банки

Однією з найважливіших регулювальних функцій, яка притаманна всім без винятку центральним банкам, є розробка та проведення високоефективної грошово-кредитної політики (ГКП).

Грошово-кредитна політика може бути ефективною лише в разі комплексного застосування різних важелів монетарного регулювання.

Найпоширенішим і найдієвішим механізмом впливу на економіку в цілому і грошову систему зокрема є інструмент опосередкованого (економічного) впливу і особливо операції на відкритому ринку. Вони не мають різкого негативного впливу на ефективність роботи банківської системи і легко контролюються центральним банком.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

---

1. Який банк є головною ланкою дворівневої банківської системи?
2. Які етапи формування дворівневої банківської системи?
3. Якими шляхами виникли центральні банки?
4. Назвіть основні функції центральних банків.
5. Як класифікуються центральні банки за формою власності?
6. Які функції виконує НБУ?
7. Що називають грошово-кредитною політикою?
8. Назвіть основні цілі грошово-кредитної політики.
9. Дайте характеристику інструментів грошово-кредитної політики.
10. Назвіть особливості грошово-кредитної політики України.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

---

1. Центральні банки. Їх походження і призначення.
2. Поняття грошово-кредитної політики центрального банку, її завдання та типи.
3. Інструменти грошово-кредитної політики.
4. Державне регулювання грошової сфери. Центральний банк як орган державного регулювання грошової сфери.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Європейський центральний банк. Матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Європейський_центральний_банк.
2. Офіційний сайт Європейського центрального банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.en.html>.
3. Конституція України // Закон України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Про Національний банк України // Закон України від 20.05.1999 р. № 679 – XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36081&cat_id=36006.
6. Національний банк України. Матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_банк_України.
7. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посібник / Д.І. Коваленко – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 344 с.
8. Міщенко В.І. Центральні банки: організаційно-правові засади / В.І. Міщенко, В.Л. Кротюк. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 372 с.
9. Положення про основи процентної політики Національного банку України // Постанова Правління Національного банку України від 21.04. 2016 р. № 277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0277500-16>.
10. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи // Постанова Національного банку України від 17.09.2015 р. № 615. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15>.
11. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник / За ред. А. М. Мороза, М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.

ТЕМА 9

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ ТА ЇХ ОСНОВНІ ОПЕРАЦІЇ

Еволюція та розвиток комерційних банків в Україні

Класифікація і характеристика комерційних банків

Функції комерційних банків

Операції та послуги комерційних банків

ТЕМА 9 Комерційні банки та їх основні операції

9.1. Еволюція та розвиток комерційних банків в Україні

Термін «банк» походить від латинського «*banco*» й означає «контора», «лава», «стіл», за яким здійснювався обмін грошей. Французьке слово «*banque*» означає «скриня», тобто вказує на функцію збереження чогось цінного.

За свідченнями істориків, перші банківські операції почали здійснюватись у Стародавньому Вавилоні, де не тільки обмінювалися гроші однієї держави на гроші іншої, а й практикувалося прийняття вкладів та видання за ними певних відсотків. Подальшого розвитку банківська справа набула в Стародавній Греції (Еладі), де організацію банківської справи було закладено понад дві з половиною тисячі років тому.

Формування нової банківської системи України почалось із побудови суверенної держави і прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 листопада 1990 р.) та Закону України «Про економічну самостійність України» (3 серпня 1990 р.).

На території України початок банківської діяльності було покладено в середині XVIII ст. Вона розвивалася разом зі становленням банківської системи Росії. У ті часи торгівля велася за готівку, а промисловість розвивалася в основному за рахунок держави. Першими позичальниками були уряд і землевласники, а в ролі кредиторів виступали одноосібні підприємці-лихварі.

Кредитна система в Україні була започаткована в 1781 р., коли Російський Асигнаційний банк відкрив свої банківські контори в Києві, Ніжині, Харкові, а в 1782 р. – у Херсоні. У 1839 р. в Києві засновується місцева контора державного комерційного банку. Указом від 31 травня 1860 р. було створено Державний банк Росії, який займався емісією кредитних білетів і здійснював низку кредитних операцій, а в Україні діяли його контори: в Києві, Харкові та Одесі. Крім того, в цей період в Україні почали функціонувати великі комерційні банки (Дворянський, Селянський), налагоджувалась мережа ощадних установ, що акумулювали заощадження населення.

Після реформи 1861 р. в Україні було створено місцеві банки: 1864 р. – Херсонський земський банк, 1871 р. – Харківський земельний банк, 1868 р. – Київський приватний комерційний банк, Київський промисловий банк та Катеринославський комерційний банк, а в Одесі формується Бессарабсько-Таврійський земельний банк та ін. Усі вони видавали позики під заставу поземельної власності або нерухомості.

У радянський період правове становище банків неодноразово змінювалось. Декретами ВЦВК від 14 грудня 1917 р. всі банки та приватні кредитні установи було націоналізовано, а банківську справу проголошено державною монополією. У 1920 р. Україна залишилася без власної грошової одиниці і без банківської системи. Після реформ 1930–1932 рр. банківська система складалась із Державного банку СРСР, який став єдиним розрахунковим центром і займався концентрацією короткострокового кредитування і платіжного обігу, та чотирьох спеціалізованих банків (Промбанк, Сільгоспбанк, Торгбанк, Цекомбанк, Зовнішньоторговельний банк).

У 1987 р. в СРСР з метою реорганізації банківської системи було проведено банківську реформу: новоутворені шість банків (Держбанк СРСР, спеціалізовані банки Агропромбанк СРСР, Промбудбанк СРСР, Житлосоцбанк СРСР, Ощадний банк, Зовнішньоекономічний банк СРСР) підпорядковувались Раді Міністрів СРСР і одночасно виступали як органи державного управління та юридичні особи, займались господарською діяльністю. В Україні в цей період існувала широка мережа установ Держбанку і Будбанку, трудових ощадних кас.

Фундамент нової банківської системи в Україні було закладено створенням перших кооперативних комерційних банків на підставі Закону СРСР «Про кооперацію» (1988 р.). Перший кооперативний банк «Таврія» зареєстровано в 1988 р., а перший комерційний банк – Український інноваційний банк заснований у січні 1989 р. в Києві.

У ході перебудови СРСР почалося становлення комерційних банків за допомогою акціонування державних банків і створення нових кредитних установ на кооперативній і акціонерній основі. На 01.04.1991 р. в Україні було зареєстровано 74 комерційних банки.

Діюча в країні банківська система виникла на основі прийнятого Верховною Радою України 20 березня 1991 р. Закону України «Про банки і банківську діяльність». Створення і розвиток банківської системи України відбувалось поетапно.

Перший етап (1991 – 1992 роки) – процеси перереєстрації та реорганізації банків. З жовтня 1991 р. Національний банк України починає перереєстрацію комерційних банків України, які були зареєстровані ще Держбанком СРСР. На цьому етапі починається заміщення долі капіталу, вкладеного в комерційні банки різними державними установами, ринковим капіталом суб'єктів підприємницької діяльності.

Другий етап (1992 – 1993 роки) – активне виникнення банків «другої хвилі». На цьому етапі виникає цілий ряд комерційних банків, створюються такі банки, як Приватбанк, банк Аваль, Правексбанк та інші. Безпосередньо на цьому етапі спостерігається масове створення дрібних, так званих «кишенькових» комерційних банків.

Третій етап (1994 – 1996 роки) – перші банкрутства банків. Активізація роботи Національного банку України по створенню чіткої системи регулювання діяльності комерційних банків сприяла призупиненню інфляційних процесів. Не всі комерційні банки були готові до більш жорсткого контролю з боку НБУ за їх діяльністю, до змін кон'юнктури фінансового ринку, до управління банківськими процесами зсередини, що і призвело до їх банкрутства. У 1994 році збанкрутувало і було ліквідовано 11 банків, у 1995 – ще 20 банків стали банкрутами, у 1996 році прямими банкрутами стали ще 45 банків. У цей же період на фінансово-кредитному ринку України починають працювати іноземні банки та їх представництва.

Четвертий етап (1996 – 1998 роки) – стабілізація і введення національної грошової одиниці – гривні. Позаду залишились роки гіперінфляції і повної незбалансованості економіки.

П'ятий етап (1999 – 2008 роки) – розвиток банківської системи в умовах реструктуризації економіки, падіння прибутковості банківських операцій, збільшення та консолідації капіталу банків. У банківській системі до 2008 року спостерігалися позитивні тенденції, вона набуває ринкового типу, в державі реєструються іноземні банки та їхні представництва, відбувається зміна акціонерів шляхом продажу і перепродажу банків, а також здійснюється реєстрація нових банків.

Сьогодні банківська система України – це один із найрозвинутіших елементів господарського механізму, оскільки її реформування було розпочате раніше за інші сектори економіки, що визначалося ключовою роллю банків при вирішенні завдань переходу до ринку.

9.2. Класифікація і характеристика комерційних банків

банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі.

банк з іноземним капіталом – банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 відсотків.

Наразі в Україні функціонує три банківські асоціації – Асоціація українських банків, Український кредитно-банківський союз та Незалежна асоціація банків України.

У сучасних умовах функціонує значна кількість банків. Залежно від критерію їх можна класифікувати за рядом ознак.

У залежності від форм власності.

Державні банки являють собою кредитні установи, що знаходяться у власності держави. Згідно із законодавством України державний банк створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. В Україні функціонують наступні державні банки: ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» та ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК». Статутні фонди цих банків сформовані за рахунок бюджетних коштів і коштів бюджетних установ.

Приватні банки – банки які створені за участю приватного капіталу. В Україні приватні банки можуть бути створені у формі: публічного акціонерного товариства, капітал якого формується шляхом емісії акцій та кооперативного банку, що створюються на основі пайових внесків юридичних та фізичних осіб.

Змішані банки – банки за участю державного і приватного капіталу.

У залежності від організаційно-правової форми.

Публічні акціонерні банки створюються у вигляді публічного акціонерного товариства. Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій. Розмір статутного фонду

ТЕМА 9 Комерційні банки та їх основні операції

визначається акціонерами банку, але не може бути меншим за розмір, установлений НБУ.

Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки.

Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації.

Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки.

За функціями та характером діяльності.

Універсальні банки виконують широкий спектр банківських операцій та послуг. На сьогодні в Україні майже всі банки є універсальними.

Спеціалізовані банки – обмежуються невеликим колом операцій або функціонують у вузькому секторі ринку, або обслуговують окремі галузі економіки (інвестиційні, іпотечні, ощадні, клірингові). Згідно з чинним законодавством України банк набуває статусу спеціалізованого, якщо більше 50% його активів є активами одного типу.

Різновиди спеціалізованих банків:

– *інвестиційні банки* – мобілізують ресурси та надають позики шляхом випуску і розміщення облігацій та інших зобов'язань. Інвестиційні банки виступають посередниками між інвесторами і тими, кому потрібна позика, а також у ролі гаранта емісій та організаторів гарантійних банківських синдикатів, здійснюють купівлю-продаж акцій та облігацій за свій рахунок, надають кредити покупцям цінних паперів;

– *ощадні банки* – банківські установи, основною функцією яких є залучення заощаджень і тимчасово вільних коштів населення; як правило, невеликі кредитні установи, що діють в регіональному масштабі;

– *банки розвитку* (функціонують на національному та локальному рівнях), які здійснюють кредитування промисловості в масштабах усієї країни або ж окремих галузей економіки. Серед цих банків переважають державні банківські інститути, але існують і змішані – за участю приватного національного та іноземного капіталу;

– *іпотечні банки* – спеціалізовані комерційні банки, які у своїй діяльності в основному спираються на довгострокове іпотечне кредитування та фінансування операцій з нерухомістю. Система іпотечного кредитування включає два напрями:

· надання банками іпотечних довгострокових кредитів під заставу нерухомості (землі, будівель виробничого та житлового призначення, квартир тощо);

· продаж іпотечних зобов'язань фінансовим посередникам: фінансові компанії скуповують на фінансовому ринку забезпечені заставою активи банків, а потім від свого імені на їхній основі випускають цінні папери (облігації), які обертаються на вторинному ринку.

– *інноваційні банки* – спеціалізовані банки, які здійснюють фінансування і кредитування інноваційної діяльності за циклом «наука–техніка–виробництво» з метою підтримки науково-технічного прогресу. Інноваційні банки можуть створюватись за участю держави для фінансування загальнодержавних цільових програм.

У кредитних операціях все більшу роль відіграють **міжбанківські об'єднання**. Вони утворюються з метою координації дій, підвищення ефективності операцій та захисту професійних інтересів учасників цього об'єднання.

Згідно із законом України «Про банки та банківську діяльність», банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: банківська група, банківська холдингова компанія, фінансова холдингова компанія. Банки можуть бути учасниками промислово-фінансових груп з дотриманням вимог антимонопольного законодавства України.

Банківська група – група юридичних осіб, які мають спільного контролера, що складається: 1) з материнського банку та його українських та іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами; 2) з двох або більше фінансових установ і в якій банківська діяльність є переважною.

Банківська холдингова компанія – фінансова холдингова компанія, в якій переважною діяльністю фінансових установ, що є її дочірніми та асоційованими компаніями, є банківська діяльність.

Фінансова холдингова компанія – юридична особа, основним видом діяльності якої є участь у статутному капіталі юридичних осіб та діяльність фінансових установ, які є її дочірніми та/або асоційованими компаніями, є основною.

З метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяльності банки мають право створювати неприбуткові спілки чи асоціації.

Банківські спілки та асоціації не мають права займатися банківською чи підприємницькою діяльністю і не можуть бути створені з метою отримання прибутку.

Асоціація (співка) банків є договірним об'єднанням банків і не має права втручатися у діяльність банків членів асоціації (співки).

На сучасному етапі розвитку в Україні переважна більшість банків що діє, є приватними публічними акціонерними товариствами, що надають широкий спектр банківських операцій і послуг (тобто є універсальними).

9.3. Функції комерційних банків

банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, або гарантія, або зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

розрахункові банківські операції – рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний згідно з розпорядженнями клієнтів або в результаті дій, які в рамках закону призвели до зміни права власності на активи.

У сучасних умовах основними функціями комерційних банків є:

- мобілізація тимчасово вільних грошових коштів і перетворення їх у капітал;
- кредитування підприємств різних форм власності та населення;
- випуск кредитних грошей;
- здійснення розрахунків і платежів;

– емісійно-установча функція;

– консультування, надання економічної і фінансової інформації.

Виконуючи **функцію мобілізації тимчасово вільних коштів і перетворення їх у капітал**, банки акумулюють грошові доходи й заощадження у формі внесків. Сконцентровані у внесках заощадження перетворюються в позичковий капітал, який банки використовують для надання кредитів. У кінцевому рахунку за допомогою банків заощадження перетворюються в капітал. Вкладник отримує винагороду у вигляді відсотка.

Важливе економічне значення має **функція кредитування підприємств і населення**. Банк виступає в якості фінансового посередника, одержуючи кошти в кінцевих кредиторів та даючи їх кінцевим позичальникам. Підприємствам необхідні додаткові грошові кошти для оновлення капіталу і розширення виробничих потужностей. Для задоволення попиту з боку підприємств комерційні банки розробляють нові форми кредитування, удосконалюють його механізм.

Випуск кредитних грошей – специфічна функція, яка відрізняє комерційні банки від інших фінансових інститутів. Комерційні банки здійснюють депозитно-кредитну емісію: грошова маса збільшується, коли банки видають позички своїм клієнтам, і зменшується, коли ці позички повертаються.

За наявності попиту на банківські кредити сучасний емісійний механізм дозволяє розширяти грошову емісію, що підтверджує зростання грошової маси в промислово розвинутих країнах. Банківський кредит став однією з головних причин цього збільшення. Разом з тим економіка потребує необхідної, але не надлишкової кількості грошей, тому комерційні банки функціонують в рамках обмежень, передбачених державою в особі центрального банку. Ці обмеження регулюють процес кредитування і відповідно процес створення кредитних грошей та здійснюють контроль за цим процесом.

Однією з функцій комерційних банків є **забезпечення розрахунково-платіжного механізму**. Виступаючи в якості посередників у платежах, банки виконують для своїх клієнтів операції, пов'язані з проведенням розрахунків і платежів.

Емісійно-установча функція здійснюється комерційними банками шляхом випуску і розміщення цінних паперів (акцій, облігацій). Ринок цінних паперів доповнює систему банківського кредиту і взаємодіє з нею.

ТЕМА 9 Комерційні банки та їх основні операції

Маючи можливість постійно контролювати економічну ситуацію, комерційні банки дають клієнтам **консультації** з широкого кола проблем. У даний час зросла роль банків у наданні клієнтам **економічної і фінансової інформації**.

Свої функції комерційні банки реалізують через виконання визначеного набору операцій.

Крім розглянутих функцій, банки другого рівня виконують широке коло функцій самої банківської системи.

9.4. Операції та послуги комерційних банків

активні операції – операції, спрямовані на розміщення та використання наявних у банку власних та залучених ресурсів з метою одержання прибутку при раціональному розподілі ризиків за окремими видами операцій та підтриманні необхідного рівня ліквідності.

акредитив – договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

банківська діяльність – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

банківські ресурси – сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні банку та використовуються ним для виконання своїх функцій та операцій.

вклад (депозит) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

капітал банку – кошти, спеціально створені фонди та резерви, призначені для забезпечення фінансової стійкості, комерційної та господарської діяльності, відшкодування можливих збитків, і які перебувають у користуванні банку.

капітал статутний – сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку в розмірі, визначеному статутом.

пасивні операції – операції, за допомогою яких банки формують свої фінансові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Власний капітал комерційного банку становить незначну частку всіх його пасивів – менш як 10%. Це пояснюється тим, що комерційний банк виступає в ролі посередника і власний капітал, є лише основою для залучення коштів.

Банківські операції – комплекс упорядкованих дій банку, що потребують руху накопиченої вартості (пов'язані із залученням або розміщенням ресурсів).

Банківські послуги – це комплекс упорядкованих, пов'язаних з обслуговуванням (клієнтів або безпосередньо банку) дій банку, що не потребують руху накопиченої вартості, а пов'язані лише з рухом доданої вартості.

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» до **банківських послуг (операцій) належать**:

- 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу);
- 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо:

- 1) інвестицій;
- 2) випуску власних цінних паперів;
- 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей;
- 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;
- 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;

б) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);

7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Залежно від економічного змісту всі види діяльності комерційних банків прийнято розділяти на три групи:

пасивні операції;

активні операції;

банківські послуги (комісійно-посередницькі операції).

Пасивні операції банків. Пасивні операції забезпечують формування ресурсів банку, необхідних йому понад власний капітал для забезпечення нормальної діяльності, ліквідності та одержання запланованого доходу. Сформовані у результаті пасивних операцій кошти становлять переважну частину всіх ресурсів банків, що визначає важливу роль цих операцій у їх діяльності.

До пасивних операцій належать:

- 1) формування капіталу банку;
- 2) залучення коштів (депозитні операції);
- 3) запозичення коштів (операції на міжбанківському ринку, емісія боргових цінних паперів).

Власний капітал банку – це капітал, що належить власникам банку (акціонерам або учасникам кооперативу). Він складається з акціонерного (пайового), резервного капіталів і нерозподіленого прибутку поточного року. *Акціонерний капітал* – це капітал, мобілізований шляхом продажу акцій. Його сума дорівнює номінальній вартості випущених акцій. *Резервний капітал* – складається з установчого прибутку, що являє собою різницю між курсовою і номінальними вартостями випущених акцій, а також із щорічних відрахувань від поточного прибутку.

Згідно законодавства України визначено такі види капіталу банку: *статутний, приписний та регулятивний.*

Статутний капітал – сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку в розмірі, визначеному статутом. Мінімальний розмір *статутного капіталу* українського банку на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 500 мільйонів гривень.

Приписний капітал – сума грошових коштів у вільно конвертованій валюті, надана іноземним банком філії для її акредитації.

Регулятивний капітал банку включає основний і додатковий капітал. *Основний капітал* включає статутний капітал і розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у статутний капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів. *Додатковий капітал*, за умови затвердження Національним банком, може включати нерозкриті резерви, резерви переоцінки, гібридні капітальні інструменти і субординований борг. Додатковий капітал не може бути більш як 100 відсотків основного капіталу.

Основний вид пасивних операцій – залучення коштів (зобов'язання) на банківські рахунки всіх видів: поточні, строкові, ощадні, валютні тощо. Всі кошти, залучені на банківські рахунки, прийнято називати депозитами, а ці операції – депозитними. Депозити служать важливим джерелом коштів, за рахунок яких банки формують велику частину своїх доходних активів.

Залучені кошти банку можна класифікувати за різними ознаками:

а) за *терміном* залучення вони поділяються на кошти до запитання та залучені на певний термін (коротко-, середньо- та довгострокові);

б) за *економічною природою* всі залучені кошти банку (зобов'язання) поділяють на дві основні категорії: депозити та недепозитні залучені кошти;

в) за *джерелами походження* це можуть бути кошти фізичних і юридичних осіб, підприємств, фінансових інститутів, центрального банку, інших комерційних банків, бюджетні кошти тощо;

г) *залежно від умов залучення* коштів (вкладнику може сплачуватися фіксований чи плаваючий відсоток і т.д.).

За більшістю залучених ресурсів банк має здійснювати резервування коштів у вигляді обов'язкових резервів у центральному банку, з тим щоб захистити вкладників від можливих ризиків і втрат.

Запозичені кошти частіше залучаються для підтримки ліквідності банків, тобто в надзвичайних ситуаціях, оскільки ці кошти більш дорогі і короткострокові, ніж депозитні. Одним із джерел запозичених коштів є *міжбанківський кредит*. Кредитними ресурсами

ТЕМА 9 Комерційні банки та їх основні операції

торгують фінансово стійкі комерційні банки, в яких завжди є надлишок ресурсів. Ці банки для одержання прибутку прагнуть розмістити вільні ресурси в інших банках.

Важливу роль у формуванні ресурсів банків відіграють їхні *позички в Центральному банку*. Таке позичання коштів може здійснюватись через участь в *операціях ЦБ на відкритому ринку та одержання стабілізаційного кредиту*.

Операції на відкритому ринку Національний банк України проводить, здійснюючи короткострокове та середньострокове рефінансування банків через організацію тендерів, а також через постійно діючу лінію рефінансування (кредит «овернайт»). НБУ здійснює рефінансування комерційних банків через операції на відкритому ринку тільки під забезпечення державних цінних паперів, векселів суб'єктів господарської діяльності і веселів Державного казначейства України.

Активні операції банків. Активні операції – це розміщення банками власних та залучених коштів із метою одержання прибутку і забезпечення своєї ліквідності. Вони тісно пов'язані з пасивними операціями. Розміщуючи кошти в активи, банки постійно стежать за тим, щоб частина коштів залишалася у вигляді обов'язкових і вільних резервів, щоб тривалість вкладень в активи відповідала тривалості залучення коштів у пасиви. Все це вимагає від банків керування активними і пасивними операціями в їх взаємодії як єдиним комплексом банківської діяльності.

До активних операцій належать:

- 1) операції з видачі кредитів;
- 2) вкладення в цінні папери (інвестиційні операції);
- 3) формування касових залишків і резервів;
- 4) формування інших активів (формування основних коштів – будівель, обладнання тощо).

Кредитні операції здійснюються у формі надання кредитів під зобов'язання позичальників повернути кошти і виплатити відсотки у встановлені терміни. Це ключовий вид активних операцій банків, вони забезпечують переважну частину прибутків у багатьох банках. Кредити банків – важливе джерело грошових коштів для різних секторів економіки.

Водночас кредитні операції несуть у собі найбільшу загрозу для банків – ризик неповернення кредитів. Тому банки при видачі кредитів повинні вживати заходи для запобігання кредитних ризиків: ретельно перевіряти

можливість позичальника повернути кредит (його кредитоспроможність), вимагати забезпечення кредиту або гарантії його повернення третьою особою (банком, страховою компанією), створювати резервні фонди.

За користування наданими в кредит коштами банки стягують із позичальників плату у вигляді процента, який є важливим джерелом прибутків банків.

Вкладення в цінні папери (інвестиційні операції). Хоч банківські кредити – важливий дохідний актив, висока їх ризиковість примушує банки не вкладати всі свої кошти в позички, а знаходити їм більш надійне використання. Таким високоприбутковим і менш ризикованим об'єктом банківських вкладень є прями та фінансові інвестиції.

Прямі фінансові інвестиції передбачають внесення коштів або майна для збільшення статутного капіталу юридичної особи і придбання таким чином корпоративних прав. *Фінансові інвестиції* банк здійснює через інвестиції в цінні папери, шляхом вкладення коштів у цінні папери. Крім цього, банки можуть здійснювати інші операції з цінними паперами, які мають назву *фондових*, до них належать:

- емісія власних цінних паперів;
- операції РЕПО (продаж цінних паперів із можливістю наступного викупу їх);
- операції з надання кредиту під заставу цінних паперів;
- операції на ринку цінних паперів від свого імені.

Фінансові інвестиції банку формують *банківський портфель цінних паперів*, який за їх призначенням можна розділити на дві частини:

- група короткострокових цінних паперів;
- група середньо- і довгострокових цінних паперів.

Кожна з цих груп має своє особливе призначення. *Перша група* покликана забезпечувати підвищення ліквідності і стійкості банку, тому є, по суті, запасом його вторинних резервів. До таких паперів відносять короткострокові зобов'язання держави й інших високорейтингових емітентів (казначейські облігації і векселі, депозитні сертифікати, комерційні векселі і т.п.). Всі вони високоліквідні, мають розвинутий вторинний ринок, не несуть істотної загрози кредитному ризику.

Цінні папери другої групи служать об'єктом банківських інвестицій і мають своїм призначенням підвищення прибутковості банку, оскільки рівень прибутковості залежить від тривалості вкладень. Вони також сприяють

підвищенню якості балансу банку, оскільки можуть бути використані як застава для одержання кредитів на міжбанківському ринку. Купівля таких паперів звичайно називається інвестиційними операціями. До них належать: купівля довгострокових державних облігацій, муніципальних облігацій, акцій, корпоративних довгострокових облігацій.

Формування касових залишків і резервів як один із видів активних операцій банків спрямоване на збереження їх ліквідності. Касові залишки і залишки коштів банків на їх рахунках у Центральному й інших комерційних банках – найбільш ліквідні активи, що складає первинні резерви банківської ліквідності. За рахунок цих коштів банки постійно спроможні задовольнити необхідність клієнтів забрати свої внески. Накопичення таких резервів кожним банком є обов'язковим, і держава установлює мінімальні норми обов'язкових резервів для комерційних банків.

Водночас слід зазначити, що цей вид активу не приносить банкам доход. Тому вони намагаються мінімізувати його обсяг.

Банківські послуги. Характерною рисою банківських послуг є те, що для їх надання банкам не потрібні додаткові ресурси. Свою діяльність по наданню послуг банки здійснюють, як правило, у процесі виконання звичайних пасивних і активних операцій. Банківські послуги – досить дохідний, практично безризиковий вид діяльності.

До послуг, які можуть надавати банки, відносять розрахункові операції, переказні, факторингові, послуги з управління активами інших суб'єктів ринку, консалтингові, гарантійні, посередницькі, довірчі (трастові) та інші послуги.

Розрахункові операції. Розрахункові операції пов'язані з функцією банку як посередника в розрахунках. Існує декілька форм розрахунків і видів операцій, які можна об'єднати в дві групи – інкасові й акредитивні.

Найбільш масові – *інкасові операції*, за допомогою яких банк за зданими йому клієнтами розрахунковими документами, чеками, векселями та іншими платіжними вимогами одержує гроші і зараховує їх на поточні рахунки.

Комерційний акредитив – це форма розрахунків між покупцем і постачальником, застосовувана тоді, коли постачальник недостатньо впевнений у платоспроможності покупця. Застосовується вона, головним чином, у розрахунках по зовнішній торгівлі.

Сутність її зводиться до того, що банк покупця гарантує постачальнику оплату товарів покупцем.

Переказні операції – це операції по переказу банком грошей, внесених наявними грошима чи списаних з поточного рахунка клієнта у своє відділення чи у відділення банку-кореспондента (усередині країни чи за кордоном), де їх може одержати сам клієнт чи особа, якій адресовано переказ.

Факторингові операції. Факторинг – це різновид розрахункових операцій, що пов'язаний із кредитуванням оборотного капіталу клієнта шляхом переуступки клієнтом-постачальником банку неоплачених платіжних вимог, рахунків-фактур за поставлені товари, виконані роботи і зроблені послуги і відповідно – права одержання платежу за ними, тобто шляхом інкасування дебіторської заборгованості клієнта (одержання засобів за платіжними документами).

У цьому випадку банк стає власником неоплачених платіжних вимог і бере на себе ризик їхньої несплати, хоча кредитоспроможність боржників попередньо перевіряється. Завдяки факторингу досягається прискорення оборотності засобів у розрахунках.

Довірчі (трастові) операції – це операції, при виконанні яких банк є довіреною особою. Довірителями виступають окремі фізичні особи і корпорації, а також навчальні, релігійні, благодійні й інші заклади. Для окремих осіб банки керують на довірчих засадах нерухомим майном, цінними паперами і грошовим капіталом. Прийняті для керування цінні папери банк може продати, щоб придбати більш прибуткові папери.

При передачі банку грошових капіталів довіритель може наказати сферу їхнього використання. Якщо таких вказівок немає, банк за своїм розсудом інвестує їх.

Торгово-комісійні операції – це операції, пов'язані з купівлею і продажем цінних паперів і дорогоцінних металів для клієнтів. Банки беруть активну участь у розміщенні облігацій державних позик. Здобуваючи облігації держави, вони потім розміщують їх на фондовому ринку між фінансово-кредитними установами і приватними особами. Крім того, вони здійснюють великі обороти з акціями й облігаціями акціонерних підприємств, продаючи їх за дорученням одних клієнтів і купуючи для інших.

Акцептні операції. У тісному зв'язку з кредитними операціями комерційних банків знаходяться акцептні, пов'язані з акцептом комерційних векселів. Акцепт означає згоду боржника платити по виставленому на нього кредитором векселю. Ця згода оформляється у

ТЕМА 9 Комерційні банки та їх основні операції

виді напису на лицьовій стороні векселя слова «акцептована», дати і підпису акцепту.

Акцептом векселя банк гарантує його плату і тим самим додає йому велику мобільність як засобу звертання і платежу. Крім того, такі векселі більш охоче приймаються до обліку іншими банками. Акцептні операції носять характер пасивно-активних: з наданням акцепту в банку одночасно виникає зобов'язання стосовно кредитора (власника векселя) і вимога стосовно боржника, за якого він поручився.

Однією з необхідних передумов ефективного функціонування банків та їх фінансової стійкості є стабільність і достатність ресурсної бази банків.

Акумуляуючи грошові накопичення, доходи і заощадження юридичних і фізичних осіб, банки перетворюють їх на капітал, який надається в позику власниками на умовах повернення за плату у вигляді відсотка. Тому банківські ресурси називаються *банківським капіталом*.

Залучені кошти формують переважну частину ресурсів, які використовують для виконання активних операцій банків.

До активних операцій належать надання кредитів та позичок, купівля-продаж цінних паперів, вкладення коштів у комерційні проекти, лізингові і факторингові операції, інвестиції в основні засоби тощо.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

1. Що таке банк?
2. Розкрийте особливості розвитку банків в Україні.
3. Проведіть класифікацію комерційних банків.
4. Поясніть різновиди спеціалізованих банків.
5. Схарактеризуйте типи банківських об'єднань.
6. Поясніть основні функції комерційних банків.
7. Схарактеризуйте категорії «банківські операції» і «банківські послуги».
8. Поясніть сутність пасивних операцій банків.
9. Схарактеризуйте види капіталу банку.
10. Схарактеризуйте всі види залучених коштів банку.
11. У чому сутність активних операцій банку?
12. Назвіть активні операції банку. Дайте їм характеристику.
13. Що таке банківський портфель цінних паперів?
14. Поясніть сутність банківських послуг.
15. Схарактеризуйте різновиди банківських послуг.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Надайте загальну характеристику еволюції комерційних банків.
2. За якими критеріями класифікуються комерційні банки?
3. Схарактеризуйте функції комерційних банків.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Про Національний банк України // Закон України від 20.05.1999 р. № 679 – XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
2. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>.
3. Про банки і банківську діяльність // // Закон України від 07.12.2000 р. № 2121 – III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page>.
4. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посібник. / Д.І. Коваленко – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 344 с.
5. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733.
6. Міщенко В.І. Банківські операції: підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренева. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2007. – С. 155 – 175.
7. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті // Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.
8. Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп // Постанова Правління Національного банку України від 09.04.2012 № 134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0708-12/paran16#n16>.
9. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями // Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 3 крб. травень
КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 3 крб. травень
КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 3 крб. травень
КДА	УРСР КУПОН НА 3 крб. травень	УКРАЇНСЬКА РСР КАРТКА СПОЖИВАЧА на 50 карбованців — травень 1991 р. (строк діє 6 місяців)				КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень
КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	Назва установи Прізвище Керівник Головний бухгалтер. м/п				КДА	УРСР КУПОН НА 3 крб. травень
КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 5 крб. травень
КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 5 крб. травень
КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 1 крб. травень	КДА	УРСР КУПОН НА 5 крб. травень

ХКФ «Комуніст»

ТЕМА 10

**МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-
КРЕДИТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА
ФОРМИ СПІВРОБІТНИЦТВА
ЇХ З УКРАЇНОЮ**

Загальна характеристика основних міжнародних валютно-кредитних організацій

Фінансова діяльність міжнародних організацій

Міжнародні розрахунки та валютне регулювання

10.1. Загальна характеристика міжнародних валютно-кредитних організацій

Міжнародний валютний фонд, МВФ (англ. International Monetary Fund, IMF) – спеціальне агентство Організації Об'єднаних Націй (ООН), засноване 29-ма державами з метою регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів і надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті.

аву́ари (від фр. avoir – майно, власність) – 1) грошові документи (чеки, векселі, перекази, акредитиви), з допомогою яких здійснюються платежі і сплачуються зобов'язання їхніх власників; 2) кошти банку, які знаходяться на його рахунках в іноземній валюті у закордонних банках.

Банк міжнародних розрахунків (БМР; англ. Bank for International Settlements, BIS) – спеціалізований міждержавний фінансовий інститут, який об'єднує на акціонерній основі частину фінансових ресурсів центральних банків 60 країн. Одна з основних цілей міжнародної діяльності Банку полягає в зміцненні міжнародної фінансової стабільності.

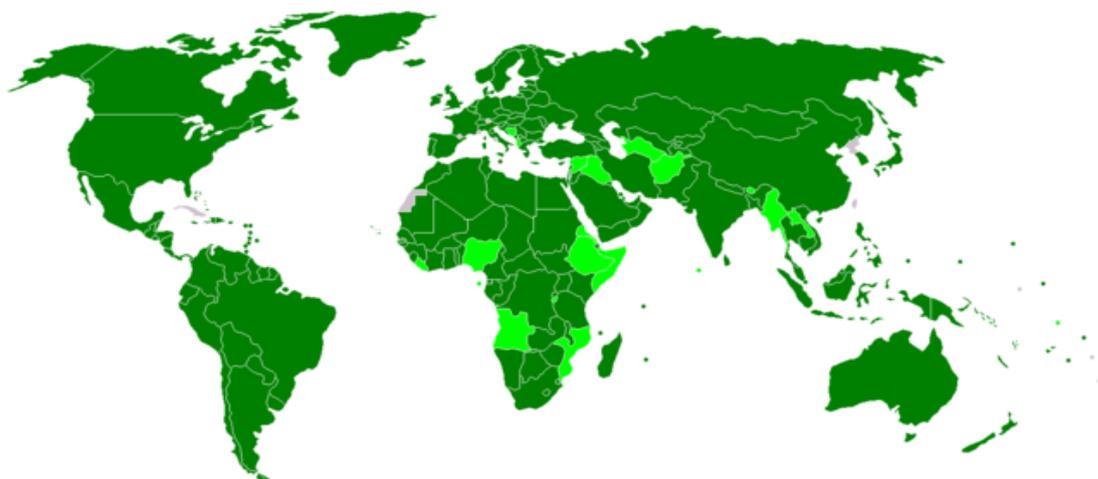
На сьогодні (2017) Україна не є учасником БМР. Але Національний банк України розглядає можливості щодо організації співробітництва з БМР, адже Банк міжнародних розрахунків є великою світовою організацією, яка сприяє міжнародному валютно-кредитному співробітництву, є кредитором центральних банків.

МВФ було створено 27 грудня 1945 року після підписання 29-ма державами угоди, розробленої на Конференції ООН з валютно-фінансових питань 22 липня 1944 року. У 1947 році фонд розпочав свою діяльність і став органічною частиною Бреттон-Вудської валютної системи. Членами МВФ є 189 членів ООН.

Міжнародні фінансові інститути поділяються на дві групи: **всесвітні та регіональні**. До **всесвітніх** належать Міжнародний валютний фонд (МВФ), група Світового банку та Банк міжнародних розрахунків. **Регіональні** створюються за континентальною ознакою: Європейський банк реконструкції та розвитку, Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Міжамериканський банк розвитку та ін.

МВФ є інституційною основою сучасної світової валютної системи. Кожна країна-член вносить свою частку у фонд відповідно до економічного потенціалу, в свою чергу кожна з цих країн має право позичати гроші у фонду в разі виникнення проблем з платіжним балансом.

Резервними валютами МВФ є долар США, євро, британський фунт та японська єна. З 1 жовтня 2016 року до цього списку був доданий також китайський юань. Штаб-квартира МВФ знаходиться в м. Вашингтон, США. Поточним головою фонду є Крістін Лагард.

■ Країни-члени МВФ

■ Країни, члени МВФ, які не прийняли умов статті VIII Статуту МВФ, пункти 2, 3, 4*

*2: ухилення від обмежень на поточні платежі;

3: уникнення дискримінаційних валютних практик;

4: конвертованість залишків іноземних валют.

Офіційні цілі МВФ:

- сприяти міжнародній співпраці у валютно-фінансовій сфері;
- сприяти розширенню і збалансованому росту міжнародної торгівлі в інтересах розвитку виробничих ресурсів, досягнення високого рівня зайнятості і реальних доходів держав-членів;
- забезпечити стабільність валют, підтримувати упорядковані співвідношення валютної системи серед держав-членів і не допускати знецінення валют з метою отримання конкурентних переваг;
- надавати допомогу в створенні багатосторонньої системи розрахунків між державами-членами, а також у ліквідації валютних обмежень;
- тимчасово надавати державам-членам кошти в іноземній валюті, з метою виправлення порушення рівноваги їх платіжного балансу.

Формування **ресурсів МВФ** відбувається шляхом унесення державою коштів до статутного капіталу Фонду відповідно до її квоти та за рахунок позичених коштів.

Розмір квот для кожної країни-члена встановлюється на підставі її ваги у світовій економіці. При розрахунках квот застосовується спеціальна формула, що являє собою середньозважене значення ВВП (50%), відкритості (30%), економічної мінливості (25%) та міжнародних резервів (5%). Квоти виражаються в спеціальних правах запозичення (від англ. special drawing rights, SDR), розрахунковій одиниці Фонду. Найбільша сума квот припадає на США, Японію, Німеччину, Велику Британію та Францію. Частка 25 найбільш розвинутих країн становить близько 63%.

Внесок кожної країни в статутний капітал МВФ здійснюється на 25% у спеціальних правах запозичення (SDR) або у твердій іноземній валюті (долари США, євро, єні, фунті стерлінгів) та на 75% – в національній валюті. Кожні п'ять років квоти переглядаються у зв'язку з тим, що змінюється місце країни у світовій економіці.

Квота визначає кількість голосів країни-учасниці. Голоси країни складаються з базової кількості голосів плюс одного голосу за кожні 100 тис. SDR. Крім того, розмір квоти визначає об'єм фінансування, на який країна може розраховувати.

МВФ у своїй діяльності використовує й *запозичені кошти*. Фонд користується кредитом групи десяти в межах 17 млрд. SDR. Фонд також одержує позички центрального банку і скарбниці Саудівської Аравії та деяких інших країн. Загальна сума позик не повинна перевищувати 60% загального обсягу квот.

Основними функціями МВФ є:

- кредитування;
- стабілізація грошових обмінних курсів;
- сприяння міжнародній співпраці в грошовій політиці;
- розширення світової торгівлі.

Основні механізми кредитування МВФ

1. Резервна частка. Перша порція іноземної валюти, яку країна-член може отримати в МВФ у межах 25% квоти, називалася до ямайської угоди «золото», з 1978 р. – резервною часткою (Reserve Tranche). Резервна частка визначається як перевищення величини квоти країни-члена над сумою, яка перебуває на рахунку Фонду національної валюти даної країни. Якщо МВФ використовує частину національної валюти країни-члена для надання кредиту іншим країнам, то резервна частка такої країни відповідно збільшується.

2. Кредитні частки. Засоби в іноземній валюті, які країна-член може отримати понад розмір резервної частки (у випадку її повного використання авуари МВФ у валюті країни досягають 100%), поділяються на чотири кредитні частки, або Credit Tranches, які становлять по 25% квоти. Доступ країн-членів до кредитних ресурсів МВФ в межах кредитної частки є обмеженим: сума валюти країни в активах МВФ не може перевищувати 200% її квоти (враховуючи 75% квоти, яка внесена відповідно до підписки). Таким чином, гранична сума кредиту, яку країна може отримати в Фонді завдяки використанню резервної і кредитної частки, становить 125% її квоти. Але угода надає МВФ право призупиняти це обмеження. На цій підставі ресурси Фонду у багатьох випадках використовуються в розмірах, які перевищують зафіксовану в уставі межу. Тому поняття «верхні кредитні частки» (Upper Credit Tranches) стало значити не лише 75% квоти, як в початковий період діяльності МВФ, а суми, які перевищують першу кредитну частку.

3. Домовленості про резервні кредити стенд-бай (Stand-By Arrangements) (з 1952 р.) забезпечують країні-члену гарантію того, що в межах визначеної суми і протягом терміну дії угоди вона може за умов дотримання обумовлених в угоді умов безперешкодно отримувати від МВФ іноземну валюту в обмін на національну. Така практика надання кредитів являє собою відкриття кредитної лінії. Якщо використання першої кредитної частки може бути здійснено у формі прямого придбання іноземної валюти після схвалення Фондом її запиту, то виділення коштів понад верхню кредитну частку відбувається шляхом домовленості з країнами-членами про резервні кредити. З 50-х і до середини 70-х рр. XX ст. угоди про кредити стенд-бай уклалися строком до 1 року, з 1977 р. – до 18 місяців і навіть до 3 років у зв'язку зі збільшенням дефіцитів платіжних балансів.

4. Механізм розширеного кредитування (Extended Fund Facility) (з 1974 р.) доповнив резервну і кредитні частки.

ТЕМА 10 Міжнародні валютно-кредитні організації

Він призначений для надання кредитів на триваліший період і в більших розмірах по відношенню до квот, ніж у рамках звичайних кредитних часток. Підставою для звернення країни до МВФ з проханням про надання кредиту в рамках розширеного кредитування є серйозні порушення рівноваги платіжного балансу, які були спричинені несприятливими структурними змінами у виробництві, торгівлі або цінах.

Розширені кредити зазвичай надаються на три роки, за необхідністю – на чотири, визначеними порціями (траншами) через певні проміжки часу – раз на півріччя, щоквартально або (в деяких випадках) щомісячно. Головним призначенням кредитів стандарт-бай і розширених кредитів є сприяння країнам-членам МВФ у реалізації макроекономічних стабілізаційних програм або структурних реформ.

Фонд вимагає від держави-позичальника виконання певних умов, до того ж їх жорсткість збільшується поступово з переходом від однієї кредитної частки до іншої. Деякі умови необхідно виконати до моменту отримання кредиту. Зобов'язання країни-позичальника передбачають проведення нею відповідних фінансово-економічних заходів, котрі фіксуються в Листі про наміри (Letter of intent) або Меморандумі про економічну і

фінансову політику (Memorandum of Economic and Financial Policies), які подаються до МВФ. Процес виконання зобов'язань країною, яка отримала кредит, контролюється шляхом періодичної оцінки передбачених домовленістю спеціальних цільових критеріїв реалізації (Performance criteria). Ці критерії можуть бути або кількісними (відносяться до певних макроекономічних показників), або структурними (відображають певні інституційні зміни). Якщо МВФ прийме рішення, що країна використовує кредит не за призначенням, не виконує взятих на себе зобов'язань, то Фонд має право обмежити її кредитування або відмовити в наданні наступного траншу. Таким чином, цей механізм дозволяє МВФ здійснювати економічний вплив на країни-позичальники.

На відміну від Світового банку, діяльність МВФ зосереджена на відносно короткострокових макроекономічних кризах. Світовий банк надає кредити тільки бідним країнам, МВФ може кредитувати будь-яку країну з числа членів, яка відчуває нестачу іноземної валюти для покриття короткострокових фінансових зобов'язань.

Стабілізація грошових обмінних курсів. У сучасних умовах, коли курси валют плаваючі, а не фіксовані, роль

1994–1995	Співпраця за програмою системної трансформаційної позики на суму 498,7 млн. SDR (763,1 млн дол. США.), метою якої була підтримка платіжного балансу України.
1995–1998	В рамках трирічних програм «Stand-By» Україна отримала від МВФ кредити на загальну суму 1318,2 млн SDR (1 935 млн. дол. США). Головною метою цих кредитів була підтримка курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу України.
1998–2002	Україна співпрацює з Фондом у рамках Програми розширеного фінансування (EFF), яка передбачала надання кредиту обсягом 2,6 млрд дол. США. У рамках цієї Програми Україна отримала 1,193 млрд. SDR (1,591 млрд дол. США), які були спрямовані на поповнення валютних резервів Національного банку України.
2002–2005	Співпраця на безкредитній основі в рамках річної програми «Попереджувальний Stand by»: кредит у сумі, еквівалентній 411,6 млн SDR (30% квоти України).
2005–2008	Співробітництво України з МВФ сконцентровано у сфері технічної допомоги. Цей підхід відповідав тезам, висловленим Президентом України: «У майбутнє – без боргів», які стверджували про необхідність поступового перенесення центру ваги у співробітництві з МВФ у площину безкредитних стосунків.
2008–2013	Співробітництво за програмою «Stand-By» загальним обсягом у 802% від квоти України в МВФ, або 11 млрд SDR (приблизно 16,4 млрд дол. США). 3 млрд SDR були в терміновому порядку зараховані до золотовалютних резервів Національного банку України.
2014–2015	Надання Україні нової позики «Stand-By» обсягом 16,5 млрд дол. США (10,976 млрд SDR). У рамках цієї програми Україна отримала два транші обсягом 3 млрд дол. США (2,058 млрд. SDR) та 1,3 млрд дол. США (914,7 млн SDR), але влітку 2014 р. макроекономічні показники, закладені у програму, було значно відкореговано через розгортання в Україні масштабної економічної кризи на фоні воєнних дій на сході країни.
2015–2018	Чотирирічна програма механізму розширеного фінансування («Extended Fund Facility» – EFF) обсягом 17,5 млрд дол. США для стабілізації економіки України та закладання підвалин для відновлення її зростання починаючи з 2016 р.

■ Етапи співробітництва України з МВФ

Фонду полягає в узгодженні валютної політики країн-членів Фонду. Насамперед кожна країна повинна, відповідно до статуту МВФ, співпрацювати з Фондом та з іншими країнами з метою забезпечення і підтримки стабільних валютних курсів. Її економічна та фінансова політика має спрямовуватися на забезпечення економічного зростання при розумній стабільності цін. Неприпустимими є валютні маніпулювання з метою отримання певних переваг у міжнародній торгівлі. При цьому МВФ установлює певні валютні обмеження.

Так, країни-члени Фонду не можуть без його згоди вводити обмеження за платежами і переказами з поточних міжнародних операцій, використовувати дискримінаційні валютні засоби, застосовувати систему кількох видів валютних курсів.

Україна стала членом МВФ відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 3 червня 1992 р.

Активно співпрацює з МВФ Україна з 1994 р., використовуючи його фінансові і технічні ресурси з метою досягнення макроекономічної стабілізації та створення необхідних передумов для проведення економічних реформ. Таке співробітництво здійснювалось переважно в рамках реалізації 8 спільних програм – STF (системна трансформаційна позика), «Stand-By» (стабілізаційна позика), механізм розширеного фінансування (позика на підтримку розвитку), попереджувальний «Stand-By».

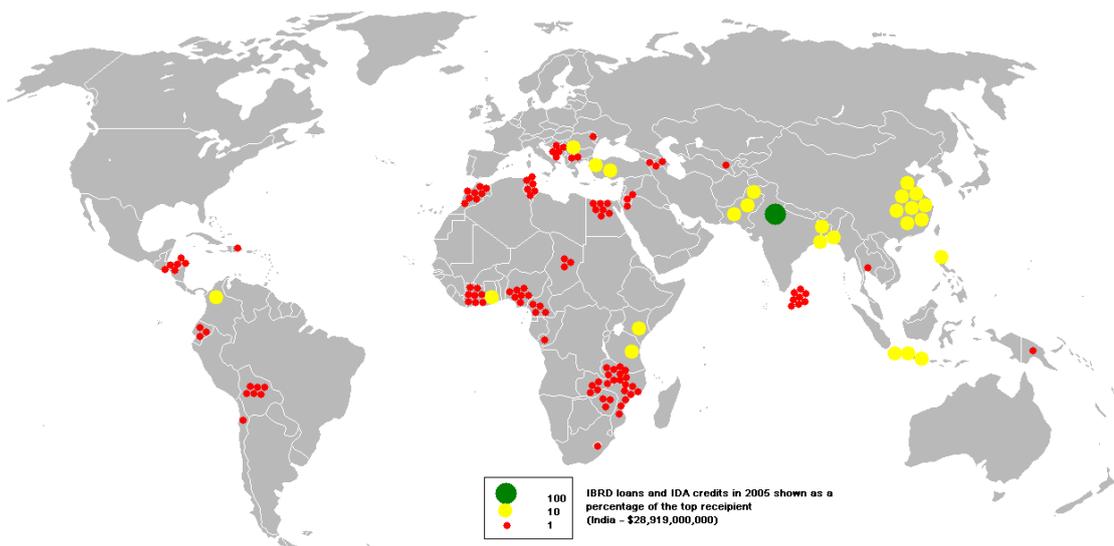
Другою за значенням у системі міжнародних фінансів є **група Світового банку**. Група Світового банку утворена 27 грудня 1945 року з метою надання фінансової і технічної допомоги країнам, що розвиваються. Світовий банк представляє собою акціонерне товариство, акціонерами якого є 186 країн-членів.

Світовий банк відрізняється від **Групи Світового банку** тим, що до Світового банку входять лише дві інституції – Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР), у той час як до Групи Світового банку входять, крім двох названих, ще три інституції: Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороння агенція з гарантії інвестицій (БАГІ) та Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

Усі п'ять організацій входять до Групи організацій Світового банку. В окремих випадках під Світовим банком розуміється Міжнародний банк реконструкції та розвитку, який досі складає основу діяльності Світового банку.

Україна набула членства у Групі Світового банку у 1992 році відповідно до Закону України від 3 червня 1992 р. №2402-XII. Україна, як учасник-акціонер Світового банку, має 0,77% акцій.

Серед міжнародних кредитно-фінансових організацій Світовий банк є другим після МВФ кредитором України. За роки співробітництва Світовий банк затвердив для України 50 позик загальним обсягом 10,1 млрд дол. США, з яких отримано 7,4 млрд дол. США. Значна доля цих коштів була позиками на структурні перетворення та

■ Сума наданих МБРР та МАР кредитів у відсотках для кожної окремо взятої країни в 2005 році порівняно з лідером Індією (100% = 28 919 000 000 USD)

ТЕМА 10 Міжнародні валютно-кредитні організації

реформування фінансового сектора і подальший розвиток банківської системи.

На сьогодні на стадії реалізації перебуває 12 проектів, метою яких є модернізація інфраструктури, зокрема проекти з реабілітації гідроелектростанцій, передачі електроенергії, розвитку міської інфраструктури, покращення автомобільних доріг та безпеки руху, підвищення енергоефективності, в т.ч. у секторі централізованого тепlopостачання, розвитку міської інфраструктури, модернізації системи соціальної підтримки населення України, поліпшення охорони здоров'я.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР)

(англ. International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) – одна з п'яти інституцій Групи Світового банку, заснована в 1945 році. Штаб-квартира – місто Вашингтон. У число учасників банку входить 188 країн; Україна – учасник з 1992 р.

МБРР – найбільший кредитор проектів розвитку в країнах, що розвиваються, із середнім рівнем доходів на душу населення. Позики виділяються під процентну ставку, що змінюється кожні 6 місяців. Позики надаються, як правило, на 15–20 років з відстрочкою платежів по основній сумі позики від трьох до п'яти років.

Метою діяльності МБРР є сприяння країнам-членам у розвитку їхньої економіки за допомогою надання довгострокових позик і кредитів, гарантування приватних інвестицій.

Основними цілями банку є:

– сприяння країнам-членам у розвитку економіки шляхом надання їм довгострокових позик і кредитів;

– заохочення іноземного інвестування через надання гарантій або участь у позиках та інших інвестиціях приватних кредиторів;

– стимулювання тривалого збалансованого зростання міжнародної торгівлі, підтримка збалансованості платіжних балансів країн-членів.

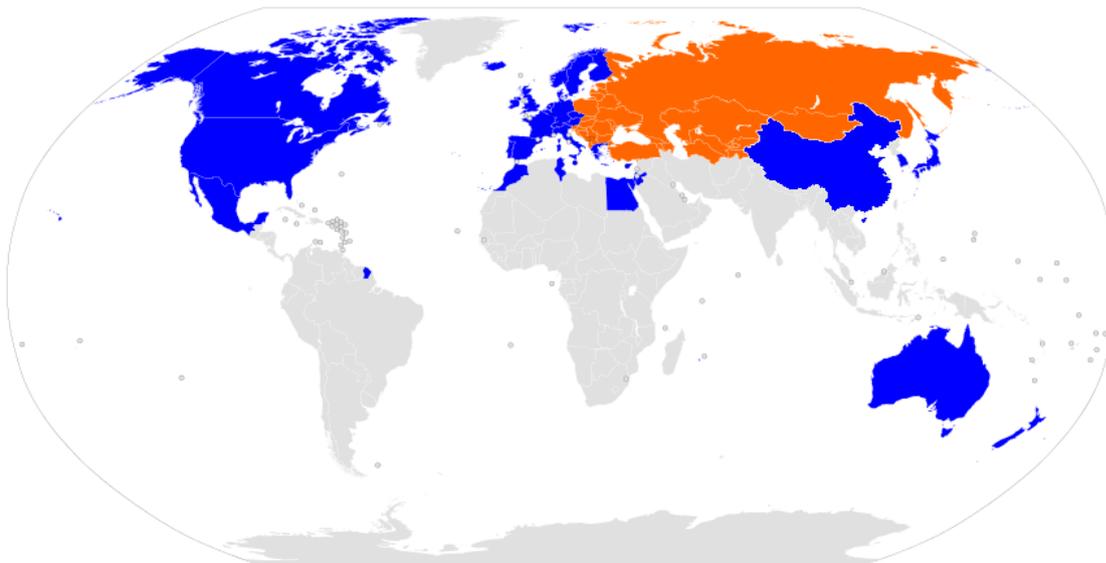
Необхідно підкреслити, що банк покриває своїми кредитами лише 30% вартості об'єкта, причому найбільша частина кредитів направляється в галузі інфраструктури: енергетику, транспорт, зв'язок.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР)

(англ. International Development Association (IDA)) – одна з п'яти інституцій Групи Світового банку, утворена в 1960 році. Діяльність МАР спрямована на допомогу країнам, що розвиваються, через заохочення розвитку приватного сектора, мобілізацію внутрішніх і зовнішніх джерел капіталу. МАР надає безпроцентні позики найбільшим країнам. Критерієм «бідності» є рівень ВВП на душу населення. Позики МАР мають 10-річний пільговий період й погашаються протягом 35–40 років. Решті країн кредит надається за ставкою 5% на рік.

У рамках ЄС функціонують *Європейський банк реконструкції та розвитку*, *Європейський інвестиційний банк* і *Європейський фонд валютного співробітництва*.

Європейський банк реконструкції та розвитку (Євробанк, ЄБРР, англ. European Bank for Reconstruction and Development) – міжнародний

Країни-учасниці Європейського банку реконструкції та розвитку

 країни-донори

 країни-одержувачі інвестицій

фінансово-кредитний інститут, який надає допомогу країнам від Центральної Європи до Центральної Азії для проведення ринкових реформ, активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки.

Акціонерами Банку є 64 держави, Європейська комісія та Європейський інвестиційний банк. Капітал – 30 млрд євро, фінансує 29 країн. Країнам ЄС належить 55,12% капіталу, США – 10%, Японії – 8,52%, країнам операцій – 11,78% (у тому числі Україні – 0,8%), іншим акціонерам – 14,58%.

ЄБРР працює лише на комерційних засадах. На відміну від МВФ, надає тільки цільові кредити під конкретні проекти приватним і державним структурам на потреби розвитку економіки. 60% позичкових засобів спрямовуються у приватний і 40% – у державний сектор. Крім цільових кредитів, ЄБРР здійснює прямі інвестиції, а також надає технічну допомогу (консультації, курси навчання банкірів та менеджерів, допомога в організації систем розподілу продовольства). Спеціальних коштів для надання технічної допомоги ЄБРР не має, а залучає інші ресурси, в тому числі із створених у країнах ЄС спеціальних фондів, міжнародних організацій.

Україна є членом ЄБРР із серпня 1992 року відповідно до Указу Президента України «Про членство України в Європейському банку реконструкції та розвитку» від 14.07.92 № 379.

ЄБРР є адміністратором двох міжнародних фондів – Рахунку ядерної безпеки і Чорнобильського фонду «Укриття», з яких фінансуються проекти міжнародної технічної допомоги з підготовки Чорнобильської АЕС зі зняття з експлуатації і перетворення об'єкта «Укриття» в екологічно безпечну систему.

Наразі ЄБРР здійснює фінансування ряду проектів у державному та муніципальному секторах в Україні:

- проект з побудови Панєвропейського коридору на користь «Укравтодор» (з відповідним паралельним фінансуванням за рахунок Європейського інвестиційного банку);
- розширення Програми сприяння торгівлі (Trade Facilitation Programme), яка дає можливість українським банківським установам підтверджувати через ЄБРР відповідні торговельні документарні інструменти;
- проект модернізації газокompресорних станцій на трубопроводі Уренгой–Помари–Ужгород (з паралельним фінансуванням за рахунок Європейського інвестиційного банку);
- низка проектів у галузі комунального господарства та енергозбереження за програмою Східноєвропейського партнерства з енергоефективності на навколишнього

середовища («Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership – E5P»).

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – державна фінансово-кредитна установа Європейського Союзу для фінансування розвитку відсталих європейських регіонів у формі довготермінових кредитів. Створений у 1958 році з метою надання кредитів для спорудження та реконструкції об'єктів, які становлять інтерес для країн ЄС та асоційованих держав.

ЄІБ на рентабельні проекти надає звичайні кредити, на малорентабельні – пільгові. До 70% припадає на кредити для регіонального розвитку менш розвинутих районів. Загальна сума наданих кредитів – понад 47 млрд євро. Позики банку покривають частину вартості проекту, доповнюючи власні капітали позичальника (як правило, менше 50%). Сфери використання кредитів – передусім енергетика, транспорт і телекомунікації. Європейський інвестиційний банк надає також пільгові кредити за рахунок засобів ЄС як технічний розпорядник.

Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС, англ. European Monetary Cooperation Fund (EMCF)) – фонд, створений з метою валютних інтервенцій у межах Європейського Співтовариства. Надає кредити країнам-членам ЄС на погашення тимчасового дефіциту їхніх платіжних балансів та розрахунків, пов'язаних із підтримкою валютних курсів. Надання кредитів супроводжується вимогою до країни-дебітора вжити обмежувальних заходів для вирівнювання платіжного балансу. ЄФВС заснований 6 квітня 1973 р. Ресурси фонду – 25 млрд євро.

Всесвітні міжнародні фінансові інститути відіграють важливу роль у світовій економіці, забезпечують надійний рух міжнародних грошових потоків. Тим самим вони сприяють і надійному функціонуванню національних фінансових систем. Крім того, їхні кредити є важливим джерелом фінансування країн, що розвиваються.

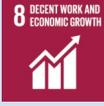

10.2. Фінансова діяльність міжнародних організацій

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – глобальна міжнародна організація, заснована 24 жовтня 1945 на конференції у Сан-Франциско на підставі Хартії Об'єднаних Націй. Декларованою метою діяльності організації є підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу.

Європейський Союз (Євросоюз, ЄС, англ. European Union, EU) – економічний та політичний союз 28 держав-членів, що розташовані здебільшого у Європі.

1 січня 2016 року офіційно вступили в силу 17 цілей сталого розвитку (ЦСР) ООН, які є частиною Порядку денного в галузі розвитку на період до 2030 року, прийнятого світовими лідерами на історичному Саміті ООН у вересні 2015 року. З цими новими цілями, що стосуються всіх людей, протягом наступних п'ятнадцяти років країни будуть спрямовувати свої зусилля на подолання всіх форм бідності, на боротьбу з нерівністю та на усунення негативних проявів кліматичних змін.

	Ціль 1. Подолання бідності у всіх її формах та усюди		Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства
	Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці		Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх
	Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток		Ціль 6. Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх
	Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх		Ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх
	Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям		Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними
	Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів		Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва
	Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками		Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку
	Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття		Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях
	Ціль 17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку		

- Цілі сталого розвитку 2016-2030

Сталий розвиток (англ. Sustainable development) – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Фінансова діяльність міжнародних організацій пов'язана з формуванням і використанням їхнього бюджету та цільових фондів. Формування доходів здійснюється насамперед за рахунок внесків країн, що входять до складу цих організацій. Використання коштів проводиться на основі затвердженого бюджету. Розглянемо організацію фінансової діяльності провідних міжнародних організацій – ООН та ЄС.

Організація Об'єднаних Націй була створена в 1945 році для підтримки міжнародного миру і розвитку співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального та гуманітарного характеру.

Структурно Організація Об'єднаних Націй складається з п'яти основних органів (раніше шести – Зала Ради ООН призупинила свою діяльність у 1994 році): Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки ООН, Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОП) ООН, Секретаріату ООН і Міжнародного Суду юстиції ООН.

ООН фінансується за рахунок нарахованих та добровільних внесків держав-членів. Регулярно складається дворічний бюджет ООН та його спеціалізованих установ, що фінансуватимуться за рахунок внесків його членів. Генеральна Асамблея ООН затверджує регулярний бюджет і визначає фінансовий внесок для кожного її члена. Ці відрахування значною мірою базуються на відносному потенціалі кожної країни та на основі обсягу їх валового національного доходу (ВНД), з поправками на зовнішню заборгованість і показник доходу на душу населення.

Велика частка витрат Організації Об'єднаних Націй надається для її основної місії ООН по підтриманню

■ Герб Організації Об'єднаних націй

■ Триєдина концепція сталого розвитку

миру і безпеки. Тому операції ООН на користь миру також ще й фінансуються за рахунок додаткових внесків, у таких випадках використовують додаткову формулу за шкалою фінансування, але також враховується доплата від п'яти постійних членів Ради Безпеки, які мають індивідуальне право по затвердженню всіх миротворчих операцій.

Частина спеціальних програм ООН (такі як ЮНІСЕФ, МПП та ПРООН), не включені до регулярного бюджету організації і фінансуються за рахунок добровільних внесків від урядів інших країн-членів. Більшу його частину складають такі фінансові внески від країн та спонсорська допомога від комерційних структур, але деякі з організацій отримують допомогу ще й у вигляді сільськогосподарських товарів чи предметних пожертв для постраждалого населення.

Оскільки їх фінансування носить добровільний характер, більшість з цих установ страждають на гостру нестачу в період світових економічних спадів. Останні роки ООН переживає фінансові труднощі, пов'язані з тим, що багато країн мають заборгованість із внесків до її бюджету. Це істотно звужує фінансові можливості ООН, ускладнює фінансування ряду заходів.

Європейський Союз веде свій початок від утворення Європейської спільноти з вугілля та сталі і Європейської економічної спільноти, що були засновані шістьма країнами в 1951 та 1958 роках відповідно. У сучасному вигляді існує на основі Договору про Європейський Союз, підписаному 7 лютого 1992 року і чинному з 1 листопада 1993.

ЄС діє через систему наднаціональних інституцій та спільно узгоджених рішень держав-членів. Інституціями ЄС є: *Європейський парламент, Європейська рада, Рада Європейського Союзу, Європейська комісія, Суд*

ТЕМА 10 Міжнародні валютно-кредитні організації

Європейського Союзу, Європейський суд аудиторів та Європейський центральний банк.

Всі надходження ЄС та його видатки вносять до **бюджету Спільноти** на основі щорічних прогнозів. Утім винятком з цього правила є фінансування операційних витрат, пов'язаних з реалізацією положень розділів V та VI Договору про ЄС, яке може здійснюватися коштом країн-членів. Бюджет ЄС формується за рахунок надходжень від країн Союзу. Усі доходи поділяються на дві групи: – внески країн-членів; – доходи бюджету ЄС.

Внески кожної країни до бюджету визначаються залежно від рівня її економічного розвитку, який відображається у виробленому ВВП. Специфікою бюджету ЄС як ланки міжнародних фінансів є наявність власних доходів. До них належать, по-перше, мита і сільськогосподарські податки, якими обкладаються продукти, що імпортуються з країн, які не є членами Союзу. По-друге, важливе місце посідає податок на додану вартість, який устанавлюється за єдиною для всіх країн ставкою по відношенню до уніфікованої в усіх країнах бази оподаткування (ставка податку не може перевищувати 1,4%). Установлено ліміт бюджету ЄС – він не може перевищувати 1,2% загального обсягу ВВП Союзу.

Видатки бюджету ЄС поділяються на адміністративні (приблизно 5%) та операційні (до 95%). Операційні видатки складаються з фінансування сільського господарства (до 50%), структурних перетворень в економіці країн Союзу, наукових досліджень і освіти, зовнішньої діяльності (реструктуризація економіки країн Центральної і Східної Європи та підготовка їх до вступу в ЄС, надання технічної і гуманітарної допомоги і т. ін.).

Бюджет ЄС розробляється Європейською комісією і затверджується Європейським парламентом. Виконує бюджет фінансове управління Європейської комісії, яке перебуває під подвійним контролем – з боку Палати аудиторів і Європарламенту. До складу Палати аудиторів входять 15 членів, які перевіряють надходження доходів і фінансування видатків.

Так Європейська рада прийняла проект бюджету Євросоюзу на 2017 рік у розмірі 156,38 мільярдів євро доходів і 133,79 млрд євро видатків. Порівняно з поточним роком видатки бюджету планують зменшити на 7%.

Проект бюджету свідчить, що підтримка бідних регіонів ЄС буде знижуватися, а витрати на упорядкування міграційних потоків і стимулювання росту збільшуватимуться. Міграційний бюджет ЄС на наступний рік становитиме 5,2 млрд євро, включаючи кошти на зміцнення зовнішніх кордонів, переселення шукачів притулку та інтеграцію мігрантів. Ще 2,2 мільярда євро будуть виділені на програми, які реалізовуватимуться за межами ЄС, для допомоги третім

країнам з метою подолання причин, які призводять до виникнення потоків біженців.

Міжнародні фінанси відображають діяльність міжнародних організацій і фінансових інститутів. Це наднаціональна надбудова, яка характеризується концентрацією фінансових ресурсів у певних узагальнених чи цільових фондах. За своєю організацією міжнародні фінанси досить схожі з державними фінансами, тільки суб'єктом виступає не держава, а міжнародна організація (інститут). Діяльність таких організацій, як і окремої держави, пов'язана з виконанням певних функцій, які визначаються їхніми статутами. Фінансове забезпечення виконання цих функцій здійснюється через фонди, що створюються цими організаціями. Це можуть бути узагальнені фонди, наприклад бюджет ООН, і цільові – під конкретні заходи і програми.

10.3. Форми міжнародних розрахунків

акредитив (letter of credit) – договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

інкасове доручення (collection letter, collection order) – документ, відповідно до якого банк (банк-емітент) за дорученням клієнта здійснює за рахунок клієнта дії щодо одержання від платника платежу та (або) акцепту платежу. Розрізняють два види інкасо – чисте та документарне. Документарне інкасо – це інкасо фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами, або інкасо тільки комерційних документів. Документарне інкасо частіше використовують у практиці міжнародних розрахунків.

Форми розрахунків у системі міжнародних фінансових відносин характеризують організаційну сторону руху грошових потоків, порядок проведення операцій, їхнє документальне оформлення, відповідальність сторін і банків та ін.

Метою розробки та реалізації валютної політики є підтримка макроекономічної рівноваги в країні, забезпечення стійкого економічного зростання, підтримка цінової стабільності, рівноваги платіжного балансу тощо.

Організація міжнародних грошових потоків між суб'єктами господарювання застосовується на

! встановлених формах розрахунків та системі валютного регулювання. Порядок проведення розрахунків регламентується відповідними міжнародними документами і угодами. Стандартизація документального оформлення розрахунків необхідна для забезпечення відповідних гарантій експортерам та імпортерам на поставку товарів та на їх оплату. Вона встановлює також систему однакового тлумачення прав, зобов'язань і відповідальності сторін.

Основними формами міжнародних розрахунків виступають **інкасо, акредитив та банківський переказ**. Також використовуються банківський переказ та відкритий рахунок.

При розрахунках на основі **інкасо** (англ. Collection, Encashment; італ. Incasso) банк імпортера перераховує кошти на рахунок експортера після передачі імпортеру отриманих від банку експортера документів, передбачених контрактом, тобто застосовується схема: платежі проти документів.

Основними формами інкасо є:

Чисте інкасо - це інкасо фінансових документів (переказні і прості векселі, чеки та інші подібні документи, використовувані для отримання платежів), коли вони не супроводжуються комерційними документами.

Документарне інкасо - це інкасо фінансових документів, супроводжуваних комерційними документами (рахунки, транспортні та страхові документи та ін.), А також інкасо тільки комерційних документів. Документарне інкасо в міжнародній торгівлі являє собою зобов'язання банку отримати за дорученням експортера від імпортера суму платежу за контрактом проти передачі останньому товарних документів і перерахувати її експортеру.

Використання інкасо є зручною і простою формою міжнародних розрахунків, однак вона не дає достатніх гарантій на оплату товарів і послуг.

Має місце низка ризиків, зокрема::

- розрив у часі між відвантаженням товару, передачею документів у банк та отримання платежу, що може бути достатньо тривалим, що призведе до скорочення оборотності засобів експортера;

- відсутність надійності в оплаті документів (покупець може відмовитися від оплати товарних документів або виявитися неплатоспроможним до моменту їх прибуття в банк імпортера).

На відміну від інкасо, **акредитивна форма передбачає достатні гарантії експортеру за рахунок відкриття акредитива в банку імпортера. Платіж на відкритий рахунок – найменш надійна форма. Експортер поставляє товари, імпортер переказує гроші на день**

Стандартизація практики використання акредитивів у міжнародних розрахунках здійснює Міжнародна торгова палата (англ. International Chamber of Commerce (ICC)). Остання редакція *УСР* була схвалена Банківською комісією ICC на її засіданні в Парижі 25 жовтня 2006 року. Ця остання версія, що називається *УСР600*, офіційно впроваджена з 1 липня 2007 року. [

платежу. Розрахунки по документарному акредитиву здійснюються відповідно до Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів. (англ. Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (UCP)). Це сукупність правил видачі та використання акредитивів.

УСР використовується банкірами та комерційними партіями у більш ніж 175 країнах у сфері фінансування торгівлі. Приблизно 11-15% міжнародної торгівлі використовує акредитиви на загальну суму понад трильйон доларів (США) щороку банкірами та комерційними партіями у більш ніж 175 країнах у сфері фінансування торгівлі. Приблизно 11-15% міжнародної торгівлі використовує акредитиви на загальну суму понад трильйон доларів (США) щороку.

Банківський переказ являє собою платну послугу банку, що надається на основі договору, укладеного банком з клієнтом. Основним документом по даній формі розрахунку виступає платіжне доручення клієнта. У платіжному дорученні клієнт вказує суму у відповідній валюті, яку він доручає банку перевести на рахунок свого торгового партнера. **Банківський переказ** являє собою доручення одного банку іншому виплатити певну суму отримувачеві.

Названі форми міжнародних розрахунків є найбільш часто використовуваними. Окрім них використовується низка інших, наприклад, між постійними партнерами, що мають високу довіру один до одного може застосовуватись **відкритий рахунок**. Також можуть використовуватись кредитні засоби обігу.

Міжнародний рух товарів та послуг розширює співпрацю між суб'єктами підприємницької діяльності, розташованими в різних країнах, а також взаємні грошові вимоги та зобов'язання учасників міжнародних економічних відносин. Внаслідок цього міжнародні розрахунки є необхідним елементом господарювання будь-яких економічних суб'єктів у сучасних умовах.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

---

1. Особливості формування ресурсів МВФ?
  2. Які основні механізми кредитування МВФ?
  3. Які етапи співробітництва України та МВФ?
  4. Які функції виконує МВФ?
  5. Які фінансові інститути входять до групи Всесвітнього банку?
  6. Основні цілі МБРР.
  7. Які функції і напрями діяльності Міжнародного банку реконструкції і розвитку?
  8. Як формується капітал і ресурси МБРР?
  9. Які функції і сфери діяльності Європейського банку реконструкції та розвитку?
  10. Формування і використання бюджету ООН?
  11. Формування і використання бюджету ЄС.
  12. Які існують форми міжнародних розрахунків?
  13. Що називають валютною політикою?
  14. Що називають валютним регулюванням?
  15. Які основні інструменти валютної політики?
-

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

---

1. Характеристика міжнародних валютно-кредитних установ.
2. Фінанси міжнародних організацій.
3. Міжнародні фінансові інститути.
4. Міжнародні розрахунки.
5. Валютне регулювання.
6. Бюджет ООН.
7. Бюджет ЄС.
8. Міжнародний валютний фонд.
9. Форми співробітництва міжнародних фінансових установ з Україною.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Міжнародний валютний фонд. Матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_валютний_фонд.
2. Марина А.С. Міжнародний валютний фонд і Україна: історія співробітництва та сучасний стан відносин / А.С. Марина // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 8(2). – С. 12-15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_8%282%29__5.
3. Міжнародне співробітництво. МВФ / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mvf>.
4. Фурман І.В. Міжнародний валютний фонд в контексті співпраці з Україною: сучасний стан, ризики, перспективи / [І.В. Фурман, А.О. Підгірняк, Я.С. Паламар] // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. – Вінниця : ВНАУ, 2013. – № 4(81). – С. 275–285.
5. Міністерство економіки України. Досвід співробітництва України з МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua.
6. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.
7. Исторические этапы сотрудничества Украины с МВФ / Инвестиционный портал InVenture. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: https://inventure.com.ua/news/ukraine/istoricheskie_etapy_sotrudnichestva_ukrainy_s_mvf.
8. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями / Міністерство закордонних справ України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects>.
9. Ю. С. Скороход. Міжнародна асоціація розвитку // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./ Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К.:Знання України, 2004 – Т.2 – 812с.
10. Європейський банк реконструкції та розвитку. Матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Європейський_банк_реконструкції_та_розвитку.
11. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: Навч. посібник. / Д.І. Коваленко – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 344 с.
12. Науменкова С. В. Валюта і валютна політика / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 84 с.
13. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733.

A decorative graphic consisting of a thin blue circle. A horizontal bar with a blue-to-white gradient is positioned across the middle of the circle. On the left side of the bar, there is a thick black bracket-like shape. On the right side, there is a thick blue bracket-like shape.

П Р А К Т И Ч Н І   З А В Д А Н Н Я

Задача 1

Визначте агрегати грошової маси за такими показниками (дані січня 2017 року).

Готівкові кошти в обігу (млрд. грн.)	294,75
Переказні депозити в національній валюті (млрд. грн.)	207,36
Переказні депозити в іноземній валюті (млрд. грн.)	129,4
Інші депозити (млрд. грн.)	434,15
Грошова база (млрд. грн.)	362,0
Цінні папери крім акцій (млрд.)	0,35

Розв'язання

Агрегат M_0 – відображає масу готівки, яка перебуває поза банками, тому, за умовами задачі він дорівнює: 294,75 млрд. грн.

Агрегат M_1 включає гроші в агрегаті M_0 та переказні депозити в національній валюті. Отже він дорівнює:

294,75 млрд. грн. + 207,36 млрд. грн. = 501,11 млрд. грн.

Агрегат M_2 це гроші в агрегаті M_1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити. Отже він дорівнює:

501,11 млрд. грн. + 129,4 млрд. грн. + 434,15 млрд. грн. = 1065,66 млрд. грн.

Агрегат M_3 охоплює гроші в агрегаті M_2 та цінні папери, крім акцій. Отже він дорівнює:

1065,66 млрд. грн. + 0,35 млрд. грн. = 1066,01 млрд. грн.

Показник грошової бази ми використовувати не будемо.

Задача 2

Ви маєте намір отримати позичку в 10000 грн. строком на 6 років. Банк А позичить їх під 37 % річних із щорічним нарахуванням простих відсотків, а Б – під 26 % річних із щоквартальним нарахуванням складних відсотків. Який варіант вам слід обрати?

Розв'язання

Розрахуємо вартість кредитних ресурсів у банку «А»:

$$S = P(1 + n \cdot i)$$

$$S = 10000 (1 + 6 \cdot 0,37) = 32200$$

$$S = P(1 + i / m)^{mn}$$

$$S = 10000 \left(1 + \frac{0,26}{4} \right)^{4 \cdot 6} \approx 40490$$

Відповідь: варто обрати пропозицію банку «А».

Задача 3

Студент має 1000 грн. і вирішує – зберегти їх чи витратити. Якщо він покладе їх у банк, то через рік отримає 1120 грн. Інфляція складає 14 % на рік.

Визначте: номінальну процентну ставку, реальну процентну ставку та більш ефективний спосіб розпорядження грошима.

Розв'язання

Спочатку визначимо номінальну процентну ставку, тобто ставку за якою банк виплачує відсотки по депозиту:

$$i_n = (1120 - 1000) / 1000 = 0,12 = 12\%$$

Реальна відсотка ставка дорівнює:

$$i_r = (12\% - 14\%) / (1 + 0,14) = -1,75\%$$

При від'ємному значенні реальної процентної ставки доцільно витратити гроші зараз, оскільки сума процентних надходжень не перевищить приросту цін на товари.

Відповідь: номінальна процентна ставка – 12%, реальна ставка – «-1,75%», гроші доцільно було б витратити.

Задача 4

Розрахуйте показники грошових агрегатів у двох періодах та їх частки у загальному обсязі грошової маси.

Показники (млрд. грн.)	Грудень 2015 р.	Грудень 2016 р.
Готівка поза банками	282,67	314,39
Переказні депозити в національній валюті	189,54	215,54
Переказні депозити в іноземній валюті	101,81	131,13
Інші депозити	419,78	441,27
Цінні папери, крім акцій	0,25	0,31

Розв'язання

Агрегат M_0 – відображає масу готівки, яка перебуває поза банками, тому, за умовами задачі він дорівнює:

у 2015 році – 282,67 млрд. грн.;

у 2016 році – 314,39 млрд. грн.

Агрегат M_1 включає гроші в агрегаті M_0 та переказні депозити в національній валюті. Отже він дорівнює:

у 2015 році – 282,67 млрд. грн. + 189,54 млрд. грн. = 472,21 млрд. грн.

у 2016 році – 314,39 млрд. грн. + 215,54 млрд. грн. = 529,93 млрд. грн.

Агрегат M_2 це гроші в агрегаті M_1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити. Отже він дорівнює:

у 2015 році – 472,21 млрд. грн. + 419,78 млрд. грн. + 101,81 млрд. грн. = 993,8 млрд. грн.

у 2016 році – 529,93 млрд. грн. + 441,27 млрд. грн. + 131,13 млрд. грн. = 1102,33 млрд. грн.

Агрегат M_3 охоплює гроші в агрегаті M_2 та цінні папери, крім акцій. Отже він дорівнює:

у 2015 році – 993,8 млрд. грн. + 0,25 млрд. грн. = 994,05 млрд. грн.

у 2016 році – 1102,33 млрд. грн. + 0,31 млрд. грн. = 1102,6 млрд. грн.

Частка агрегату M_0 у загальному обсязі грошової маси становить:

у 2015 році:

$$\frac{282,67 \text{ млрд грн}}{994,05 \text{ млрд грн}} \times 100\% = 28,4\%$$

у 2016 році:

$$\frac{314,29 \text{ млрд грн}}{1102,6 \text{ млрд грн}} \times 100\% = 28,5\%$$

Частка агрегату M_1 у загальному обсязі грошової маси становить:

у 2015 році:

$$\frac{472,21 \text{ млрд грн}}{994,05 \text{ млрд грн}} \times 100\% = 47,5\%$$

у 2016 році:

$$\frac{529,93 \text{ млрд грн}}{1102,6 \text{ млрд грн}} \times 100\% = 48,1\%$$

Частка агрегату M_2 у загальному обсязі грошової маси становить:

у 2015 році:

$$\frac{993,8 \text{ млрд грн}}{994,05 \text{ млрд грн}} \times 100\% = 99,9\%$$

у 2016 році:

$$\frac{1102,33 \text{ млрд грн}}{1102,6 \text{ млрд грн}} \times 100\% = 99,9\%$$

Частка агрегату M_3 у загальному обсязі грошової маси становить – 100%

Задача 5

Визначте крос-курс британського фунта стерлінгів до євро, за таких умов:

$$1 \text{ EUR} = 1,064 \text{ USD}$$

$$1 \text{ GBP} = 1,25 \text{ USD}$$

Розв'язання

Для визначення співвідношення фунта стерлінгів до євро виразимо вартість одного фунта у євро:

$$1 \text{ GBP} = 1,25 / 1,064 = 1,17 \text{ EUR}$$

Відповідь: крос-курс британського фунта стерлінгів до євро дорівнює:

$$1 \text{ GBP} = 1,17 \text{ EUR}$$

Для визначення максимальної пропозиції грошей, що можуть бути утворені банківською системою, ми спочатку визначаємо величину простого банківського мультиплікатора:

$$\mu = 1 / 0,5 = 5$$

Величина грошової пропозиції визначається таким чином:

$$M = 5000 \times 5 = 25000 \text{ грн.}$$

Задача 6

У банку розміщено депозит на суму 5000 грн. Норма обов'язкового резервування складає 20%. Знайти розмір депозитів, обов'язкових банківських резервів, нових кредитних ресурсів для перших 4-х банків, що користуються коштами даного депозиту, величину пропозиції грошей, що можуть бути утворені банківською системою за таких умов.

Розв'язання

Визначаємо розмір депозитів, обов'язкових банківських резервів та обов'язкових банківських ресурсів для перших 4-х банків. Дані заносимо у таблицю:

Комерційний банк	Нові депозити (грн.)	Обов'язкові резерви (грн.)	Кредитні ресурси (грн.)
1	5000	1000	4000
2	4000	800	3200
3	3200	640	2560
4	2560	512	2048

Задача 7

Визначте рівень готівкової монетизації, при умові, що M1 становить 850 млрд. грн., строкові депозити – 200 млрд. грн., поточні депозити – 175 млрд. грн., готівковий оборот – 60 млрд. грн., готівка в касах банків – 250 млрд. грн. ВВП складає 1985 млрд. грн.

Розв'язання

Для визначення рівня готівкової монетизації нам необхідно розрахувати величину грошового агрегату

M_0 :

$$M_0 = 850 - 175 = 675 \text{ млрд. грн.}$$

Рівень монетизації становить:

$$M\Gamma = (675 \text{ млрд. грн.} / 1985 \text{ млрд. грн.}) \times 100\% = 34\%$$

Відповідь: 34%

Задача 8

Визначити очікуваний річний індекс та річний темп інфляції при темпі інфляції за місяць у 6% та 15%.

Розв'язання

Індекс інфляції ми визначаємо за формулою:

$$I_p = \left(1 + \frac{t_m}{100}\right)^{12}, \text{ де}$$

I_p – річний індекс інфляції;

t_m – місячний темп інфляції.

Темп інфляції ми визначаємо за формулою:

$$T_p = (I_p - 1) \times 100, \text{ де}$$

T_p – річний темп інфляції.

Проводимо обчислення для показника темпу інфляції 6% за місяць:

$$T_p(6\%) = (2,01 - 1) \times 100 = 101\%$$

$$I_p(6\%) = \left(1 + \frac{6}{100}\right)^{12} = 2,01$$

Проводимо обчислення для показника темпу інфляції 15% за місяць:

$$T_p(6\%) = (5,35 - 1) \times 100 = 435\%$$

$$I_p(15\%) = \left(1 + \frac{15}{100}\right)^{12} = 5,35$$

Задача 9

За експортним контрактом фірма отримала валютну виручку у розмірі 12 000 британських фунтів (GBP). Разом з тим вона повинна заплатити постачальникові сировини за імпортом контрактом 50100 польських злотих (PLN).

Який фінансовий результат фірми в гривнях (UAH) після здійснення обох контрактів, якщо: 1 PLN = 7 UAH., 1 USD = 25 UAH, 1 GBP = 1,3 USD.

Розв'язання

Переводимо валютну виручку у долари США за встановленим курсом

$$12\,000\text{ GBP} \times 1,3 = 15\,600\text{ USD}$$

Переводимо валютну виручку у гривні

$$15\,600\text{ USD} \times 25 = 390\,000\text{ UAH}$$

Визначаємо вартість сировини у гривнях

$$50\,100\text{ PLN} \times 7 = 350\,700\text{ UAH}$$

Визначаємо фінансовий результат фірми

$$390\,000\text{ UAH} - 350\,700\text{ UAH} = 39\,300\text{ UAH}$$

Відповідь: фінансовий результат фірми становить 39 300 UAH.

Задача 10

Курс долара до англійського фунта протягом дня змінюється таким чином: 1 GBP / 1,3880 USD; 1 GBP / 1,3700 USD. Маклер на початку робочого дня купує британські фунти за долари США і вимушений продати цю валюту під кінець дня. Визначити суму збитку чи прибутку, якщо відомо, що в операцію було інвестовано 150 000 USD.

Розв'язання

Визначаємо обсяг куплених британських фунтів на початку дня

$$150\,000\text{ USD} / 1,3880 = 108\,069\text{ GBP}$$

Визначаємо обсяг валютної виручки у доларах США, що отримав маклер на кінець дня

$$108\,069\text{ GBP} \times 1,3700 = 148\,054\text{ USD}$$

Визначаємо фінансовий результат валютних операцій

$$148\,054\text{ USD} - 150\,000\text{ USD} = -1946\text{ USD}$$

Відповідь: маклер отримав збиток у сумі 1946 USD.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Крекотень Ірина Михайлівна

Худолій Юлія Сергіївна

Максименко Олег Сергійович

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Навчальний посібник

ТУТ МАЄ МІСТИТЬСЯ ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИДАВНИЦТВО